"Бөјүк Ипәк Јолу кечмишдән башласа да, кәләчәјә доғру кедән јолдур. Мән инанырам ки, әкәр биз әмәкдашлыг едә-едә бир-биримизә һөрмәт бәсләјәрәк вә бир-биримизи дәстәкләјәрәк бу јолла бирликдә кетсәк, о, халгларымызы фираванлыға вә тәрәггијә кәтириб чыхарачагдыр".

ҺЕЈДӘР ӘЛИЈЕВ

Агил Әлијев
Әбүлфәз Гасымов
Натиг Гасымов

7325

"ИПӘК ЈОЛУ" БӘШӘРИЈЈӘТИН ТӘРӘГГИ ЈОЛУДУР

Бакы - 1999

Elm v... əh.il Mərkəzi
„Təfəkkür" Universiteti

Редакторлар - *профессор А.Ш.Шәкәрәлијев*
профессор Р.Һ.Мәммәдов

А.Ә.Әлијев, Ә.Ч.Гасымов, Н.Ә.Гасымов

"Ипәк јолу" бәшәријјәтин тәрәгги јолудур - Бакы: " Сәда" нәшријјаты, 1999 - 178 сәһ.

Бу монографија Гәдим "Ипәк Јолу"нун кечмишиндән, бу күнүндән вә кәләчәјиндән хәбәр верән илк тәдгигат әсәридир. О һәр бир охучу үчүн чох мараглыдыр, лакин елми ишчиләр, аспирантлар, макистрлар вә али мәктәб тәләбәләри үчүн хүсусилә фајдалыдыр.

"Сәда" нәшријјаты
ISBN 5-86874-141-2
код 664/07

ӨН СӨЗ

Бәшәријјәт елә бир инкишаф сәвијјәсинә кәлиб чатмышдыр ки, дүнја дөвләтләринин һәртәрәфли әмәкдашлығы објектив зәруријјәтә чеврилмишдир. Јалныз әмәкдашлыг әсасында Улу Танрынын инсанлара бәхш етдији јералты вә јерүстү сәрвәтләрдән, Күнәш енержисиндән, Топрағын мәһсулдарлығындан, Судан, Һавадан, Елми-техники кәшфләрдән вә нәһајәт Инсан амилиндән бәһрәләнмәк олар.

Бу реал керчәклик нәзәрә алынмазса, бәшәријјәт нәинки фираванлашмаз вә һәтта чох чидди фачиәләрә мә"руз галар.

Индинин өзүндә мөвчуд олан фачиәләр инсанлары мәһвә апарыр. Ил әрзиндә дүнјада баш верән ијирми дөрд мүһарибә (1996-чы илдә) нә гәдәр күнаһсыз инсанлары мәһв етмиш, сәрвәтләри дағытмыш, тарихи әһәмијјәтли мә"нәви дәјәрләри әлимиздән алмышдыр.

23 милјон инсан јашадығы ата-баба очағындан, ел-обасындан дидәркин дүшмүш, гачгын һәјат тәрзиндә јашајыр. Бунун бир милјону да Азәрбајчанын пајына дүшмүшдүр. Һәр 7 нәфәр

Азәрбајҹан сакининин бири гачгынлыг шәраитиндә јашајыр.

Инсаны әбәди шикәст едән, кәләҹәк нәсли ејбәҹәрләшдирән наркотик маддәләрин истеһлакы ағыласығмаз дәрәҹәдә вүс"әт алыб. Инсанын шүуруну әлиндән алан, ону күтбејин едән белә бир зијанлы маддәләрин сатышындан илдә 400 милјард АБШ доллары әлдә олунур. Наркотик маддәләр сатышындан әлдә едилән кәлир мүһарибәләри малијјәләшдирмәк үчүн күчлү мәнбәјә чеврилиб.

Наркоманларын сајы һазырда дүнјада 190 милјон нәфәрә чатыр. Бу бәла илә СПИД хәстәлији арасында сых әлагә олдуғуну иддиа едәнләр һаглыдырлар. Статистика мә"луматлара көрә һазырда дүнјада 6,5 милјон инсан бу сағалмаз хәстәлијә мүбтәладыр. Бунун да 850 мин нәфәри ушаглардыр. Наркоманија хәстәлијинә тутулмуш ана-атадан хәстә ушаглар доғулмасы да тәбиидир.

Күман едилир ки, бу дәһшәтли хәстәлијә тутулмуш инсанларын сајы даһа чохдур, јә"ни 10-12 милјона бәрабәрдир.

Дүнјада ишсизлик ордусунун илбәил артмасы да бәшәри тәһлүкәдир. Һазырда инсанларын 30 фаизи өз бачарығындан бәһрәләнә билмир. Үч инсандан аз гала бири ишсиздир.

Бүтүн бунлар чинаjәткарлығын баш алыб кетмәси илә нәтичәләнир. АБШ кими инкишаф етмиш бир өлкәдә һәр саатда үч инсана хәсарәт јетирилир. Бир сөзлә, бәшәријјәт һеч бир заман бу гәдәр тәһлүкәли һадисәләрлә гаршылашмамышдыр.

Бәшәријјәти бу бәлалардан хилас етмәк, онун шән вә фираван јашамасыны тә"мин етмәк үчүн јалныз бир јол вардыр. Бу јол дөвләтләрин сазишә кәлмәсиндән, сых әмәкдашлыг етмәсиндән ибарәтдир. Нәјин баһасына олурса олсун зәка, ағыл, камал, бир сөзлә, көзәллик һәр шејә галиб кәлмәлидир. Мүгәддәслик, үлвилик, хејирхаһлыг, инсанпәрвәрлик, гонагпәрвәрлик, е"тибарлылыг, инам, севки вә мәһәббәт һәр бир шүурлу инсана, көрпәдән тутмуш ихтијар гочаја гәдәр ади вәтәндашдан башламыш дөвләт башчысынадәк һамыја һаким кәсилмәлидир.

Јалныз белә олдугда, инсан доғулдуғуна пешман олмаз, һәјатындан разы галар, өзүнү хошбәхт санар. Дөвләтләр бирчә ил мүһарибә горхусу илә әлагәдар олан хәрчләрдән азад олсалар, һеч бир мәмләкәтдә нә евсиз, нә дә јохсул һәјат сүрән инсан олмаз.

Бах, бүтүн бу үлви вә мүгәддәс арзуларын керчәклијә чеврилмәсиндә Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы мүстәсна әһәмијјәтә маликдир. Отуз бир

өлкәнин әразисиндән кечән бу јол гырхдан чох өлкәнин бәшәри арзуларынын керчәкләнмәси үчүн реал зәмин јарадыр. "Ипәк Јолу"нун бәрпасы һәмин дөвләтләрин сијаси, сосиал, игтисади, нәглијјат, тичарәт, рабитә, мәдәни, әдәби, инчәсәнәт әлагәләрини јаратмаг вә инкишаф етдирмәклә бәшәри глобал сосиал-игтисади проблемләрин һәлли үчүн кениш имканлар ачыр.

Мәһз буна көрәдир ки, мөһтәрәм Президентимиз чәнаб Һејдәр Әлијев Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын ән бөјүк тәшкилатчысы кими мисилсиз сәј көстәрир, кечә-күндүз чалышыр, өз нурлу зәкасыны вә узагкөрәнлик мәһарәтини бәшәриjјәтин бу тәрәгги јолунун бәрпасына сәрф едир.

Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы илә "Әсрин Мүгавиләси" арасында гырылмаз әлагә вардыр. "Ипәк Јолу"нун бәрпасы Азәрбајчан нефтини харичи өлкәләрә нәгл етмәјә әлверишли шәраит јарадыр. Нефтин кениш ихрачы исә "Ипәк Јолу"нун сәмәрәлилијини вә бејнәлхалг әһәмијјәтини јүксәлдир.

Илкин нәтичәләр үрәкачандыр. 1994-чү илдә имзаланмыш "Әсрин Мүгавиләсиндән" сонра ирәлијә доғру чох бөјүк вә тарихи аддымлар атылмышдыр.

Бакы-Новороссијск кәмәри тикилиб истифадәјә верилмишдир. Бу кәмәр Бакы нефтини шимал маршруту үзрә нәгл етмәјә имкан вермишдир.

Бакы-Супса нефт кәмәринин тикилиб истифадәјә верилмәси исә Гәрб маршруту үзрә нефтин нәгли үчүн әлверишли шәраит јаратмышдыр.

Һәр ики кәмәр Шәрг-Гәрб дәһлизинин тәмәлини гојмуш вә Бакы нефтинин дүнја базарына чыхарылмасына сәбәб олмушдур.

Мөһтәрәм Президентимиз Һејдәр Әлијевин өлкәмизин нефт сәрвәтиндән дәрин дүшүнчә вә бөјүк узагкөрәнликлә истифадә олунмасы барәдә мүдрик идејалары бүтүн дүнјанын диггәтини Азәрбајчана чәлб етмишдир. АБШ Президенти Билл Клинтон 15 апрел 1999-чи илдә Бакы-Супса илкин нефт хәттинин рәсми ачылышынын иштирак-чыларына көндәрдији тәбрик мәктубунда демишдир: "Бакы-Супса илкин нефт хәттинин рәсми ачылышына топлашанларын һамысыны бөјүк мәмнунијјәтлә тәбрик едирәм вә әминәм ки, бу хәтт бүтүн Хәзәр рекионунун тәһлүкәсиз вә чичәкләнән кәләчәјинин јарадылмасы саһәсиндә сә"јләримизә сон дәрәчә мүһүм төһфә вермишдир.

Бакы-Супса хәттинин ачылышы чохдан көзләнилән мәгсәди-Хәзәр рекионунун нефт вә

газыны дүнја базарларына чатдырмаг үчүн нефт кәмәрләри шәбәкәси јарадылмасы мәгсәдини һәјата кечирир. Бунунла бәрабәр, һәмин бору кәмәрләринин фајдасы енержи секторунун чәрчивәсиндән чох-чох кәнара чыхыр. Бу хәтт Шәрг-Гәрб дәһлизинин тәмәл дашы олачаг вә бүтүн Гафгаз вә Мәркәзи Асија өлкәләринин инкишафына көмәк едәчәкдир.

Әкәр президентләр Һејдәр Әлијевин вә Едуард Шеварднадзенин лидерлији, Азәрбајчан вә Ҝүрчүстан халглары вә һөкумәтләринин тәмкини вә давамлы сә"јләри, һабелә бу лајиһәдә иштирак едән бир чох енержи ширкәтләринин тәчрүбәси вә көмәји олмасајды, биз бу күнкү тарихи һадисәјә наил ола билмәздик.

Илкин нефтдән сонра инди бизим иштиракымыз Азәрбајчандан башлајыб Ҝүрчүстан васитәсилә Түркијәнин Чејһандакы Аралыг дәнизи саһилинә кедәчәк бөјүк бору кәмәринә јөнәлдиләчәкдир. Бу әсас ихрач бору кәмәри Гәрб-Шәрг дәһлизинин әсл игтисади потенсиалыны ачмаг үчүн ачардыр. Бу нөвбәти мәрһәләдә узунмуддәтли әмәкдашлыг вә хош мәрам васитәсилә биз бирликдә динч вә чичәкләнән кәләчәјә доғру јени ири аддымлар атачағыг".

АБШ Президентинин бу ифадәләриндә өлкәмизин мөһтәрәм президенти Һејдәр Әлијевин мүдриклији, узагкөрәнлији, гәтијјәтлији нечә дә өз парлаг ин"икасыны тапмышдыр.

Бу әсәрдә мүәллифләр чалышмышлар ки, кениш охучу күтләләринә гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы илә әлагәдар олан бир сыра материалларын тәһлилини версинләр. Бу јолун сосиал-игтисади маһијјәтини ачыгласынлар. Биз чох хошбәхтик ки, бу тарихи јолун бәрпасынын иштиракчысыјыг.

Мүәллифләр чох бөјүк үлви вә мүгәддәс арзуларла бу әсәри гәдирбилән охучуларына тәгдим едирләр.

Јери-көјү јарадан әзиз вә рәһмдил Аллаһын адыны еһтирамла јад едиб, өз үлви вә бәшәри арзуларыны охучуларла бөлүшдүрүрләр.

Ән бөјүк арзумуз будур ки, Гәдим "Ипәк Јолу" илә инсанлара көзәллик бәхш едән ипәк парчалар, һәр чүр наз-не"мәтләр дашынсын. Бу јол әдибләрин, шаирләрин, мүғәнниләрин, мусигишүнасларын, дүнја шөһрәтли алимләрин, сәјјаһларын, тичарәтчиләрин вә бүтүн хејирхаһ вә хош нијјәтли инсанларын јолуна чеврилсин!

Гој, бу јолла мәсләкли, әгидәли, мөмин инсанлар Мәккә, Мәдинә, Кәрбәла зијарәтинә кетсинләр. Мәшһәддә Имам Рзаны зијарәт етсинләр.

Гој, һеч бир заман "Ипәк Јолу" илә күнаһсыз инсанлары мәһв едән, көрпәләри саһибсиз гојан, бәшәријјәтин әсрләрдән бәри горујуб сахладығы әвәзсиз мә"нәви дәјәрләри јерлә јексан едән одлу силаһлар, мәрмиләр, топлар, танклар дашынмасын!

Гој, бу јолла һәрәкәт едән, дүнјанын мин бир көзәллијинин сејринә далан инсанлар өзләри дә көзәлләшсин, үлвиләшсин, ипәк кими һәлим вә шәффаф олсунлар!

Биз әминик ки, белә бир јолун бәрпасынын ән бөјүк тәшкилатчысы, лидери, Ататүрк Бејнәлхалг Сүлһ мүкафатына лајиг көрүлмүш мөһтәрәм Президентимиз Һејдәр Әлијевин "Ипәк Јолу" бојунча тәбиәтин ән мәнзәрәли јерләриндә, сылдырым гајалы дағларын ән уча зирвәсиндә һејкәлләри гојулачаг, гәдирбилән Азәрбајчанын шөһрәти бүтүн дүнјаја јајылачаг.

Шүкүрләр олсун ки, бу хош арзуларымыз артыг керчәкләшмәјә башлајыр.

Әзиз охучу! Тәсәввүрүнүзә кәтирин ки, мөһтәрәм Президентимиз Һејдәр Әлијевин Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасындакы әвәзсиз

хидмәтләриндән бәһс едән бу әсәр битирилиб, сон нөгтәси гојулмушдур. Китабда шәрһ едилмиш елми мүлаһизәләри бир даһа зәка сүзкәчиндән кечириб, нечә дејәрләр, нәфәсимизи дәрирдик. Радиону ачдыг. Бу ан бизә санки бир дүнја бәхш олунду. Дикторун мәлаһәтли сәси бизә һаким кәсилди, бизи севинчә гәрг етди. О хәбәр верди ки, Азәрбајчан Республикасынын Президенти Һејдәр Әлирза оғлу Әлијев Түркијә дөвләтинин ән нүфузлу мүкафатына Ататүрк Бејнәлхалг Сүлһ Мүкафатына лајиг көрүлүбдүр.

Бу мүкафат Ататүркүн "Јурдда сүлһ, чаһанда сүлһ" принсипинә ујғун олараг дүнјада сүлһүн мөһкәмләндирилмәсинә, өлкәләр арасында достлуг, анлашылма вә хош мәрамын инкишафына хидмәт едән ән мүһүм тәшкилатлара вә көркәмли шәхсләрә тәгдим олунур.

Ататүрк Бејнәлхалг Сүлһ Мүкафатынын бу ил Азәрбајчан Республикасынын Президенти ҹәнаб Һејдәр Әлијевә верилмәси Ататүрк Бејнәлхалг Сүлһ Мүкафаты Комитәсиндә јекдилликлә гәрара алынмыш вә һәмин гәрар Түркијә Республикасынын Президенти Сүлејман Дәмирәл тәрәфиндән тәсдиг едилмишдир.

Бу шад хәбәр илдырым сүр әти илә бүтүн дүнјаја јајылды. Мөһтәрәм Президентимиз Һејдәр Әлијевин үнванына дүнјанын һәр јериндән тәбрик телеграмлары вә мәктублары ахышыб кәлмәјә башлады.

Биз мүәллифләр дә онлара гошулуб мөһтәрәм Президентимиз Һејдәр Әлијев чәнабларыны Ататүрк Бејнәлхалг Сүлһ Мүкафатына лајиг көрүлмәси мүнасибәти илә үрәкдән тәбрик едир, Улу Танрыдан она узун өмүр, мөһкәм чансағлығы арзу едирик.

Гој, дүнја күнкүндән чичәкләнсин, сүлһ вә әмин-аманлыг нуру бәшәријјәтә шө”лә салсын.

Гој, “Ипәк Јолу” сүлһ вә әмин-аманлыға хидмәт етсин!

Гој, һеч вахт, һеч заман бу көзәл јолда ишыг гаранлыға, севинч кәдәрә гурбан кәсилмәсин!

Бу мүгәддәс арзуларла биз мүәллифләр, “Бисмиллаһир-Рәһманир-Рәһим” дејиб, Гәдим “Ипәк Јолу”нун бәрпасынын сијаси, игтисади, сосиал, нәглијјат, тичарәт, рабитә, әдәби вә мәдәни инкишафда әһәмијјәтини ачыгламаға сә”ј көстәрдик.

I Фәсил. Һејдәр Әлијев "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын бөјүк лидеридир

Азәрбајҹан Республикасынын Президенти Һејдәр Әлијев Түркијәдә фәалијјәт көстәрән “Ипәк Јолу” Тиҹарәт Мәркәзи вә “Ипәк Јолу” Фондунун Идарә һеј”әтинин јекдил гәрары илә “Ипәк Јолу” дөвләтләри рәһбәрләринин Бакыдакы јүксәк сәвијјәли көрүшүнү тәшкил етмәк, “Ипәк Јолу”ну јенидән бәрпа етмәк әмин-аманлыг, тәһлүкәсизлик, сүлһ, сабитлик вә сәадәт јолу һалына кәтирмәк саһәсиндәки сә”јләринә, Бакы-Ҹејһан нефт бору кәмәри лајиһәсинин һәјата кечирилмәси уғрунда бөјүк зәһмәтинә вә гијмәтли мөвгејинә көрә ”Ипәк Јолу” Фондунун 1998-ҹи ил “БӨЈҮК ЛИДЕР” мүкафатына лајиг көрүлмүшдүр.

“Ипәк Јолу” Фондунун Идарә һеј”әтинин јекдил гәрары илә Азәрбајҹан Республикасынын Президенти Һејдәр Әлијев Азәрбајҹанын мүстәгиллији, өлкәмизин бүтүн саһәләрдә инкишафы вә чичәкләнмәси јолундакы фәдакар зәһмәтинә, һабелә рекионда әмин-аманлыг, тәһлүкәсизлик, сүлһ, сабитлик, игтисади инкишаф вә халгларын сәадәти уғрунда бөјүк фәалијјәтинә көрә “Ипәк Јолу” Фондунун фәхри сәдри сечилмишдир.

Мөһтәрәм Президентимизин тә”биринчә десәк, “Бизим хариҹи сијасәтимизин әсас принсипи

дүнјанын бүтүн өлкәләри илә гаршылыглы фајдалы, бәрабәр һүгуглу әлагәләр гурмагдан ибарәтдир".

Бу мүдрик ифадәләр Шәрг вә Гәрбин вәһдәтинә чеврилмиш "Ипәк Јолу"ну нурландырыр вә онун бәрпасына бејнәлхалг мигјасда марағы артыр.

Беләликлә, Бакыда Бөјүк Ипәк Јолунун бәрпасына һәср олунмуш Бејнәлхалг конфрансын кечирилмәси мүстәгил Азәрбајҹан Республикасынын XX әср тарихи салнамәсиндә гызыл һәрфләрлә јазылмыш сәһифә ачды.

Мөһтәрәм Президентимиз Һејдәр Әлијев гејд етмишдир ки, конфранса гәдәр чох ишләр көрүлмүшдүр. Амма һесаб едирәм ки, инди конфрансдан сонра бизим алимләримиз, тәдгигатчыларымыз бу саһәдә даһа чох ишләр көрә биләрләр, китаблар, елми әсәрләр јаза биләрләр, бу мәсәләни дәриндән тәдгиг едә биләрләр вә конфрансын нәтиҹәләрини тәһлил едә биләрләр. Она көрә дә конфрансын нәтиҹәләри, имзаланмыш сәнәдләр кениш тәблиғ олунмалыдыр, онун маһијјәти, мә"насы иҹтимаијјәтә чатдырылмалыдыр вә бу барәдә мүтәмади иш апарылмалыдыр. Ҝүман едирәм ки, бу тәдбирләр һазырланан сәнәдләрдә өз әксини тапаҹагдыр. Анҹаг мән индидән буну дејирәм

ки, бизим мүвафиг елми тәшкилатлар, дөвләт органлары бу мәсәләләрлә чидди мәшғул олсунлар.

Биз Авропа Бирлији илә биркә јени бир програм ирәли сүрдүк. Бу програм исә Авропанын Асија илә бирләшмәсидир. Бурада Гафгазын, о чүмләдән Азәрбајчанын ролу да әһәмијјәтлидир.

Ҝуман едирәм ки, XXI әсрдә бу програм ҝенишләниб инкишаф едәчәкдир. Анчаг биз XXI әсрә доғру ҝедәрәк һәм өлкәмиз, һәм реҝионумуз, һәм дә бәшәријјәт үчүн јени бир програмын ирәли сүрүлмәсинин иштиракчысыјыг.

Бүтүн бунлар мөһтәрәм Президентимиз Һејдәр Әлијевин бөјүк узагҝөрәнлијиндән, “Ипәк Јолу”нун бәрпасында мисилсиз фәалијјәтиндән хәбәр верир.

Конфрансда Азәрбајчан, Австрија, Алманија, Белчика, Болгарыстан, Бөјүк Британија, Јунаныстан, Ҝүрчүстан, Иран, Испанија, Италија, Газахыстан, Гырғызыстан, Ермәнистан, Мачарыстан, Чин, Молдова, Монголустан, Нидерланд, Норвеч, Полша, Русија, АБШ, Тачикистан, Түркијә, Румынија, Украјна, Өзбәкистан, Финландија, Франса, Исвеч, Јапонија, Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилаты, Авропа Бирлији Комиссијасы, Гара Дәниз Игтисади Әмәкдашлыг Тәшкилаты, Мүстәгил Дөвләтләр Бирлији, Игтисади Әмәкдашлыг Тәшкилаты,

Бејнәлхалг Дәниз Тәшкилаты, Дүнја Банкы, Авропа Јенидәнгурма вә Инкишаф Банкы, Ислам Инкишаф Банкы, Бејнәлхалг Автомобил Нәглијјатчылары Иттифагы, Авропа Нәглијјат Назирләри Конфрансы, Авропада Тәһлүкәсизлик вә Әмәкдашлыг Тәшкилаты вә Дәмир Јолларынын Әмәкдашлығы Тәшкилатынын нүмајәндә һеј"әтләри иштирак етмишләр.

Конфрансы кириш сөзү илә Азәрбајчан Республикасынын Президенти Һејдәр Әлијев ачараг демишдир: Авропа Бирлијинин комиссијасы илә бирликдә белә мө"тәбәр мәчлисин тәшкилатчысы олмаг Азәрбајчан Республикасы үчүн јүксәк шәрәфдир.

Конфрансымыз јени мүстәгил дөвләтләрә көмәк едилмәси саһәсиндә Авропа Бирлијинин көстәрдији сәмәрәли сә"јләрин нәтичәсидир. Һәмин көмәјин бүнөврәсини 1991-чи илдә тә"сис едилмиш ТАСИС програмы гојмушдур. ТАСИС-ин милли вә дөвләтләрарасы програмлары чәрчивәсиндә бир чох мүһүм лајиһәләр һәјата кечирилир вә бунлар јени мүстәгил дөвләтләрдә демократик ислаһатлар, базар ислаһатлары апарылмасына көмәк көстәрир.

Белә лајиһәләрдән бири дә 1993-чү илин мајында гә"бул олунмуш "Авропа-Гафгаз-Асија нәглијјат дәһлизи" (ТРАСЕКА) програмыдыр.

73823
Elm və Təhsil Mərkəzi
„Təfəkkür Universiteti

Авропа Бирлији Комиссијанын тәклифи илә Азәрбајҹан, Ҝүрҹүстан, Газахыстан, Ермәнистан, Таҹикистан, Түркмәнистан, Өзбәкистан нүмајәндәләринин Брүсселдә ҝөрүшү олмуш вә бу ҝөрүшдә реҝионун нәглијјат инфраструктурунун инкишафы илә бағлы мәсәләләр мүзакирә едилмишдир.

Брүссел Бәјаннамәси Авропа-Гафгаз-Асија нәглијјат дәһлизинин әһәмијјәтини, онун инкишаф етдирилмәси саһәсиндә әмәкдашлығын конкрет истигамәтләрини, форма вә механизмләрини мүәјјәнләшдирмиш илк бејнәлхалг сәнәд олмушдур.

О вахтдан бәри ТРАСЕКА-нын ишчи групларынын Алма-Атада, Ѵјанада, Венесијада, Афинада вә Тбилисидә беш иҹласы кечирилмиш вә бу иҹласларда мөвҹуд нәглијјат структурлары гә"бул едилмиш вә артыг гисмән јеринә јетирилмишдир. Украјна вә Монголустан ТРАСЕКА програмынын там һүгуглу иштиракчылары олмушлар.

ТРАСЕКА програмынын уғурла һәјата кечирилмәси, Авропа Бирлији комиссијасынын иштиракчы өлкәләрин ҝөрдүкләри бөјүк иш, әмәкдашлығымызын конкрет мүсбәт нәтиҹәләри даһа ҝениш миғјаслы лајиһәләр ишләниб һазырланмасына

тәкан вермишдир. Тарихи "Ипәк Јолу"нун бәрпасы бу лајиһәләр арасында башлыча јер тутур.

Бунунла әлагәдар олараг, Авропа Бирлији Комиссијасы вә ТРАСЕКА програмынын иштиракчысы олан өлкәләр Бакы Бејнәлхалг Конфрансынын кечирилмәси һаггында гәрар гә"бул етмишләр.

Конфрансда 32 өлкәнин вә 13 бејнәлхалг тәшкилатын нүмајәндә һе"јәтләри иштирак етмишләр.

Азәрбајчан Республикасынын Президенти Һејдәр Әлијев әмин олдуғуну билдирмишдир ки, тарихи "Ипәк Јолу"нун бәрпасы мәсәләләринин мүзакирәси, конфрансын нәтичәләри вә јекунлары милли вә рекионал нәглијјат структурларынын, бејнәлхалг игтисади әмәкдашлығын инкишафы, Аврасија мәканында сүлһүн, сабитлијин вә тәрәггинин мөһкәмләндирилмәси үчүн бөјүк әһәмијјәт кәсб едәчәкдир.

Сонра о демишдир ки, конфрансымызын һазырланмасы, имзаланмаға тәгдим олунмуш сәнәдләрин ишләниб һазырланмасы вә разылашдырылмасы үчүн көрдүјү бөјүк ишә көрә ТРАСЕКА-нын ишчи групуна тәшәккүр едим.

Конфрансын тәшкилиндә көмәјинә көрә, демократик ислаһатларын, базар ислаһатларынын апарылмасында, бејнәлхалг әмәкдашлығын инкишаф етдирилмәсиндә јени мүстәгил дөвләтләрә бөјүк малијјә јардымы вә техники јардым көстәрдијинә көрә Авропа Бирлији Комиссијасына тәшәккүр едирәм.

Дә"вәтимизи гәбул едиб, Бакы шәһәринә кәлмиш бүтүн конфранс иштиракчыларына тәшәккүрүмү билдирирәм, онлара гонагпәрвәр Азәрбајчан торпағында уғурлу иш арзулајырам.

XXI әср информатика, еколокија вә технолокија саһәсиндә бөјүк кәшфләрин, елми ихтираларын көзләнилдији әср кими сәчијјәләнир. Прогнозлашдырмаја әсасән, әсрин биринчи он иллијиндә дүнја әһалисинин сајы 10 милјард нәфәрә чатачагдыр. Бунунла әлагәдар олараг илкин енержи дашыјычыларынын истеһлакы 47% артачагдыр. Белә бир шәраитдә Хәзәр рекионунун потенсиал имканларындан там вә сәмәрәли истифадә едилмәси објектив зәрурәтә чеврилир. Беләликлә ајдын олур ки, Хәзәр рекиону мүасир кеосијасәтин дајаг нөгтәсинә чеврилир. Башга сөзлә десәк, Хәзәр рекионунун дүнја игтисадијјатынын сабитләшдирилмәсиндә вә динамик инкишафында

мүһүм ролу һәгигәтән инкаредилмәздир. Мәһз буна көрә дә кечмиш Совет империјасы илләриндә өзүндә әлверишли чоғрафи шәраити вә һабелә сијаси, игтисади, сосиал вә һәрби амилләри чәмләшдирән бу рекион горуну сахланылыб вә сијаси лүғәтә "Дәмир пәрдә" кими дахил олубдур. Бу "Дәмир пәрдә" јетмиш ил әрзиндә Гафгазын вә Мәркәзи Асијанын нәинки дүнја дөвләтләрилә вә һәтта гоншу өлкәләрлә әлагә јаратмасына имкан вермәјиб.

XX әсрдә Русија Гафгазда вә Мәркәзи Асијада һөкмранлыг уғрунда чидди мүбаризә апарыбдыр. Инди артыг заман өз һөкмүнү вермиш, бир өлкәнин дикәр өлкә үзәриндә һөкмранлығы арадан галдырылмышдыр. Мүстәгиллик, сәрбәст һалда өзүнү мүдафиә етмәк имканлары һәр бир өлкә үчүн реал керчәклијә чеврилмишдир.

Бүтүн халглар инди артыг баша дүшүрләр ки, кәләчәк сивилизасија бир өлкәнин дикәр өлкә үзәриндә һекемонлуг етмәси илә дејил, өлкәләр арасында сијаси, игтисади вә мәдәни әлагәләрин кенишләндирилмәси илә реаллашмалыдыр.

Бүтүн бу чох сијаси, сосиал-игтисади просесләрин уғурлу һәјата кечирилмәсиндә Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын мисилсиз әһәмијјәти вардыр. Бу гәдим јолун бәрпасы чох өлкәнин

кооперасијасы принсипләри әсасында гаршылыглы мәнафеләринин үст-үстә дүшмәси зәмининдә һәјата кечирилир.

Бу јолун бәргәрар олмасы һәмин дөвләтләрин глобал, сосиал-игтисади вә сијаси проблемләринин һәлли үчүн зәмин јарадыр. Беләликлә, чәсарәтлә демәк олар ки, Шәрг илә Гәрбин бир-биринә бағланмасында, бәшәри арзуларын керчәкләнмәсиндә, белә бир зәмин әсасында халгларын фираван јашамасынын тә"мин едилмәсиндә "Ипәк Јолу"нун бәрпасы мисилсиз әһәмијјәтә маликдир.

Мөһтәрәм Президентимиз чәнаб Һејдәр Әлијев конфрансдакы чыхышында һәмин мәсәләләрдән бәһс едәркән демишдир: "Бәшәр сивилизасијасынын тарихиндә јоллар, нәглијјат хәтләри һәмишә чох бөјүк рол ојнајараг, һәјатын бүтүн саһәләринә - сијасәтә, игтисадијјата, мәдәнијјәтә тә"сир көстәрмишдир. Бунун парлаг нүмунәләриндән вә рәмзләриндән бири дә бир чох өлкәләрин вә халгларын миниллик тарихини, Чинин гәдим мәдәнијјәтини, авропалыларын бөјүк чоғрафи кәшфләрини, орта әср мүсәлман интибаһынын наилијјәтләрини вә бир сыра дикәр чәһәтләри еһтива етмиш глобал, надир һадисә олан Бөјүк "Ипәк Јолу"дур.

етмиш глобал, надир һадисә олан Бөјүк "Ипәк Јолу"дур.

Азәрбајчан әзәлдән Бөјүк "Ипәк Јолу"нда мүһүм мәнтәгә олмуш, Авропа илә Асија арасында өзүнәмәхсус көрпү ролу ојнамышдыр. Гафгаз, Хәзәр дәнизи вә Гара дәниз һөвзәләри өлкәләри инкишаф етмиш тичарәт, гаршылыглы мәдәни зәнкинләшмә, дини дөзүмлүлүк зонасыны тәшкил едәрәк, Бөјүк "Ипәк Јолу"нун тәркиб һиссәләриндән бири олмушлар.

Бәшәр тарихинин ајрылмаз тәркиб һиссәси кими Бөјүк "Ипәк Јолу" јүксәлиш вә тәнәззүл дөврләри кечмишдир. Мүһарибәләр, идеоложи вә чоғрафи-сијаси гаршыдурмалар, ајырычы хәтләр дөврләри башландыгдан сонра бу јол һәјатымыздан јох олараг, көзәл бир әфсанәјә чеврилмишдир.

Лакин "сојуг мүһарибә" гуртарды, халглар мүстәгиллик әлдә етдиләр, үмумбәшәри дәјәрләр, демократик нормалар, интеграсија просесләри дүнја сијасәтиндә үстүн јер тутду вә Бөјүк "Ипәк Јолу" идејасыны тарихин кедишинин өзү јенидән зәрури етди.

Мөһтәрәм Президентимиз гејд етмишдир: "1993-чү илин мајында Брүсселдә Гафгаз вә Мәркәзи Асија дөвләтләри нүмајәндәләринин көрүшүндә

тә"сис едилмиш "Авропа-Гафгаз-Асија (ТРАСЕКА) нәглијјат дәһлизи" програмы Аврасија мәканында һәјата кечирилән ән динамик, игтисади чәһәтдән ән сәмәрәли лајиһәләрдән бири олду.

Програмын иштиракчысы олан өлкәләрин сых әмәкдашлығы, Авропа Бирлији Комиссијасынын фәал көмәји сајәсиндә өтән беш илдә коммуникасија објектләринин модернләшдирилмәси вә тикинтиси, мүвафиг ганунларын вә мәчәлләләрин ишләниб һазырланмасы, кадрлар һазырланмасы, көмрүк вә тариф сијасәтләринин тәкмилләшдирилмәси саһәсиндә бөјүк иш көрүлмүшдүр.

Азәрбајчан, Күрчүстан, Түркмәнистан вә Өзбәкистан арасында транзит дашымаларын тәнзимләнмәси һаггында 1996-чы илин мајында Түркмәнистанын Сәрәхс шәһәриндә сазиш имзаланмасы бу програмын инкишафы үчүн мүһүм һадисә олду. Сонралар бу сазишә башга дөвләтләр дә гошулдулар. Һәмин сазиш сајәсиндә тарифләр 50 фаиз азалдылмыш, көмрүк гајдалары садәләшдирилмиш, дашымаларын тәһлүкәсизлији вә горунмасы тә"мин едилмишдир. Бунун нәтичәсиндә сон илләрдә Трансгафгаз дәһлизи васитәсилә Авропа вә Асија арасында мал мүбадиләсинин һәчми, демәк олар, он дәфә артмышдыр.

INTERNATIONAL CON
RESTORATION OF TH

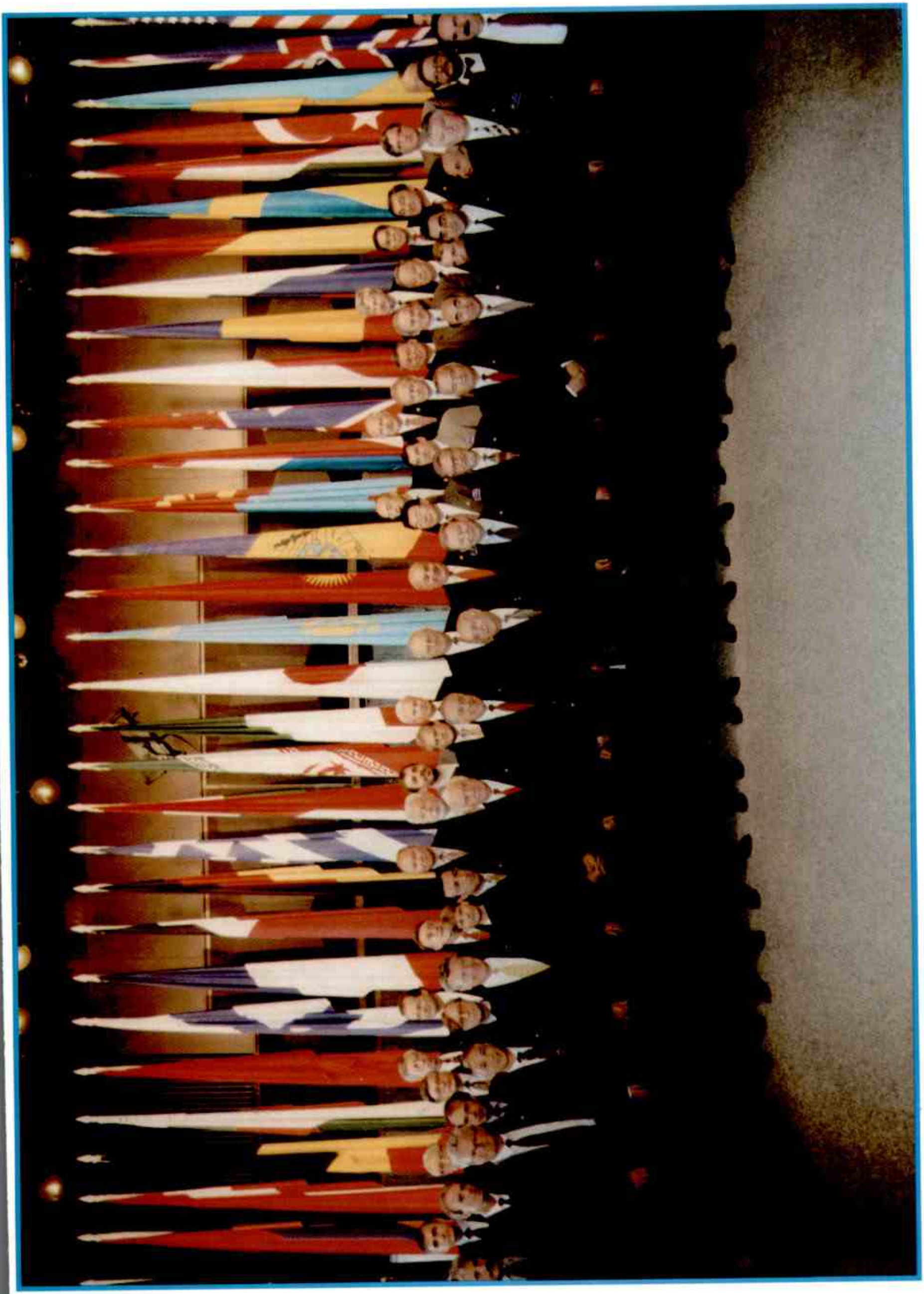

ТРАСЕКА програмынын уғурла һәјата кечирилмәси әмәкдашлығымызы даһа јүксәк сәвијјәјә галдырмаг үчүн, јә”ни тарихи Бөјүк “Ипәк Јолу”нун бәрпасына даир програм гә”бул етмәк үчүн зәмин јаратмышдыр вә конфрансымыз да буна һәср олунмушдур.

ТРАСЕКА-нын ишчи групунун һазырладығы “Авропа-Гафгаз-Асија дәһлизинин инкишафы үзрә бејнәлхалг нәглијјат һагтында әсас чохтәрәфли сазиш”, онун техники әлавәләри, Бакы бәјаннамәси чох бөјүк игтисади, сијаси, тарихи әһәмијјәтә маликдир.

Онларын гә”бул олунмасы Авропа, Гара дәниз, Гафгаз, Хәзәр дәнизи вә Асија рекионларында тичарәтин инкишафына, тәбии еһтијатлардан истифадәјә вә онларын нәглинә, гаршылыглы сурәтдә фајдалы әмәкдашлыға көмәк едәчәкдир. Бөјүк “Ипәк Јолу”нун бәрпасы, јени-јени өлкәләрин вә рекионларын она чәлб едилмәси халгларымызын јахынлашмасы вә гаршылыглы сурәтдә зәнкинләшмәси, јени мүстәгил дөвләтләрин истиглалијјәтинин вә суверенлијинин мөһкәмләнмәси, бу дөвләтләрдә демократик ислаһатларын, базар ислаһатларынын уғурла апарылмасы үчүн күчлү тәкан верәчәк, һамы үчүн

сабитлијин вә тәһлүкәсизлијин тә”мин олунмасына көмәк көстәрәчәкдир. Бөјүк “Ипәк Јолу” кечмишдән башланса да, кәләчәјә доғру кедән јолдур. Мән инаныраи ки, әкәр биз әмәкдашлыг едә-едә, бир-биримизә һөрмәт бәсләјәрәк вә бир-биримизи дәстәкләјәрәк, бу јолла бирликдә кетсәк, о, халгларымызы фираванлыға вә тәрәггијә кәтириб чыхарачагдыр.”

Бөјүк Ипәк Јолунун бәрпасы барәдә дүшүнчәләримизи гәләмә аларкән хәјал бизи ганадларында мө”чүзәли бир дијара-гәдим Чинә апарды. Гәринәләрдән хәбәр верән мәшһур Чин Сәддинә галхыб бу нәһәнк өлкәнин сејринә далдыг.

Әразиси доггуз милјон беш јүз дохсан једди мин квадрат километрә бәрабәр олан, өз әразисинә көрә дүнјада икинчи јер тутан, саһил хәттинин узунлуғу ијирми бир мин километрә чатан, әһалиси 1 милјард 300 милјон нәфәри өтән, дүнјанын ән гүдрәтли дөвләтләриндән бири сајылан Чин өлкәсинин тарихи салнамәсини вәрәгләдик.

Бу дијарын чохмә”налы узаг кечмишини, Чин халгынын тарихән али елмә, мәдәнијјәтә, инчәсәнәтә малик олдуғуну јад етдик.

Шәргдән гәрбә доғру Авропа өлкәләринә, Орта Асија вә Гафгаза узанан вә тарихдә “Ипәк Јолу” ады

илә мәһшур олан, дәвә карванларынын һәрәкәт етдији бу јола нәзәр салдыг. Бу әфсанәви јолун илкин тәшкилатчысынын Чин олдуғуну хатырладыг.

Ерамыздан әввәл икинчи әсрдән башлајараг ерамызын он алтынчы әсринә гәдәр фәалијјәтдә олан, өз ана голларыны Чиндән Гәрбә ачан јолдан өтүб кечән ипәк јүклү дәвә карванлары кино ленти кими көзүмүзүн өнүндән кәлиб кечди. Бу јолла дүнјанын учсуз-бучагсыз өлкәләринә дашынан ағ ипәјин милјон-милјон гыз-кәлини бәзәдијини, дуваг кими башларына салындығыны јад етдикчә, өз-өзүмүзә дејирик: "Көрүнүр, ипәјин дә өзүнәмәхсус сирләри вар. Ағ ипәк ағ күн вә хошбәхтлик символудур, гәләбә рәмзидир. Дөјүшләрдән галиб чыхан сәркәрдәләрин ағ либас кејиниб сүлһ данышыгларына отурмалары да тәсадүфү дејил".

Доғрудан да гәрибәдир. Ипәкгурду дедијимиз ади бир һәшәратын тут јарпағыны јејиб барама сарымасы, барамадан ипәк алынмасы, ипәкдән исә ал-әлван парчалар тохунмасы һәгиги мә"нада мө"чүзәдир.

Бу дүшүнчәләр ичәрисиндә Чинин тарихи салнамәсини вәрәгләдик. Бу дүнјада доғулуб боја-баша чатан мүтәфәккирләрин фикирләрини зәка

өлкәсиндән кечирдик вә бир даһа әмин олдуг ки, Чин кәшфләр дијары, мө"чүзәләр мәканыдыр.

Ики мин үч јүз ил әввәл компас вә спидометри, ики мин ики јүз ил өнчә сејмоскоб кағызы, ики мин јүз ил әввәл барыты, мин ики јүз -мин дөрд јүз ил өнчә китаб чапыны ихтира едән мәһз бу гәдим дијарын мүдрикләри олуб. Һәлә мин үч јүз ил өнчә Чиндә Алимләр Палатасы јарадылмышдыр.

Ерамыздан әввәл 207-221-чи илләрдә Бөјүк Чин Сәддинин иншасы инсанлары бу күн дә һејрәтә кәтирмәкдәдир.

"Ипәк Јолу" илә Чиндән Гәрбә тәкчә ипәк дејил, һәм дә чохлу дәмир, никкел, гијмәтли металлар, сәнәд нүмунәләри, мүхтәлиф әшјалар дашынырды. Гәрб өлкәләриндән Чинә шүшә, гијмәтли дашлар, ширнијјат, әтријјат апарылырды.

Инди охучуларымызы белә бир суал марагландырыр: нечә олду ки, Бөјүк "Ипәк Јолу"нун фәалијјәтдән дүшмәсиндән дөрд әср сонра онун бәрпасы јенидән бөјүк зәрурәтә чеврилди?

Хатырладаг ки, мүасир мәрһәләдә бу зәрурәт елми-техники тәрәггинин јүксәк вүс"әтиндән, дөвләтләрарасы сијаси, игтисади, тичарәт, әдәби, мәдәни әлагәләрин интеграсијасынын лабүдлүјүндән ирәли кәлир.

Совет Иттифагы сүгута уғрадығдан сонра бу зәрурәт хүсусилә күчләнмишдир. Иттифагдан ајрылмыш вә мүстәгил дөвләтләрә чеврилмиш өлкәләр арасында ән”әнәви әлагәләрин бәрпа едилмәси бөјүк һәјати әһәмијјәт кәсб едир. Јетмиш ил әрзиндә ваһид бир чәмијјәтдә гуруб јарадан, сијаси, игтисади, тичарәт, нәглијјат, рабитә, сәһијјә, мәдәнијјәт чәһәтдән ваһид бир механизмә чеврилмиш мүттәфиг республикалар инди өзләри-өзләрини идарә етмәли олмушлар.

Бир тәрәфдән дә чохиллик тарихимиз вә бу күнкү һәјатымыз көстәрир ки, инкишафымызын мүасир мәрһәләсиндә һеч бир дөвләт тәчрид олунмуш һалда уғурлу фәалијјәт көстәрә билмәз. Мүстәгил вә уғурлу фәалијјәт үчүн башга дөвләтләрлә сых әлагә јарадылмалыдыр, әмәкдашлыг едилмәлидир.

Бах, бүтүн бунлар ијирми биринчи әсрин астанасында Бөјүк “Ипәк Јолу”нун бәрпасыны вә гениш фәалијјәт көстәрмәсини һәјати тәлабата чевирди.

Бөјүк “Ипәк Јолу”нун бәрпасы базар игтисадијјатына кечидлә, суверенлијин вә демократијанын инкишафы илә, көклү игтисади ислаһатларын һәјата кечирилмәси илә гырылмаз сурәтдә әлагәдардыр. Бу күн Бөјүк “Ипәк Јолу” өз

ана толлары үстә мәскән салмыш гырха јахын дөвләти сүлһ вә әмин-аманлыға, сосиал-игтисади тәрәггијә, достлуг вә гардашлыға сәсләјир. Ән бөјүк хошбәхтлик одур ки, бизим доғма Азәрбајчанымыз бу бәшәри арзулары бирләшдирән орта бир мәкандыр.

Һазырда бәрпа едилмәкдә олан Бөјүк "Ипәк Јолу" Лондондан башламалы, Парисдән, Ромадан, Истанбулдан, Тбилисидән, Бакыдан, Ашгабаддан, Даш-кәнддән, Алма-Атадан, Пекиндән кечиб Токиода баша чатмалыдыр.

Авропа вә Асијанын мәркәзиндә јерләшән вә 34-дән чох дөвләтин әразисиндән кечәрәк онлары өзүндә бирләшдирән Бөјүк "Ипәк Јолу"нун мүасир дөврдә игтисади, сијаси вә сосиал бахымдан әһәмијјәти өлчүјә кәлмәздир.

Беләликлә, биз әминик ки, Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасы бәшәријјәтә сағлам үнсијјәт, үлвијјәт, исти нәфәс, мадди рифаһ, достлуг вә гардашлыг төһфәләри бәхш едәчәкдир.

Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын бүтүн халглар, о чүмләдән Гафгаз халглары арасында игтисади вә мәдәни әлагәләрин, арзу вә диләкләрин бирләшмәсинә, чохсајлы милләтләрин

зәнкинләшмәсинә мүсбәт тә"сир көстәрәчәји шәксиздир.

Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасына һәср олунмуш Бејнәлхалг Конфранс бу јолун илк бүнөврәсини гојмуш, 1.3 милјард әһалиси олан Чиндә дә кечирилә биләрди. Бәс нә үчүн белә тарихи бејнәлхалг форм торпагларынын 20 фаизи ермәни силаһлы гүввәләринин ишғалына мә"руз галмыш, әһалисинин һәр једди нәфәриндән бири гачгын вә көчкүн олан Азәрбајчанда, онун пајтахты Бакы шәһәриндә кечирилди?

Чаваб бирмә"налыдыр; белә бир бејнәлхалг зирвә формунун Азәрбајчанда кечирилмәси, онун Президенти мөһтәрәм чәнаб Һејдәр Әлијевин бејнәлхалг аләмдә малик олдуғу шәхси нүфузу, бу проблемин һәллиндә онун мисилсиз тәшкилатчылыг мәһарәти илә билаваситә бағлыдыр. Конфрансын кедишиндә бу һәгигәт өзүнү практик сурәтдә бүрузә верди.

Азәрбајчан Республикасынын Президенти чәнаб Һејдәр Әлијев 26 октјабр 1998-чи илдә тарихи "Ипәк Јолу"нун бәрпасы үзрә Бејнәлхалг Бакы Конфрансынын гәрарларынын јеринә јетирилмәси илә әлагәдар тәдбирләр һаггында хүсуси фәрман вермишдир.

Бу тарихи сәнәддә гејд едилмишдир ки, "Ипәк Јолу"нун Бәрпасы үзрә кечирилмиш Бејнәлхалг Конфранс вә бурада Имзаланмыш сәнәдләр бөјүк сијаси вә игтисади әһәмијјәт кәсб едәрәк Авропа-Гафгаз-Асија нәглијјат дәһлизиндә јерләшән өлкәләрин инкишафы, онларын тәбии еһтијатларынын мәнимсәнилмәси, игтисади потенсиалдан даһа сәмәрәли истифадә олунмасы, тичарәтин вә игтисади әмәкдашлығын кенишләнмәси үчүн е"тибарлы зәмин јарадыр. Тарихи "Ипәк Јолу"нун бәрпасы үзрә апарылмыш ишләр Азәрбајчан Республикасынын даһа да күчләнмәсинә хидмәт едир.

Азәрбајчан Республикасынын Авропа Бирлијинин ТАСИС-ТРАСЕКА програмы чәрчивәсиндә фајдалы вә сәмәрәли әмәкдашлығына вә онун инкишаф етдирилмәси әсасында тарихи "Ипәк Јолу"нун бәрпасы үзрә Бејнәлхалг Конфрансын мүвәффәгијјәтлә баша чатмасына бөјүк әһәмијјәт верәрәк Авропа-Гафгаз-Асија дәһлизинин инкишаф етдирилмәси үзрә имзаланмыш чохтәрәфли әсас сазишин вә дикәр сәнәдләрин ардычыл вә сәмәрәли һәјата кечирилмәси үчүн зәрури тәбдирләрин көрүлмәси мәгсәди илә фәрманда гәрара алыныр:

1. Азәрбајчан Республикасынын Назирләр Кабинети, мүвафиг ичра һакимијјәтинин органлары вә дикәр дөвләт тәшкилатлары "Авропа-Гафгаз-Асија дәһлизинин инкишаф етдирилмәси үзрә бејнәлхалг нәглијјат һаггында чохтәрәфли әсас сазиши" ("Әсас сазиш") вә онун бејнәлхалг автомобил нәглијјаты, бејнәлхалг дәмир јолу нәглијјаты, бејнәлхалг тичарәт кәмичилији, көмрүк процедуру вә сәнәдләрин ишләнмәси үзрә техники әлавәләрин ишдә рәһбәр тутсунлар вә ичрасыны тә"мин етсинләр.

2. "Авропа-Гафгаз-Асија дәһлизинин инкишаф етдирилмәси үзрә бејнәлхалг нәглијјат һаггында чохтәрәфли әсас сазиш" үчүн депозитар функсија Азәрбајчан Республикасынын Харичи Ишләр Назирлијинә һәвалә олунсун.

3. Азәрбајчан Республикасынын Харичи Ишләр Назирлији:

■ ТАСИС-ТРАСЕКА програмы үзрә Бакы шәһәриндә Һөкумәтләрарасы Комиссијанын Даими Катиблијинин тә"сис едилмәсинин әһәмијјәтини нәзәрә алараг иштирак-чы өлкәләрлә ишләрин әлагәләндирилмәси вә Авропа Иттифагынын Комиссијасы илә мүнтәзәм иш апарылмасы мәгсәди илә назирликдә вә Азәрбајчан Республикасынын

Белчикадакы (Брүссел шәһәриндә) сәфирлијиндә мүтәхәссисләрдән ибарәт груп јаратсын;

■ Һөкумәтләрарасы Комиссијанын Даими Катиблијинин Әсаснамәси вә структуру һаггында тәклифләри Авропа Иттифагы илә бирликдә ишләјиб һазырласын.

4.Азәрбајчан Республикасынын Назирләр Кабинети:

■ мүвафиг дөвләт органларыны чәлб етмәклә Азәрбајчан Республикасынын әразиси үзрә тарихи "Ипәк Јолу"нун бәрпасы вә өлкәнин јол-нәглијјат комплексинин материал-тикинти базасынын инкишафына јөнәлдилмиш инвестисија програмынын лајиһәсини вә онун малијјәләшдирилмәси барәдә тәклифләрини һазырлајыб ики ај мүддәтиндә Азәрбајчан Республикасынын Президентинә тәгдим етсин;

■ Һөкумәтләрарасы Комиссијанын тәклифинә мүвафиг олараг Даими Катиблијин малијјәләшдирилмәси ишиндә өлкәмизин иштирак пајыны нәзәрдә тутсун;

■ "Әсас сазиш"ә ујғун олараг Бакы шәһәриндә Һөкумәтләрарасы Комиссијанын Даими Катиблијинин јерләшдирилмәси үчүн Бакы шәһәри

Ичра Һакимијјәти илә бирликдә мүвафиг бина ајрылмасыны һәлл етсин;

■ "Әсас сазиш"ә ујғун олараг Һөкумәтләрарасы Комиссијанын биринчи ичласынын кечирилмәси мәсәләсинин Авропа Иттифагынын Комиссијасы илә бирликдә нәзәрдән кечириб һәлл етсин.

5. Бејнәлхалг дашымалара јардым көстәрилмәсинин сәмәрәлилијини артырмаг үчүн Азәрбајчан Дөвләт Дәмир Јолу, Азәрбајчан Дөвләт Хәзәр Дәниз Ҝәмичилији, Бакы Бејнәлхалг Тичарәт Лиманы, Азәравтонәглијјат Дөвләт Консерни, Азәравтојол Дөвләт Ширкәти, Азәрбајчан Республикасынын Дөвләт Ҝөмрүк Комитәси илә бирликдә мәгсәдјөнлү тәдбирләр һазырлајыб һәјата кечирсинләр.

6. Азәрбајчан Дөвләт Дәмир Јолу, Азәрбајчан Дөвләт Хәзәр Дәниз Ҝәмичилији, Бакы Бејнәлхалг Тичарәт Лиманы, Азәравтонәглијјат Дөвләт Консерни, Азәравтојол Дөвләт Ширкәти өлкә әразисиндә бејнәлхалг дашымалар заманы һәрәкәтин, сәрнишинләрин, јүкләрин вә нәглијјат васитәләринин, һабелә әтраф мүһитин мүһафизәсини тә"мин етмәк үчүн Азәрбајчан Республикасы Дахили Ишләр Назирлији вә Азәрбајчан Республикасы

Комитәси илә бирликдә мүвафиг тәдбирләр һазырлајыб һәјата кечирсинләр.

7. Азәрбајчан Республикасы Нәглијјат Назирлији:

■ Азәрбајчан Республикасы Дахили Ишләр Назирлији илә бирликдә өлкә әразисиндә бејнәлхалг дашымаларын һәјата кечирилмәсинин јахшылашдырылмасы мәгсәдилә Азәрбајчан Республикасынын бејнәлхалг конвенсијалара гошулмасы барәдә тәклифләрини һазырлајыб мүәјјән олунмуш гајдада Азәрбајчан Республикасынын Президентинә тәгдим етсин;

■ өлкә дахилиндә ТРАСЕКА програмы үзрә бүтүн ишләрин әлагәләндирилмәсини тә”мин етсин.

8. Азәрбајчан Республикасынын Мәтбуат вә Информасија Назирлији, Азәрбајчан Республикасынын Елмләр Академијасы, Азәрбајчан Республикасынын Дөвләт Телевизија вә Радио Верлишләри Ширкәти, күтләви информасија васитәләри 1998-чи ил 7-8 сентјабрда Бакы шәһәриндә кечирилмиш тарихи “Ипәк Јолу”нун бәрпасы үзрә Бејнәлхалг Конфрансын јекунларынын вә онун тарихи әһәмијјәтинин, имзаланмыш сәнәдләрин шәрһинин, “Әсас сазиш”ин өлкәләр вә бејнәлхалг тәшкилатлар тәрәфиндән јеринә

јетирилмәси кедишинин кениш ишыгландырылмасыны тә"мин етсинләр.

Фәрмандан бир даһа ајдын олур ки, өлкәмизин Президенти мөһтәрәм чәнаб Һејдәр Әлијев Бөјүк "Ипәк Јолу"нун әһатәсиндә јерләшән сајсыз-һесабсыз дөвләтләр елми-техники тәрәггинин налијјәтләриндән бәһрәләнмәјә даһа кениш имканлар газаначаглар. Бу јолун өзү дә елми-техники тәрәггинин налијјәтләри әсасында тәшәккүл тапачаг.

Јолун идарә олунмасы пејк рабитә васитәләринә, телефонларла мүхтәлиф електрон чиһазларына, компүтерләшдирилмиш идарәетмә системләринә әсасланачаг. Јолларда инша едиләчәк мүхтәлиф нөв инфраструктур објектләри он минләрлә мүһәндисин, сүрүчүнүн, кәмичинин, тә"мирчинин, бир сөзлә, һәр чүр пешә саһибинин даими иш јеринә чевриләчәк.

Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасы Шәрг вә Гәрб, Асија вә Авропа арасында нәглијјат дәһлизинә чевриләчәк. Вахтилә учу-бучағы көрүнмәјән бу јолда ағыр јүк алтында инилдәјә-инилдәјә аддымлајан дәвә карванларыны мүасир машын карванлары әвәз едәчәк. Нәглијјатчылар, автомобил сүрүчүләри примитив карвансараларда дејил, јүксәк сәвијјәдә

мәдәни хидмәт көстәрән, бәр-бәзәкли меһманханаларда динчәлиб истираһәт едәчәкләр.

Бу јолун сәрнишинләри нечә-нечә милләтин адәт-ән”әнәләри, гонагпәрвәрлији, инсанпәрвәрлији, јүксәк мә”нәви кејфијјәтләри вә тибби көзәлликләри илә таныш олачаг вә мә”нән зәнкинләшәчәкләр.

Азәрбајчан үчүн ән өнәмли тарихи һадисә һәм дә будур ки, Бөјүк “Ипәк Јолу”нун бәрпасыны Идарәетмә Катиблијинин игамәткаһынын мәһз Бакыда јерләшдирилмәси гәрара алыныб. Бу, Азәрбајчанын бејнәлхалг аләмдә бөјүк нүфуз саһиби олмасынын, демократик вә сабит өлкә кими танынмасынын, Гәдим “Ипәк Јолу”нун бәрпасында Азәрбајчанын бөјүк сә”јләринин тәшәб-бүсләринин бејнәлхалг аләмдә е”тираф олунмасынын әјани сүбутудур. Бүтүн бунлар конфранса кәлмиш президентләрин, дөвләт нүмајәндәләринин вә бејнәлхалг тәшкилатлары тәмсил едән шәхсләрин чыхышларында дөнә-дөнә вурғуланды.

Өзбәкистан Президенти Ислам Кәримов конфрансдакы чыхышында јарадылмагда олан Даими Катиблијин мәһз Бакы шәһәриндә јерләшмәсинин мәгсәдәујғун олдуғуну инамла билдирди. О, “ТРАСЕКА” банкы јаратмаг идејасыны да үрәкдән алгышлады вә буну малијјә васитәләри ахтармағын

ән тә"сирли механизми кими јүксәк гијмәтләндирди. Дост өлкәнин президенти чох һаглы олараг Бөјүк "Ипәк Јолу"нун дирчәлдилмәсини заманын објектив вә зәрури тәләбаты адландырды. Мүхтәлиф өлкәләрлә интеграсија просесләринин динамик инкишафына тәкан верәчәк Авропа илә Асијаны бирләшдирәчәк белә көрпүнүн салынмасы тәшәббүсү тамамилә тәбии вә тәгдирәлајигдир.

Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын сијаси, стратежи, игтисади, сосиал, тичарәт, туризм, елм вә мәдәнијјәтин тәрәггисиндә мүһүм рол ојнајачағы шәксиздир. Бу јол дөвләтләр арасында сүлһү, әмин-аманлығы, әмәкдашлығы бәргәрар етмәк үчүн бир зәмин, күчлү бир васитәдир.

Бөјүк Ипәк Јолунун бәрпасынын милли игтисадијјатымызын дирчәлишиндә хүсусилә бөјүк әһәмијјәти вар. Инкишафымызын мүасир мәрһәләсиндә бәшәријјәт артыг дәрк едир ки, дөвләтләр арасында хејирхаһ әлагәләр јаратмадан, әмәкдашлығы инкишаф етдирмәдән ганлы мүнагишәләри вә етник мүбаһисәләри арадан галдырмаг, мөвчуд тәбии вә игтисади потенсиалдан инсанларын рифаһы наминә сәмәрәли истифадә етмәк халгларын динч вә фираван јашајышыны тә"мин етмәк гејри-мүмкүндүр.

Республикамызын пајтахтында кечирилән Бејнәлхалг Конфрансда 45 нүмајәндә чыхыш етмишдир. Онларын һамысы Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын дүнјәви әһәмијјәтдән инамла сөз ачмыш, бунун дөвләтләр үчүн чох сәмәрәли олачағыны дөнә-дөнә тәсдиг етмишләр.

Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасына һәср олунмуш Бакы Бејнәлхалг Конфрансы елми вә тарихи дәлилләрлә сүбут етди ки, бу гәдим јолун бәрпасы Шәрг-Гафгаз-Гәрб өлкәләриндә мөвчуд тәбии, игтисади вә мә"нәви потенсиалындан сәмәрәли истифадә етмәк, сәнаје, кәнд тәсәррүфаты, тикинти, мәдәни-мәишәт, әдәбијјат вә инчәсәнәтин јени инкишаф мәрһәләсинә чатмасына вә дүнјанын мүхтәлиф дөвләтләри илә һәмин саһәләрдә мүбадиләјә зәмин јарадыр.

Конфранс бәшәри һәмрә"јлик, сүлһ вә әмин-аманлыг, сосиал-игтисади тәрәгги, боллуг вә фираванлыг тәмәли үзәриндә инкишаф етмәјин перспектив јолларыны ишыгландырды.

Чин, Һиндистан, Јапонија, Түркијә, Орта Асија Гафгаз, Авропа вә әрәб өлкәләринин нүмајәндәләри мүгәддәс Азәрбајчанымызын пајтахтында гучаг-лашыб һүсн вә рәғбәтләрини, севки вә

мәһәббәтләрини, даим сүлһ вә әмин-аманлыг арзусунда олдугларыны бир-биринә бәјан етдиләр.

Дүнјанын учсуз-бучагсыз өлкәләриндән конфранса ахышыб кәлән нүмајәндәләр санки ејни мәсләк, ејни амал уғрунда мөһтәрәм Президентимиз Һејдәр Әлијев чәнабларынын дүһасынын ишығына топланмышлар. Гәрибәдир ки, Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасына һәср олунмуш конфрансла әлагәдар пајтахтымыза тәшриф кәтирмиш гонагларын да мә"нәвијјаты ипәк гәдәр зәриф иди. Буну онларын меһрибанлыг вә сәмимијјәтдән дәрһал һисс етмәк олурду. Ипәк һәгигәтән зәрифлик вә бүллурлуг рәмзидир. Тәсадүфи дејил ки, кәлин апаранда ағ палтар кејиндирирләр, башына ағ дуваг салырлар. Чүнки, ағ ипәк хошбәхтлик вә гәләбә рәмзидир.

Бу сәтирләри јазаркән гәлбимиздән ән үлвү вә ән бәшәри арзулар кечир: "Гој, "Ипәк Јолу" сөзүн әсл мә"насында халгларын сүлһ вә әмин-аманлыг јолу олсун! Бу јолла һеч бир заман одлу силаһлар дашынмасын. Бу јолда өлкә халгларына јалныз севинч, сәадәт, хошбәхтлик вә фираванлыг дашынсын..."

II Фәсил. Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын објектив зәрурилији вә онун бејнәлхалг әһәмијјәти

Мүстәгиллик вә демократијанын бәргәрар олдуғу, базар игтисадијјатына кечдијимиз мүасир мәрһәләдә "Ипәк Јолу"нун бәрпасы објектив зәруријјәтдән ирәли кәлир вә бунун чох бөјүк бејнәлхалг әһәмијјәти варды. Бир анлыға дүнјанын инкишаф етмиш өлкәләриндә инсаны һејрәтә кәтирән елми-техники тәрәггинин јаратдығы харигәләри хатырлајаг.

Өнчә белә бир суала чаваб верәк. Нечә олур ки, торпағы кениш, су еһтијаты бол, ишчи гүввәси чох олан өлкәләрдә әһалинин јашајыш сәвијјәси гат-гат ашағыдыр. Бу кими өлкәләрдә әһали даһа чох чәтин сосиал проблемләрлә гаршылашыр.

Тәбии потенсиалы зәиф, лакин елми-техники чәһәтдән инкишаф етмиш өлкәләрдә исә, әксинә, әһали јахшы јашајыр, истеһлак маллары илә јүксәк сәвијјәдә тә"мин олунур вә һәтта башга өлкәләрә дә әрзаг мәһсуллары сатыр, јардым көстәрир.

Бурадан белә бир нәтичәјә кәлмәк олар ки, бәшәријјәт елә бир инкишаф мәрһәләсинә кәлиб чыхмышдыр ки, онун талејиндә тәкчә тәбии ресурсларын мөвчудлуғу дејил, елми-техники

тэрэггинин наилиjjэтлэриндэн нэ дэрэчэдэ бэhрэлэнэ билмэси hэлледичи рол ојнајыр.

Елми-техники тэрэггинин инкишаф сэвиjjэсинин инсанларын hэјатында hэлледичи амилэ чеврилдиjи мүасир дөврдэ белэ бир ганунауjғунлуғу нэзэрэ алмамаг мүмкүн дејил. Мүасир шэраитдэ өлкэлэрин бир-биринэ елми-техники, техноложи көмэк көстэрмэси hэјати зэруриjjэт тэшкил едир. Бу глобал проблемин уғурлу hэлли мүхтэлиф өлкэлэрин сэ"jлэрини бирлэшдирмэjи тэ"хирэсалынмаз етмишдир. Бу бахымдан Гэдим "Ипэк Јолу"нун бэрпасы чох бөjүк эhэмиjjэтэ маликдир.

Буну еколожи проблемлэр барэдэ дэ демэк олар. Бу проблем дөвлэтлэрин сэ"jлэрини, гајғы вэ имканларыны бирлэшдирмэк зэмини үзэриндэ өз hэллини тапа билэр. Мисал үчүн көтүрэк, Күр вэ Араз чајларынын еколожи тэhлүкэсизлиjинин тэ"мин едилмэсини. Азэрбајчан, Күрчүстан вэ Ермэнистан республикалары сэрмајэ гојулушунун мигдарындан, елми-техники тэрэггинин јаратдығы имканлардан асылы олмајараг бу бэшэри эhэмиjjэт кэсб едэн проблеми ајры-ајрылыгда hеч чүр hэлл едэ

билмәзләр. Инсанларын сағламлығы илә гырылмаз сурәтдә бағлы олан бу прсɩем Загафгазија өлкәләринин биркә сә"јләри нәтичәсиндә өз уғурлу һәллини тапа биләр. Бурада да сүлһ вә әмин-аманлыг идејалары илә килаланмыш "Ипәк Јолу"нун бәрпасы програмынын һәјата кечирилмәси мүстәсна әһәмијјәт кәсб едир.

Бәшәријјәт һеч бир заман бу күнкү кими тәһлүкәли һадисәләрә мә"руз галмамышдыр. Ил әрзиндә јер үзәриндә јашајан инсанлар 24 мүһарибәјә дүчар олмушлар. Һәмин мүһарибәләрдә он минләрлә күнаһсыз көрпә вә ихтијар гочалар мәһв олмушдур. Бүтүн бунлар јалныз 1996-чы илдә мүһарибәнин төрәтдији вәһшиликләрдәндир. Биз һәлә бу мүһарибәләрдә инсанлара дәјән милјард манатларла мадди зијаны, јерлә-јексан едилән тарихи әһәмијјәтли, көзәл архитектураја малик биналары, музејләри, мәсчидләри, килсәләри, мәктәбләри, көрпәләр евини, гәринәләрдән хәбәр верән абидәләри демирик.

Инсафсызлыг, ганичәнлик, зүлмкарлыг бизим јашадығымыз рекионда да Азәрбајчан - Ермәнистан конфликти зәмининдә минләрлә күнаһсыз

инсанларын мәһви илә нәтичәләнмиш, тарихимизи, кечмишимизи шөһрәтләндирән əвəзсиз абидәләр дармадағын едилмишдир.

Хатирәләрдән силинмәздир ки, һәр ил мүгәддәс руһлу, инчиләр-инчиси Шушада Чыдыр дүзүндә учалан Вагиф мәгбәрәсинин зијарәтинә кедәр, бурада тој-бајрам едәр, бу даһи шаирин руһуну әзизләр, она һәср едилмиш ше"рләр, хатирәләр сөјләјәрдик.

Ән мараглысы да будур ки, Дағлыг Гарабағдан, Еменистандан кәлән гонаглар, ермәни јазычылары, шаирләри, дөвләт адамлары Вагифин мәгбәрәсини зијарәт едәр, бу бөјүк шаирә һәср етдикләри ше"рләри охујар, Азәрбајчан халгынын хејирхаһлығы, инсанпәрвәрлији, гонагпәрвәрлији барәдә, нечә дејәрләр, ағыз долусу данышар, мүдрик вә шаиранә халг олмасыны дәлилләрлә тәсдигләјәр, биз азәрбајчанлылара сөз демәјә имкан вермәздиләр.

Бу әсәрин мүәллифләриндән олан Әбүлфәз Гасымов һәр ил Шушаја кедәр, Вагиф ишығына топлашан сајсыз-һесабсыз зијалыларын ичиндә олар, өз үрәк сөзләрини бу көзәл дијарын гонаглары илә бөлүшәрди.

Вагиф зијарәтинә узагдан, јахындан кәлән гонаглар Иса Булағынын башына јығылар, сәрин судан ичәр, чалыб-ојнајар, мусиги сәдалары алтында дуз-чөрәк кәсәр, сөзүн һәгиги мә"насында бајрам едәрдиләр.

Јаддашымыздан силинмир. Күнләрин бир күнү Ағдам чөрәк музејинә, бу мүгәддәс очағын ачылышына Москвадан, Азәрбајчандан, Күрчүстандан вә Ермәнистандан чохлу рәһбәр ишчиләр кәлмишдиләр. Нүмајәндәләр бу уникал музејә һејран галмышдылар.

Бу әсәрин мүәллифләриндән олан Әбүлфәз Гасымов мүгәддәс музејин тәшкилатчыларындан бири кими гонагларла сөһбәт едәр вә хүсуси гүрур һисси кечирәрди. Кечә сәһәрә гәдәр бу музејдә чалышмағына, јухусуз кечәләр кечирмәјинә бахмајараг, өзүндә әсла јорғунлуг һисс етмәзди. Музејин тән ортасындан асылмыш Ордубадда, ата-баба тәндириндә јапдырдығы "ев чөрәји"нин әтри ону валеһ едәр, она руһи гида верәрди.

Музејдә Азәрбајчанын јүзләрлә чөрәк нөвләри илә јанашы Ленинградын "мүһасирә чөрәји" вә "космонавт чөрәји" дә нүмајиш етдирилирди. Бу

чөрәкләр Әбүлфәз Гасымовун тәшәббүсү илә Ағдам чөрәк музејинә кәтирилмишди.

Ленинградын мүһасирә күнләрини јејилмәси мүмкүн олмајан гара Пенза дашыны хатырладан, бир күнүн рузиси сајылан, 125 грам чәкиси олан чөрәји вахты илә биширән Галина Андрејевна шәхсән өзү кәтириб музејә бағышламыш, музејин фәалијјәти илә таныш олуш, әмәк коллективләриндә чөрәк барәдә мә"налы чыхышлар етмишдир.

Дүнјада икинчи (биринчи чөрәк музеји Алманијанын Улм шәһәриндәдир), кечмиш Иттифагда исә биринчи сајылан Ағдам чөрәк музеји өлкәмиздән чох-чох узагларда бөјүк марağа сәбәб олмушду. Мүгәддәс не"мәтә еһтирам рәмзи олан белә бир надир музејә дә ермәни гулдур дәстәләри мәрми салмыш, бәрәкәт дүнјасыны тар-мар етмишдир. Аллаһы танıјан, чөрәјин мүгәддәслијини дәрк едән инсан дә белә бир хејир-бәрәкәт очағыны, уникал тарихи музеји дағыдармы? Бу инсан дүнјада чөрәк тапа биләрми? Биз әмин ки, тапа билмәјәчәкдир.

Бүтүн дүнјада севилән Үзејир Һачыбәјов кими бәстәкарын, мәлаһәтли сәси илә милјонларын

гәлбини фәтһ едән Бүлбүлүн Вәтәнинин - бәшәр дүнјасынын сајсыз-һесабсыз инчиләринин парладығы Шушаны од вуруб јандыран әлләр гурмазмы? Мүтләг гурујачагдыр. Танры буну һеч бир заман бағышламаз.

Инди дүнјада мүһарибәләр, мүнагишәләр нәтичәсиндә јер үзәриндә 23 милјон күнаһсыз инсан ел-обасындан дидәркин дүшүб, чөлләрдә одсуз-очагсыз, гар-јағыш алтында, үнвансыз чадырларда инләјир. Бунун да бир милјону мүгәддәс Азәрбајчанын пајына дүшүр. Әһалисинин 7 нәфәриндән бири гачгын олан хејирхаһ вә инсанпәрвәр дијарымызын пајына.

Азәрбајчан дедикдә, Низами Кәнчәвини, Физулини, Вагифи, Видадини, Чавиди, Чәлил Мәммәдгулузадәни, Сабири, Сәмәд Вурғуну, Рәсул Рзаны, Үзејир Һачыбәјову, Бүлбүлү вә јүзләрчә белә даһи инсанлары јетирән бир дијардан сөһбәт кедир. Белә бир мүгәддәс дијара зүлм етмәк, јерлә-јексан етмәк ән азы күнаһдыр, гәсбкарлыгдыр, инсанлыгдан кәнардыр. Јәгин ки, тәрәггипәрвәр бәшәријјәт бу барәдә өз сөзүнү дејәчәк. Көјдәки Танры өз һөкмүнү верәчәкдир.

Күчлү тәбии-игтисади потенсиала малик олан дүнјамызда милјонларча инсан еһтијач ичиндә јашајыр. Јер үзүндә 3 милјард әһалинин күндәлик доланышығы орта һесабла ики доллардан ашағыдыр. Әһалинин динамик инкишафы нәзәрә алынарса, јахын отуз ил әрзиндә јашајыш тәрзи белә ашағы олан инсанларын сајы 5 милјарда чата биләр. Беләликлә, тәһлүкәсизлијин гаршысы әкәр алынмазса, мүһарибәләрә вә мүнагишәләрә сон гојулмазса, јохсуллуг даһа да дәринләшәр, ағласығмаз дәһшәтли фачиәләр баш верә биләр.

Мүасир мәрһәләдә бәшәријјәтин гаршылашдығы чәтин вә фачиәли һадисәләрдән бири дә наркоманијадыр. Наркотик маддәләр истеһсалы елә бир сәвијјәјә кәлиб чатмышдыр ки, нәинки инсанларын сағламлығыны, нормал һәјат тәрзини әлиндән алыр вә һәтта мүһарибәләрин малијјәләшдирилмәси мәнбәјинә чеврилир.

Бејнәлхалг сәһијјә тәшкилатынын е”лан етдији мә”луматлардан ајдын олур ки, һазырда дүнјада ил әрзиндә 400 милјард доллар дәјәриндә наркотик маддәләр сатылыр. Наркотик маддәләр истеһсалы

бејнәлхалг миғјасда чидди сурәтдә гадаған едилмәзсә, бәшәријјәт чарәси тапылмајан тәһлүкә илә гаршылаша биләр. Бүтүн бунлары хатырламагда мәгсәд будур ки, дүнјанын тәрәггипәрвәр инсанларынын диггәтини һәмин проблемләрин һәллинә јөнәлдәк. Бир даһа бәјан едәк ки, мүхтәлиф өлкәләрдә баш верән елми кәшфләр бүтөвлүкдә бәшәријјәтә хидмәт етмәлидир. Бу глобал проблемин һәллиндә исә "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын ролу мисилсиздир. Бу јолла тәкчә ипәк вә ја дикәр әмтәәләр дејил, һәм дә дәјәрли зәка мәһсуллары: елми кәшфләр, мүтәрәгги технолокијалар, инсаны јеткинләшдирән, мә"нән сағламлашдыран әсәрләр, касетләр, инчәсәнәт аләтләри, тибб ләвазиматлары, надир сәнәт нүмунәләри дашыначаг вә бүтүн дүнјаја јајылачагдыр.

Һеч бир өлкәнин һәјатыны, образлы десәк, гаранлыг бир мешәјә бәнзәтмәк олмаз. Јалныз гаранлыг мешәдә күчлүләр күчсүзләри пәнчәси алтына салыб парчалајыб мәһв едә биләр. Мешә һәјатындан фәргли олараг, инсан һәјаты тәһлүкәсиз олмалыдыр. Һуманист принсипләр әсасында

гурулмалыдыр. Инсан инсанын досту, гардашы, сирдашы олмалыдыр. Инсан инсаны севмәли вә онун әхлаги кејфијјәтләриндән, зәкасындан, үлвилијиндән, дахили вә харичи көзәллијиндән зөвг алмалыдыр.

Бүтүн бунлара мүвәффәг олмаг үчүн, јашадығы мүһитдән, дөвләт гурулушундан вә дикәр амилләрдән асылы олмајараг инсанлар бир-бири илә тәмасда олмалы, мә"нәви дәјәрләрини бир-бири илә сәхавәтлә бөлүшмәлидирләр. Мәһз бу бахымдан, сајсыз-һесабсыз өлкәләрин әразисини, инсанларыны, адәт вә ән"әнәләрини бир-биринә јахынлашдырмагла, сијаси, игтисади, сосиал, бәдии, инчәсәнәт, тичарәт, нәглијјат, рабитә вә һәјатымыз үчүн зәрурәт тәшкил едән дикәр саһәләрдә амалларын, сә"јләрин бир-биринә говушмасында, инсанларын дуз-чөрәк кәсмәси, Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын әвәзсиз ролу вардыр.

Бу мә"нада, Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы бүтүн халгларын, о чүмләдән Азәрбајчан халгынын тәһлүкәсизлијини тә"мин етмәк, онун динч вә фираван јашамасы үчүн зәмин јаратмаг саһәсиндә күчлү амилдир,васитәдир.

Məhz buna görə də respublikamızın möhtərəm Prezidenti Heјdər Əliјev çənabalары bu јolun bərpası naminə tarixi və bəşəri əhəmiјјəti olan önəmli tədbirlərin həјata keçirilməsinə çiddi sə"ј göstərir, böјük əmək sərf edir.

Bu sətirləri јazarkən biz müəlliflərin gəlbində ülvi arzular nidaјa çevrilir. Goј, Prezidentimizin misilsiz sə"јləri nəticəsində bərpasına başladığımız "İpək Јolu" sülh və firavanlığın bərgərar olmasında sarsılmaz təmələ çevrilsin!

Goј, bu јolla heç bir zaman insanları gıran, məhv edən, mə"nəvi dəјərlərimizi јerlə-јeksan edən toplar, silahlar, mərmilər daşınmasın.

Goј, "İpək Јolu" ilə Çindən üzü bəri Orta Asiјadan, Azərbaјçandan dünјanın müxtəlif ölkələrinə daşınan ipəklər gız və gəlinləri bəzəsin, başlarına duvag olub, onları səadətə səsləsin!

Goј, gün o gün olsun ki, möhtərəm Prezidentimiz Heјdər Əliјev çənabları 10 ildən bəri torpaglarımızda gedən ədalətsiz müharibənin

галиби чыхсын вә ағ ипәк либас кејиб сүлһ данышыгларына әјләшсин! (Ахы ағ ипәк гәләбә вә хошбәхтлик рәмзидир. Она көрә дөјүшләрдә галиб кәлән сәркәрдәләр мәһз ағ либас кејиб, сүлһ мүгавиләсини имзалајырлар).

Биз әминик ки, Гәдим “Ипәк Јолу”нун бәрпасы, сүлһ вә әмин-аманлыг бајрагларынын Чиндән башламыш Авропаја, Орта Асија вә Гафгаз өлкәләринә санчылмасында бир васитә олачагдыр. Бәшәријјәт бу јолун бәрпасындан јени-јени кәшфләрдән бәһрәләнмәк, халгларын мадди рифаһыны јахшылашдырмаг мәгсәдилә чох кениш истифадә едәчәкләр. Бәшәријјәт бу арзулары керчәкләшдирмәјә мүвәффәг олмаға гадирдир.

Бирчә илин мүһарибә хәрчләри чәмијјәт үзвләринин мадди рифаһына сәрф едиләрсә, дүнјада јохсул, ач вә јалавач инсан тапылмаз. Танк әвәзинә трактор вә ја комбајн, зиреһли һәрби машынлар әвәзинә инсанларын гидаланмасы үчүн мадди не”мәтләр дашыјан машынлар истеһсал етсәк, бәшәријјәт нә гәдәр фираванлашар, көзәлләшәр, үлвиләшәр, ән бөјүк севки вә еһтирам саһиби олар.

Арзумуз будур ки, биз мүәллифләрә һаким кәсилән бу инсани дујғулар вә бәшәри арзулар Гәдим "Ипәк Јолу" бојунча бүтүн дүнјаја јајылсын вә һәр бир шүурлу инсанын һәјат амалына чеврилсин.

Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы зәманәмизин инкишаф тәләбләриндән ирәли кәлән објектив бир зәруријјәтдир. Өнчә хатырладаг ки, Гәдим "Ипәк Јолу" ерамыздан әввәл икинчи әсрин сонунда фәалијјәтә башламыш он алтынчы әсрә гәдәр давам етмишдир. Бу јолун "Ипәк Јолу" адландырылмасынын да өзүнәмәхсус тарихи вардыр. Чинин ипәји мәһз бу јолла дүнјанын мүхтәлиф өлкәләринә дашыныб апарылырды. Бу тәбиидир, она көрә ки, ипәк илк дәфә Чиндә кәшф едилмишдир. Ерамыздан мин илләр әввәл Чиндә ипәкгурду јетишдирилмиш, ондан барама алынмыш, барамадан исә ипәк истеһсал едиләрәк, јүксәк кејфијјәтли ипәк парчаларын тохунмасынын әсасы гојулмушдур.

Бәшәријјәтин тәһлүкәсизлијинин тә"мин едилмәсиндә Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын ролу бөјүкдүр.

"Ипәк Јолу"нун бәрпасына һәср олунмуш Бејнәлхалг Бакы Конфрансында АФР нүмајәндә һе"јәтинин башчысы Валтер Киттел өз чыхышында белә бир мәгамы вурғулајараг демишдир ки, тарихи "Ипәк Јолу"ну дирчәлтмәк вә Хәзәр дәнизинин еһтијатлары, хаммалы базасында рифаһ јаратмаг һүгуги вә игтисади чәрчивә шәртләри васитәсилә инвестисијалара вә әмәкдашлыға өз төһфәләрини вермәлидир.

Авропа Бирлији Уғурлу әмәкдашлыға јахшы нүмунәдир. Өтән әсрләрдә Авропада белә бир фикир вар иди ки, әкәр бир милләт дикәр милләтләри өзүнә табе етсә вә ја онлара галиб кәлсә, күчлү ола биләр.

Икинчи дүнја мүһарибәсинин дәһшәтләриндән сонра Авропа јени јолла кетди. Индијәдәк мисли көрүнмәмиш әмәкдашлыг јарадылды вә бу, онда иштирак едән бүтүн өлкәләрә, о чүмләдән һәмин вахт тәчрид олунмуш Алманијаја фајда кәтирди.

Әкәр Авропа Бирлијиндә әмәкдашлығын үстүнлүјү һаггында кимәсә әлавә сүбутлар лазымдырса, Авропа Бирлијинә дахил олмаға намизәдләрдән сорушсун. Онлар Авропа Бирлијиндән

бүтүн вәтәндашлар үчүн сүлһ, фираванлыг вә бәрабәр һүгуглар көзләмирләр ки, орада күчлүнүн һүгугу һакимдир, она көрә ки, һүгугун күчү һакимдир.

Ҹәнаб Президент, федерал һөкумәт ТРАСЕКА-ны мүәјјән модел һесаб едир. Бир тәрәфдән, бу лајиһә рекион дөвләтләринин әмәкдашлығыны инкишаф етдирир, һәм дә биз бунун рекиондакы мүнагишәләрин һәллинә мүсбәт тә"сир көстәрәчәјинә бөјүк үмидләр бәсләјирик. О бири тәрәфдән, лајиһә рекион өлкәләри илә Авропа Бирлији арасында әмәкдашлығы ирәлиләдир. Биз хүсусилә үмид едирик ки, Авропа Бирлијинин, һабелә сәнајечә инкишаф етмиш дикәр өлкәләрин кетдикҹә даһа чох мүәссисәси бу тәшәббүслә әлагәдар Хәзәр рекиону үчүн лазыми инвестисијалар верәҹәкдир.

Мәним һөкумәтим бу рекионун потенсиалына вахтында диггәт јетириб вә өлкәләр мүстәгиллик газандыгдан дәрһал сонра онларын дөвләтчилијинин бејнәлхалг бирлијә, дүнја игтисадијјатына говушмасынын, һабелә һәмин өлкәләрдә игтисадијјатда, сијасәтдә вә ҹәмијјәтдә лазыми ислаһатлар кечи-

рилмәсинин дәстәкләнмәси ишинә бирмә”налы шәкилдә вә вар гүввәси илә гошулмушдур.

Чәнаб Президент, бунунла әлагәдар президентим чәнаб Роман Һерсогун ән јахшы арзуларыны Сизә чатдырмаг истәрдим. Гој, бу конфранс Сизин өлкәнизин вә Хәзәр рекионун инкишафында мүһүм мәрһәлә олсун. Гој, буну нәтичәсиндә јени көрпүләр јарансын вә онлар рекионун халгларыны Авропа Бирлији илә игтисади вә мә”нәви чәһәтдән сых бағласын.

Мачарыстан нүмајәндә һе”јәтинин башчысы Габор Багин конфрансдакы чыхышында хатырлатды ки, Мачарыстан НАТО-ја дахил олмаға һазырлашан өлкәләрдән биридир вә Авропа Бирлијинин ассосиасија олунмуш үзвүдүр. Биз бу тәшкилатларла интеграсија сијасәти јеритмәклә јанашы, Гафгаз бөлкәсинин сијаси вә сосиал инкишафында мараглыјыг. Мачарыстан Республикасы бу бөлкәдә мөһкәм сүлһүн, сабитлијин тә”мин олунмасы вәзифәләринә вә јени мүстәгил дөвләтләрин демократик инкишафына бөјүк диггәт јетирир вә бу инкишафы дәстәкләјирик. Бу бахымдан индики

конфранс бајаг дедијим вәзифәләрин һәјата кечирилмәсинә бөјүк төһфәдир. Бунунла да бу конфранс өлкәмизин халглары арасында әмәкдашлығын инкишафыны күчләндирмәк үчүн јени имканлар ачыр.

Мачарыстанын чоғрафи мөвгеји, инфраструктуру нәзәрә алынмагла елә өлкәләрдән биридир ки, о, Гәрби Авропа, Гафгаз вә Мәркәзи Асија арасында гаршылыглы әлагәләрин һәјата кечирилмәсиндә мүһүм рол ојнаја биләр.

Мәним һөкумәтим Тарихи "Ипәк Јолу"нун дирчәлдилмәси илә бағлы бә"зи конкрет лајиһәләрин һәјата кечирилмәсиндә иштирак етмәк үчүн истифадә олуна биләчәк васитәләри чох диггәтлә нәзәрдән кечирмишдир.

Италија нүмајәндә һе"јәтинин башчысы Алессандро Фаллаволитан демишдир ки, Италија һөкумәти "Ипәк Јолу"нун дирчәлдилмәси үчүн көстәрилән тәшәббүсү чох јүксәк гијмәтләндирәрәк, буну е"тимад вә әмәкдашлыг принсипләринә әсасланан епоханын јарадылмасында мүһүм аддым сајыр.

Игтисадијјатын глобаллашдырылмасынын баш вердији, белә глобаллашманын реаллыға чеврилдији дүнјада "Ипәк Јолу"нун дирчәлдилмәси вә игтисади әлагәләрин инкишафы глобаллашманын реаллығыны нәзәрә аллмагла гаршылыглы фајдалы мал, инсан вә идејалар мүбадиләсинә көмәк етмәлидир. Биз һәмчинин бу "Ипәк Јолу"нун дирчәлдилмәси лајиһәси-нин шамил олдуғу өлкәләрлә мүнасибәтләрин, онларда демократијанын мөһкәмләндирилмәсинә тәрәфдарыг.

Азәрбајчан Республикасы Дөвләт Нефт Ширкәтинин биринчи витсе-президенти, Милли Мәчлисин депутаты чәнаб Илһам Әлијев 1996-чи илин 18 нојабрында Вашингтонда Сенатын Дирксен бинасында Америка-Азәрбајчан Тичарәт Палатасы "Аврасија нәглијјат дәһлизи: Әфсанә вә реаллыг" мөвзусуна һәср едилмиш конфрансда вә Јени Азәрбајчан Партијасы Ҝәнчләр Бирлијинин Үзвләри илә ҝөрүшдә Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын бејнәлхалгт әһәмијјәтини ҝениш ачыгламышдыр. Ҝәнчләр Бирлијинин үзвләри илә ҝөрүшдә гејд етмишдир ки, Хәзәр һөвзәсиндә нефт еһтијатлары

чохдур, амма ихрач имканлары чох мәһдуддур. Инди бизим башлыча мәгсәдимиз әсас нефт кәмәринин маршрутуну мүәјјән етмәк вә тезликлә онун иншасына башламагдыр. Бакы-Чејһан маршрутунун дәстәкләнмәси чох өнәмлидир. Азәрбајчан Бејнәлхалг Әмәлијјат Ширкәтинә дахил олмајан ширкәтләрлә дә данышыглар апарыр. Хүсусилә дә һәм Азәрбајчан, һәм дә Хәзәрин о тајында - Газахыстанда вә Түркмәнистанда фәалијјәт көстәрән "Мобил", "Шеврон", "Тотал", "Елфакитен" ширкәтләри илә бу данышыгларын илк нәтичәси чох мүсбәтдир. Биз Бакы-Чејһандан башга һеч бир нефт кәмәринин иншасына ичазә верә билмәрик. Чүнки Бакы-Чејһан бизим үчүн тәкчә нефт нәглетмә механизми дејил. Бу, бизим мүстәгиллијимизи күчләндирән бир амилдир. Буну да биз һәр шејдән үстүн тутмалыјыг.

Биз Азәрбајчаны рекионда ән вачиб транзит өлкәсинә чевирмәк истәјирик. Буна наил олмаг үчүн бизим һәр чүр имканымыз вардыр. Бу саһәдә артыг мүсбәт нәтичәләр әлдә едилибдир.

Биз Газахыстан нефтини Азәрбајҹан әразисиндән кечириб Ҝүрҹүстанын Батуми лиманына чатдырырыг. Газахыстан нефт еһтијатлары илә чох зәнҝиндир. Амма онларын ихраҹ имканлары чох мәһдуддур. Биз һәм Газахыстан үчүн јени ихраҹ јолларыны ачырыг, һәм дә мүвафиг структурларымызы бу ишә ҹәлб едирик.

1998-ҹи илдә 2 милјон тон Газахыстан нефти Азәрбајҹан вә Ҝүрҹүстан үзәриндән Гара дәнизә чатдырылмышдыр. 1999-ҹу илдә 5 милјон тона чатдыралаҹаг. Бу, игтисади ҹәһәдән чох сәрфәлидир. Чүнки өлкәдә мүвафиг идарәләр: Хәзәр Дәниз Ҝәмичилији, Азәрбајҹан Дөвләт Нефт Ширкәти, Дәмир Јолу Идарәси вә бу ишдә иштирак едәрәк мәнфәәт ҝөтүрүрләр. Бу, сијаси бахымдан да чох өнәмлидир.

Трансхәзәр нефтинин һәҹми илдә 10 милјон тона чатанда бу кәмәрин тикилмәси игтисади ҹәһәтдән сәрфәли олаҹагдыр.

Азәрбајҹан Республикасы Дөвләт Нефт Ширкәтинин биринҹи витсе-президенти, Милли Мәҹлисин депутаты Илһам Әлијев билдирмишдир ки,

Вашингтон Јахын Шәрг Институтунда кечирилән көрүшдә нефт мөвзусу диггәт мәркәзиндә иди. Бу институт чох нүфузлу гурумдур вә Американын сијаси һәјатында чох мүһүм рол ојнајыр. Бу институтда апарылан елми-тәдгигатлар Ағ евә, Дөвләт Департаментинә, Сената, Конгресә вә дикәр тәшкилаталара тәгдим олунур вә онларын базасында сијасәт формалашдырылыр. Бир чох һалларда институтун төвсијәләри конкрет сијаси аддымлара чеврилир.

Мән институтда чыхыш едәркән ејни заманда Азәрбајчан-Америка мүнасибәтләри һагтында сөһбәт ачдым. Сон беш илдә бизим әлагәләримиз интенсив инкишаф едиб вә биз Азәрбајчан һагтында һәгигәтләри һәм Америка ичтимаијјәтинә, һәм дә һаким даирәләрә чатдыра билмишик, ермәни лоббисинин тәблиғатынын гаршысыны мүәјјән дәрәчәдә ала билмишик. Тәкчә сөзлә, бәјанатла јох, практики аддымларла, әмәли ишимизлә сүбут едә билмишик ки, Азәрбајчан ачыг гапы сијасәти апарыр, Азәрбајчанда демократик ислаһатлар кечирилир, базар игтисадијјаты инкишаф едир, онун

үчүн шәраит јарадылыр вә Азәрбајчанда харичи инвестисијалар чидди шәкилдә горунур. Мән орада дедим ки, биз Азәрбајчанда баша дүшә билмирик ки, нә үчүн 907-чи маддә һәлә дә гүввәдәдир? Билирсиниз ки, 907-чи маддә Азәрбајчаны Америка һөкумәтинин бирбаша јардымындан мәрһум едиб, амма дикәр МДБ өлкәләри бу јардымы алырлар. Мәсәлән, Ермәнистан Америка һөкумәти тәрәфиндән һәр ил јүз милјон доллар јардым алыр. Биз исә бундан мәрһумуг. Беләликлә, суаллар әмәлә кәлир. Биз Азәрбајчанда Америка нефт ширкәтләринин марагларыны тә"мин етмишик. Хәзәр дәнизини илк дәфә Америка вә башга өлкәләрин ширкәтләри үчүн ачмышыг. Бизим мөвгејимиз бир сыра рекионал мәсәләләрдә Американын мөвгеји илә үст-үстә дүшүр. Азәрбајчан јеканә өлкәдир ки, онун әразисиндә харичи базалар јохдур.

Онда бүтүн бунлара бахмајараг, нә үчүн 907-чи маддә һәлә дә гүввәдәдир? Бизә орада изаһ едирләр ки, ермәни лоббиси чох күчлүдүр вә Конгрес ермәни лоббисинин тә"сири алтындадыр. Амма биз билирик

Nİ, MÜSTƏQİL
ZƏRBAYCAN
UĞRUNDA
AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASI

ки, инди белә бир имкан вар, - президентин фәрманы илә 907-чи маддә арадан көтрүлә биләр.

Ҹәнаб Илһам Әлијев чыхышынын сонунда дәрин сијаси вә игтисади тәһлил әсасында демишдир ки, мән Азәрбајчанын парлаг кәләчәјинә инанырам, билирәм ки, сиз дә инанырсыныз. Буна бүтүн имканларымыз вар. Анчаг буну тә"мин етмәк үчүн биз кәрәк чох фәал ишләјәк. Биз кәнч нәслин нүмајәндәләријик.

Инди Азәрбајчанда бир сыра узунмүддәтли лајиһәләрин тәмәли гојулур. Јә"ни бизим дөвләтләримиз кәләчәкдә кәнч нәслин раһат вә фираван јашамасы үчүн шәраит јарадыр. Биз исә өз нөвбәмиздә архајынчылыға јол вермәмәлијик. Көзләмәмәлијик ки, кимсә бизим әвәзимизә иш көрәчәк. Өзүмүз чәмијјәтдә кедән бүтүн просесләрдә иштирак етмәлијик. Азәрбајчан халгы наминә, биздән сонра кәләчәк нәслин наминә әлимиздән кәләни әсиркәмәмәлијик. Күман едирәм ки, белә дә олачаг вә бу ишдә сизә, о чүмләдән өзүм вә һамымыза мөһкәм ирадә, руһ јүксәклији арзулајырам.

Азәрбајҹан Республикасы Дөвләт Нефт Ширкәтинин биринҹи витсе-президенти, Милли Мәҹлисин депутаты Илһам Әлијев истәр 1998-ҹи илин 18 нојабрында Америкаја сәфәри заманы һәјата кечирдији үмумхалг әһәмијјәтли тәдбирләрин, истәрсә дә Кәнҹләр Бирлијинин үзвләри илә көрүшдә ирәли сүрдүјү сијаси вә елми мүддәаларын Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы үчүн чох бөјүк сәфәрбәредичи әһәмијјәти вардыр. Хүсусилә нефтин нәгли барәдә онун вердији төвсијәләр, мә"лум 907-ҹи мадДәнин ләғви барәдә ачыгламалары тәкҹә биз тәдгигатчылары дејил, бүтүнлүкдә иҹтимаијјәти дәриндән дүшүндүрүр. Бүтүн бунлар мүстәгил Азәрбајҹанын кәләҹәк чичәкләнмәсини, халгымызын фираван јашамасыны тә"мин етмәк наминә мүдрик вәтәндаш чағырышыдыр.

Инкаредилмәздир ки, бәшәријјәт чох јүксәк инкишаф сәвијјәсинә кәлиб чатмышдыр. Лакин дүнја мигјасында ајры-ајры өлкәләрин сосиал-игтисади инкишаф темпләри бир-бириндән ҹидди сурәтдә фәргләнир. Елә өлкәләр вардыр ки, орада јашајан әһали әрзаг мәһсуллар илә јүксәк сәвијјәдә тә"мин

олунур. Бунунла јанашы, әһалинин минимум тәләбатыны өдәјә билмәјән өлкәләр дә чохдур.

Тәкчә игтисадијјатда дејил, елм, мәдәнијјәт, инчәсәнәт, тибб саһәләриндә дә гејри-мүтәнасиб инкишаф өзүнү кәскин шәкилдә бирузә верир. Бир өлкәдә имканлар олдуғу һалда, дикәр өлкәдә сајсыз-һесабсыз инсан дава-дәрмансызлыг үзүндән мүхтәлиф хәстәликләрдән тәләф олур.

Елә өлкәләр вардыр ки, орада јүз илләрдир сүлһ вә әминаманлыг һөкм сүрүр. Башга бир өлкәдә исә күнаһсыз инсанларын ганы төкүлүр, әһали зүлмә, әдаләтсизлијә мә''руз галыр.

Дүнјанын инкишаф етмиш сивил дөвләтләри белә әдаләтсиз һадисәләрә биканә галмамалыдырлар. Бәшәри гајғылар инкишаф етмиш өлкәләрин диггәт мәркәзиндә дурмалыдыр. Јалныз белә олдугда демократија, мүстәгиллик һәмин өлкәләрә хошбәхт-лик вә сәадәт бәхш едә биләр. Беләликлә, инкишаф етмиш сивил өлкәләр бу вә ја дикәр сәбәбдән өз инкишафында керидә галан, мүһарибәләрә, хәстәликләрә, тәбии фәлакәтләрә мә''руз галан өлкәләрә һәр чүр көмәк көстәрмәји өзүнә борч

билмәлидирләр. Јалныз белә бир шәраитдә инсан зәкасы тәкчә вәтәндашы олдуғу өлкәни дејил, дүнјаны нурландырар, сөзүн һәгиги мә"насында көзәллик һәр шејә галиб кәләр.

Мисал үчүн көтүрәк һазырда бәшәријјәти тәһлүкә гаршысында гојан СПИД хәстәлијини. Рәсми мә"луматлара көрә, һазырда јер үзүндә 6,5 милјон нәфәр бу хәстәлијәә мүбтәладыр. Бунун 850 мин нәфәри ушаглардыр. Белә бир еһтимал вар ки, бу вәбанын вирусуна јолуханларын сајы әслиндә даһа чохдур, јә"ни 10-12 милјон нәфәрдир[1]. Бу бәшәри тәһлүкәни јер үзүндән ләғв етмәк үчүн нә тәләб олунур? Бунун үчүн тибби чәһәтдән инкишаф етмиш өлкәләрин сә"јләрини бирләшдирмәк лазымдыр. Тибб елминин кәшфләриндән һамылыгла истифадә етмәк үчүн шәраит јарадылмалыдыр. Бунун үчүн бүтүн өлкәләрин һуманистлији, бәшәри арзулары үст-үстә дүшмәлидир. Бунун үчүн исә өлкәләрин әмәкдашлығына көмәк едән бүтүн васитә вә имканлардан истифадә едилмәсинә јардымчы олан "Ипәк Јолу"нун бәрпасына наил олмаг лазымдыр.

---

[1] Бах: Журнал "Арзу", 4 сајлы, 1998-чи ил, сәһ. 28

Бәшәријјәти һәр чүр бәлалардан хилас етмәк, тибб елминин кәшфләрини, наилијјәтләрини бүтүн өлкәләрдә кениш халг күтләләринә ашыламаг, онлардан бәһрәләнмәк үчүн ајры-ајры дөвләтләрин имканлары вә сә"ләри кәрәк бирләшдирилсин.

Инкишафымызын мүасир мәрһәләсиндә чинајәткарлыг вә коорупсија, демәк олар ки, дүнјанын бүтүн өлкәләриндә фачиәјә чеврилиб. Бу проблемин һәллиндә дә "Ипәк Јолу"нун бәрпасы өз мүсбәт ролуну ојнајачагдыр.

Башга бир мисал. Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасы ишсизлик кими чох мүһүм сосиал проблемин һәллиндә дә мүһүм рол ојнамалыдыр. Бу гәдим јолун бәрпасы илә әлагәдар олараг бир чох өлкәләрин әразисиндә олдуғу кими, Азәрбајчан Республикасынын әразисиндә дә шоссе јоллары, дәмир јоллары, су вә һава јолларында мүхтәлиф хидмәт саһәләриндә он минләрлә адама јени-јени иш јерләри ачылачагдыр. Мүхтәлиф пешә саһәләринин, хүсусилә мүһәндисләрин әмәјинә бөјүк тәләбат јаранaчагдыр.

километрлəрлə јол боју фəалијјəт көстəрəн сајсыз-һесабсыз тə”мир е”малатханалары, нəглијјат дајаначаглары, меһманханалар, ресторанлар вə дикəр мəдəни мəишəт хидмəти көстəрəн мүссисəлəрдə инсан əмəјиндəн истифадə едилəчəкдир. Бүтүн бунлар исə һазырда дүнја мигјасында ағласығмаз бир сəвијјəјə чатмыш, јə”ни 30 фаизи өтүб кечəн ишсизлијин хејли дəрəчəдə гаршысыны алмаға сəбəб олачагдыр.

Бунунла əлагəдар олараг биз мүəллифлəр тəклиф ирəли сүрмүшүк ки, республикамызда бу саһəнин тəлəбатына там чəваб верəн, өз ишини дəриндəн билəн ихтисаслы кадрлар һазырланмасы үчүн тə”хирə салынмадан програм һазырланыб һəјата кечирилсин.

Бизə белə кəлир ки, “Ипəк Јолу”нун инфраструктур саһəлəриндə чалышачаг мүтəхəссис кадрлар һазырлајан институтун Азəрбајчанда бу јола башчылыг едəн Катиблијин нəздиндə фəалијјəт көстəрмəси вə һəмин Катиблик тəрəфиндəн малијјəлəшдирилмəси мəгсəдəујғундур. Бу институт тəкчə Азəрбајчан үчүн дејил, бу ишдə марағы олан

башга өлкәләр үчүн дә "Ипәк Јолу"нун саһәләриндә чалыша билән мүтәхәссисләр һазырлаја биләр. Бу иш тә"хирә салынмадан ичра олунмалыдыр, она көрә ки, көһнәлмиш билијә малик олан мүтәхәссисләр тәкмилләшдирилмә курсларындан кечирилмәси, онларын биликләри мүасирләшдирилмәлидир.

Һәр кәс баша дүшмәлидир ки, XXI әср електрон әсридир, кәшфләрин, мөчүзәләрин бирбири илә рәгабәтә кирәчәји әсрдир. Буну нәзәрә алараг "Ипәк Јолу"нун истәр истеһсал инфраструктуру вә истәрсә дә сосиал инфраструктуру саһәләриндә чалыша билән јүксәк ихтисаслы мүтәхәссисләр һазырланмасы бу јолун игтисади сәмәрәлилијини вә бејнәлхалг әһәмијјәтини артырмаг үчүн шәраит јарадыр.

"Ипәк Јолу"нун бәрпасы илә әлагәдар олараг сосиал-игтисади проблемләрин тәдгиги дә чох вачиб вә әһәмијјәтлидир. Бу проблемләр һәгигәтән чохчәһәтли, дәрин вә мүрәккәбдир. Бурада мүхтәлиф өлкәнин тәдгигатчылары да фәалијјәт

... Бизи дүшүндүрән бә зи проблемләри гејд етмәји, хатырламағы фајдалы һесаб едирик:

- Һејдәр Әлијев Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын лидеридир.
- Гәдим "Ипәк Јолу"нун тарихи вә инкишаф мәрһәләләри.
- Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын објектив зәрурилији.
- Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын бејнәлхалг әһәмијјәти
- Гәдим "Ипәк Јолу"сүлһ вә әминаманлыг јолудур.
- Милли игтисадијјатымызын јүксәлдилмәсиндә Гәдим "Ипәк Јолу"нун ролу
- Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәшәријјәтин сосиал проблемләринин һәллиндә, ишсизлијин арадан галдырылмасында ролу вә әһәмијјәти
- Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын халглар арасында мәдәни әлагәләринин кенишләндирилмәсиндә вә инкишафында ролу.

- Әдәбиjjатымызын “Ипәк Јолу”.
- Инчәсәнәтимизин “Ипәк Јолу”.
- Гәдим “Ипәк Јолу”нун бәрпасынын тибб елминин наилиjjәтләри илә бәшәриjjәтин бәһрәләнмәсиндә ролу вә әһәмиjjәти.
- Гәдим “Ипәк Јолу”нун бәрпасынын шоссе, дәмир јолу, су вә һава јолларынын кенишләндирилмәсиндә вә инкишафында ролу вә әһәмиjjәти.
- Гәдим “Ипәк Јолу”нун бәрпасынын өлкәләр арасында рабитәнин инкишафында ролу.
- Гәдим “Ипәк Јолу”нун харичи вә дахили тичарәтин инкишафында ролу.
- Бөјүк “Ипәк Јолу”нун кәләчәк инкишаф перспективләри.
- Бөјүк”Ипәк Јолу”нун бәрпасынын игтисади сәмәрәлилиjи.

Биз әминик ки, електрон чиһазларын фәалиjjәт көстәрдиjи “Ипәк Јолу” илә јалныз инсан рифаһына хидмәт едәчәк јүкләр, наз-не”мәтләр дашыначагдыр.

"Ипәк јолу" елмин наилијјәтләрини бәшәр дүнјасына јајмагла, инсан шүурунун јеткинләшмәсинә мүсбәт тә"сир көстәрмәклә, инсанларын мәдәни һәјат сәвијјәсинин јүксәлмәсинә зәмин јарадачагдыр.

I Фәсил.

БӘШӘРИЈЈӘТИН СОСИАЛ - ИГТИСАДИ ИНКИШАФЫНДА "ИПӘК ЈОЛУ"НУН РОЛУ

Бу күн бүтүн дүнјанын диггəти Гəдим “Ипəк Јолу”нун бəрпасына јөнəлмишдир. Бу тəбиидир, ганунаујғундур, мəнтигидир. Гырхдан чох дөвлəтин арзу вə дилəклəрини, мəгсəд вə сə”јлəрини өзүндə чəмлəшдирəн Гəдим “Ипəк Јолу”нун бəрпа олунмасынын чох бөјүк үмумдүнја əһəмијјəти вардыр.

Бу јолун бəрпасынын дөвлəтлəр арасында стратежи, сијаси, игтисади, сосиал, тичарəт, нəглијјат, рабитə, елм, əдəбијјат, инчəсəнəт вə мəдəни əлагəлəрин кенишлəндирилмəсиндə вə онун инкишаф етдирилмəсиндə мүстəсна ролу инкаредилмəздир.

Бөјүк “Ипəк Јолу” инсанларла асиманын вəһдəти сајəсиндə бəшəријјəтə јени үнсијјəт, исти нəфəс, мадди рифаһ, достлуг вə гардашлыг əн”əнəси бəхш едəчəкдир.

Гəдим Ипəк Јолунун бəрпасында ардычыллыгла һəјата кечирилəн ислаһатлар мүһүм рол ојнады. Көтүрəк республикамызы. Һазырда апардығымыз ислаһатлар мөвчуд тəбии вə игтисади потенсиалдан сəмəрəли истифадə етмəјə, јүксəк кејфијјəтли мəһсуллар истеһсал едиб дүнја базарына чыхармаға зəмин јарадыр. Бу мə”нада игтисади ислаһатларын һəјата кечирилмəси дөвлəтлəр арасында тичарəт əлагəлəрини вə əмəкдашлығы кенишлəндирмəк үчүн илкин шəртдир.

Мә"лум олдуғу кими, республикамызын торпаг вә иглим шәраити еле надир не"мәтләр истеһсал етмәјә имкан верир ки, һәмин мәһсуллара дүнја базарында бөјүк тәләбат вардыр. Азәрбајчанда истеһсал олунан јүксәк кејфијјәтли ипәк, памбыг, чај, түгүн, зејтун, зәфәран, гоз, фындыг, шабалыд, дадлы вә әтирли мејвәләр дүнја базарында өзүнә лајигли јер тутмаға гадирдир. Буна наил олмаг үчүн биринчи новбәдә республикамызын малик олдуғу торпаг еһтијатларындан сәмәрәли истифадә етмәк лазымдыр. Һазырда республикамызда һәјата кечирилән торпаг ислаһатлары мәһз бу мәгсәди күдүр. Колхоз, совхоз вә дикәр ичтимаи тәсәррүфат формаларынын әвәз олунмасы, азад саһибкарлыг үчүн шәраит јарадылмасы вә с. кими тәдбирләр сосиал-игтисади инкишафын тәмәлини гојур. Бүгүн бунлары нефт сәнајеси, јүнкүл сәнаје, тикинти вә дикәр саһәләр барәдә дә демәк олар.

Беләликлә, МДБ-јә дахил олан өлкәләрдә милли игтисадијјатын тәшәккүл тапмасы, дөвләтләр арасында тичарәт әлагәләринин вә әмәкдашлығын кенишләндирилмәси Бөјүк "Ипәк Јолу"нун сијаси вә сосиал-игтисади сәмәрәлилијинин јүксәлдилмәси үчүн мүһүм шәртдир.

Бурадан белә бир нәтиҹәјә кәлмәк олар ки, игтисади ислаһатларла Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасы арасында гаршылыглы вә сых әлагә вардыр.

Бакы Бејнәлхалг Конфрансында чыхыш едән дөвләт башчылары вә мүхтәлиф тәшкилатларын нүмајәндәләри дәлилләрлә сүбут етдиләр ки, Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы өлкәләрин бәшәри арзуларынын уғурла һәјата кечирилмәсиндә күчлү васитәдир, бәшәријјәтин инкишафында онун чох бөјүк ролу вардыр.

Онлар Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын бөјүк сосиал-игтисади әһәмијјәти олдуғуну хүсуси олараг вурғуладылар. Бу јолун бејнәлхалг нәглијјат шәбәкәсинин кенишләндирилмәсиндә, тиҹарәт әлагәләринин инкишафында мисилсиз әһәмијјәтиндән данышдылар. Конфранс нүмајәндәләринин чыхышларында ејни арзу, ејни диләк, ејни тәклиф сәсләнирди: Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасы заманын тәләбләриндән ирәли кәлән објектив бир зәрурәтдир. Бу јолун бәрпасынын бәшәријјәтин һәјаты үчүн чох бөјүк сосиал-игтисади вә сијаси әһәмијјәти вардыр! Бу јол өлкәләри достлуг вә әмин-аманлыг шәраитиндә XXI әсрә апаран стратежи јолдур.

Мөһтәрәм Президентимиз Һејдәр Әлијев ҹәнабларынын тә"бириҹә десәк, дүнја тәҹрүбәси

көстәрир ки, һеч бир өлкә бејнәлхалг әмәкдашлыг, тәчрүбә мүбадиләси олмадан, сә"јләр вә еһтијатлар бирләшдирилмәдән тәкбашына игтисади тәрәггијә наил ола билмәз. Һәгигәтән дә бәшәри вә һәјати әһәмијјәт кәсб едән проблемләрин һәллиндә Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасы хүсуси әһәмијјәтә маликдир. Мәһз бунун наминә дүнјанын гырха јахын өлкәси өз сә"јләрини бирләшдирмәји гәрара алыб.

Бөјүк "Ипәк Јолу" Јапонијадан Шимали Авропаја гәдәр узанан стратежи әһәмијјәтли бир јолудур. Прогнозлашдырмаја әсасән, бу јол илә дашынан јүкләрин һәчми бу јахынларда 4 милјон тона чатачаг ки, бу да 1995-чи илдәкиндән 11 дәфә чохдур. Көрүндүјү кими, бу јол индинин өзүндә дә кениш фәалијјәт көстәрир. Кәләчәји исә даһа әзәмәтли, даһа парлаг олачаг.

Електрон, елми-техники тәрәгги әсри сајылан үчүнчү минилликдә өлкәләр арасында һәмрә"јлијин тәнтәнә чалмасы бәшәри әһәмијјәт кәсб едир. Бу барәдә фикирләрини ачыглајан, өлкәмизин президенти Һејдәр Әлијев чәнаблары белә демишдир ки, Азәрбајчан әзәлдән Бөјүк "Ипәк Јолу"нда мүһүм мәнтәгә олмуш, Авропа илә Асија арасында өзүнәмәхсус көрпү ролу ојнамышдыр. Бәшәр тарихинин ајрылмаз һиссәси кими Бөјүк "Ипәк Јолу"

јүксəлмиш вə тəнəззүл дөврлəри кечмишдир. Мүһарибəлəр, идеоложи вə чоғрафи-сијаси гаршыдурмалар, ајырычы хəтлəр дөврлəри башландыгдан сонра бу јол һəјатымыздан јох олараг, көзəл бир əфсанəјə чеврилмишдир.

Бөјүк "Ипəк Јолу" идејасы тарихин фираванлығындан вə тəрəггисиндəн ирəли кəлир.

Бөјүк "Ипəк Јолу" дөвлəтлəр арасында сүлһ вə əмин-аманлығы бəрпа етмəк үчүн вə ону мөһкəмлəндирмəк үчүн мүстəсна əһəмијјəтə маликдир. Мөһтəрəм президентимиз чəнаб Һејдəр Əлијевин тə"биринчə десəк, Ермəнистан-Азəрбајчан мүнагишəси илə əлагəдар олараг Азəрбајчан һаггында јаранмыш мəнфи фикирлəри биз кəрəк тамамилə ләғв едəк. Бу бахымдан конфрансын кечирилмəси чох бөјүк əһəмијјəтə маликдир.

Шүбһəсиздир ки, һəр бир тəəссүрат кениш јајылыр вə јајылачагдыр. Конфрансда 20 өлкəнин күтлəви информасија органларынын 210 нүмајəндəси иштирак етмишдир. Бир чох өлкəлəрин гəзетлəриндə мəгалəлəр дəрч олунур. Бунлар давам едəчəкдир. Белəликлə, Азəрбајчан дүнјаја мүстəгил дөвлəт, азад вə демократик өлкə кими көстəрилир.

Бөјүк "Ипəк Јолу"нун бəрпасы дөвлəтлəрин бејнəлхалг базара чыхышыны асанлашдырачаг,

нәглијјат транзит хидмәтләри үчүн әлверишли шәраит јарадачагдыр.

Беләликлә, Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасына һәср олунмуш Бакы Бејнәлхалг Конфрансында тарихи вә елми дәлилләрлә әсасландырылды ки, бу саһәдә сәнаје, кәнд тәсәррүфаты, тикинти, мәдәни-мәишәт, әдәбијјат вә инчәсәнәти јени инкишаф мәрһәләсинә чатдырмаға вә беләликлә, дүнјанын мүхтәлиф дөвләтләри илә һәмин саһәләрдә мүбадиләни күчләндирмәјә зәмин јарадыр.

Түркијә президенти Сүлејман Дәмирәл конфрансда проблемин бу чәһәтинә диггәт јетирәрәк демишдир ки, бизим өлкә сијаси бахымдан Гәрб илә Шәрг арасында, Авропа, Асија вә Чин, Русија, Аралыг дәнизи арасында, Мәркәзи вә Шәрги Авропа арасында әлагәләрин јарадылмасында чох бөјүк рол ојнамышдыр. Онлар тәкчә игтисади әлагәләр дејил, һәм дә мәдәни әлагәләр олмуш, бу өлкәләрин вә халгларын һәјатында өнәмли рол ојнамышдыр.

"Ипәк Јолу" гәдим Асијада мөһкәм рол ојнамыш, инди дә Авропа-Гафгаз-Асија трансгафгаз магистралы әсасында Авропа илә Асија арасында сых әмәкдашлығын мөһкәм тәмәли гојулмушдур.

Истанбулун инкишафы, бу лиманын нәглијјат имканларынын вә Гафгаз дәмир јоллары илә

инкишафы тичарәт әлагәләримизи даһа да күчләндирмәјә имкан јарадачагдыр.

Сонра президент сөзүнә давам едәрәк демишдир ки, үч гит”әни бирләшдирән периферија нәглијјат јолларынын говушдуғу бир јер кими Түркијәнин тарихи мөвгеји үзәримизә хүсуси вәзифәләр гојур. Биз бу гит”әләрдә јашајан халгларын һәјатынын даһа да јахшылашдырылмасына көмәк едәчәк лајиһәләрин уғурла һәјата кечирилмәсиндә чох мараглыјыг.

“Ипәк Јолу”нун ишләдији бүтүн дөврләрдә инсанларын гәлбиндә доғмуш арзу дирчәлир, керчәклијә чеврилир. Бу арзунун әмәли сурәтдә һәјата кечмәси бизә бир-биримизин һәјатыны јахшылашдырмаг вә XXI әсрдә мөһкәм вә сабит сүлһ наминә ишләмәк имканы верир.

Румынија президенти Емил Константинеску бу фикирләри тәсдигләјәрәк гејд етмишдир ки, биз һамымыз сүлһә вә сабитлијә олан гејри-ади тәһлүкәләрә гаршы, мүтәшәккил чинајәткарлыға, корпорасијаја, кизли силаһ сатышына, наркобизнесә вә јасагланмыш дикәр материалларын јајылмасына гаршы мүбаризәдә даһа сых вә сәмәрәли әмәкдашлыг етмәлијик.

Румынија Бакыны ТРАСЕКА васитәсилә Узаг Шәргдә вә Атлантик океанына доғру кедән бөјүк маршрутларын кәсишдији јер кими көрүр. Әкәр биз бу әлдә олунмуш сазишләрин јеринә јетирилмәсиндә уғурлар газана билсәк, онда сүлһ вә тәрәгги коммуникасијаларынын перспективләри ачылар.

Президент өз чыхышында гејд етди ки, нәзәрдә тутулан әмәкдашлыг мүмкүн олан еһтијатлары ишә салмаг үчүн тәләб едилән васитәләри мүәјјәнләшдирмәк сә"јләри илә мәһдудлашмыр. Бу әмәкдашлыг Аврасија чоғрафи мәканында сүлһ вә тәрәгги ишинә мүһүм төһфә вермәк наминә биркә чалышмаг үчүн јени фәалијјәт тәрзи вә јени чәрчивәләр јарадылмасына јөнәлдилмишдир.

Президент бу лајиһәдә Румынијанын иштиракынын бә"зи ашкар үстүнлүкләрини гејд етди. Чоғрафи бахымдан Румынија Бакы-Тбилиси-Поти дәһлизинин, сонра исә Гара дәниздән кечән маршрутун тәбии давамыдыр вә Авропа маршрутларынын мүһүм говушуғунда јерләшир. Румынија Шимал дәнизиндән башлајыб Рејн вә Дунај чајларындан кечән једдинчи Авропа дәһлизинин Гара дәнизә чыхышыны тә"мин едир.

Икинчи үстүнлүк артыг мөвчуд олан инфраструктур васитәсилә тә"мин едилир. Констанса Гара дәниздә ән бөјүк бухтадыр. Бу бухтанын илдә 120 мин тон јүк өтүрмәк вә су басымы 180 мин тон олан нефт танкерләрини гәбул етмәк имканы вар.

Үчүнчү үстүнлүк исә Румынија әразисиндә бир сыра азад тичарәт зоналары вә нәглијјат шәбәкәләри јарадылмасындан ибарәтдир.

Дөрдүнчү үстүнлүк будур ки, Румынијада 30 милјон тондан чох нефт е"мал етмәк күчүнә малик нәһәнк мүәссисләр фәалијјәт көстәрир. Бурада нефтајырма комбинатлары Констанса лиманы илә боруларла бирләшдирилиб.

Бешинчи үстүнлүк исә одур ки, Румынија гоншу өлкәләрлә, һәмчинин Гафгаз дәһлизиндәки өлкәләрлә ә"ла мүнасибәтләр јарадыб вә бу мүнасибәтләр гајғы илә инкишаф етдирилир.

Румынија президенти Емил Константинеску конфрансда вурғулады ки, Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасы тәкчә игтисади бахымдан дејил, мәдәнијјәти вә туризми инкишаф етдирмәк мөвгејиндән дә чох фајдалыдыр.

Испанија нүмајәндә һеј"әтинин башчысы, сәфир Хесус Атиенса Сера конфрансдакы чыхышында билдирди ки, онун да өлкәси

конфрансын башлыча мәгсәдини тамамилә дәстәкләјир. Бу мәгсәд исә Авропа-Гафгаз-Асија дәһлизинин инкишаф етдирилмәси васитәсилә Бөјүк "Ипәк Јолу"нун дирчәлдилмәси үчүн әсаслар јарадылмасындан ибарәтдир. Натиг ону да гејд етмишдир ки, әфсанәви Бөјүк "Ипәк Јолу" Авропа илә Асија арасында игтисади инкишаф вә мәдәни мүбадиләләр үчүн зәмин јаратмышдыр. Биз елә дүшүнүрүк ки, конфранс мәдәниjјәтләрарасы вә милләтләрарасы әмәкдашлығын бу мисилсиз нүмунәсини өз рәмзи кими гәбул етмәкдә чох дүзкүн иш көрмүшдүр.

Австрија нүмајәндә һеј"әтинин башчысы Мартин Сачикин Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы барәдә фикирләрини ачыглајараг демишдир ки, структурларын инкишаф тапдығыны мүшаһидә едир, азадлыг дәјәрләринә садиглији, сәрбәст, әдаләтли вә мүнтәзәм сечкиләр кечирилдијини, һабелә һүгугларын мүдафиә олундуғуну көрүрүк.

Авропа Комиссијасы нүмајәндә һеј"әтинин башчысы Франсуа Лјамуре Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын өлкәләрин Авропа Бирлији илә әлагәләринин кенишләндирилмәсиндә вә инкишафында ролуну гејд едәрәк демишдир ки, Авропа Комиссијасы рекионал әмәкдашлығын

... етдирилмәсини дәстәкләјәрәк, бу әмәкдашлыға сабитлији, тәһлүкәсизлији вә тәрәггини мөһкәмләндирмәк васитәси кими бахыр.

Сизин тәшәббүсүнүз меһрибан гоншулуг мүнасибәтләрини инкишаф етдирәрәк вә сијаси сабитлији әһәмијјәтли дәрәчәдә мөһкәмләтмәјә, игтисади әмәкдашлығы вә тичарәти инкишаф етдирмәјә чағырараг нәинки чохсаһәли бејнәлхалг сазишин иштиракчысы олан өлкәләрин јахынлашмасына төһфә верәчәк, һәм дә бу өлкәләрин Авропа Бирлији илә әлагәләрини мөһкәм-ләндирәчәкдир.

Бу сазишләр чәрчивәсиндә Авропа Бирлији һәмин өлкәләрә онларын игтисади һәјатыны инкишаф етдирмәк вә ганунчулуға әмәл олунмасы әсасында демократик чәмијјәт гурмаг ишиндә көмәк көстәрир вә бунунла да бүтүн Авропада даһа мөһкәм сүлһә, сабитлијә вә тәрәггијә наил олмаға шәраит јарадыр, məһз бу истигамәтдә сөзүн ән кениш мә"насында инкишаф едир. Сонра нүмајәндә һеј"әти башчысы чыхышына јекун вурараг демишдир ки, Авропа Бирлији мүстәгиллик әлдә етмиш өлкәләри ислаһатлар, демократија, плүрализм вә базар игтисадијјатынын сабит инкишафы јолларында дәстәкләмәк нијјәти илә онлара хејли јардым көстәрмишдир.

Норвеч нүмајәндә һеј’әтинин башчысы Ола Берстад Гәдим “Ипәк Јолу”нун бәрпсынын бејнәлхалг мигјасда нәглијјат вә тичарәтин тәшәккүл тапмасында әһәмијјәтини вурғулајараг гејд етмишдир ки, “Ипәк Јолу”нун бәрпасы бүтүнлүкдә бөлкәнин инкишаф перспективини јүксәлдәчәк, игтисади вә сијаси әмәкдашлығы мөһкәмләндирәчәк, сүлһүн, инсан һүгугларынын вә демократик дәјәрләрин мөһкәмләндирилмәси үчүн катализатор олачагдыр.

Дәнизә чыхышы олмајан өлкәләрә вә бу өлкәләрдән јени нәглијјат маршрутлары, хүсусән нефт вә газ үчүн, һабелә дикәр нөв хаммал вә маллар үчүн маршрутлар, нәглијјат вә тичарәтин мөвчуд каналларына јени гијмәтли алтернатив олачагдыр. Белә маршрутлара чохшахәли характер верилмәси рәгабәт јарадыр вә бу рәгабәт дә өз нөвбәсиндә новаторлуғу вә фәаллығы стимуллашдырыр, тичарәтин тәһлүкәсизлији бахымындан чох шеј верир.

Сон әлли илә нәзәр салсаг, дејә биләрик ки, тичарәт, хүсусән азад тичарәт һәмишә сәмәрәли сүлһ механизми олмушдур. Базарлара бәрабәр шәртләрлә чыхмаг, бәрабәр гајдалар үзрә фәалијјәт көстәрмәк вә һәр бир кәсә маллары вә хидмәтләри икитәрәфли гајдада, өзләринин истәдикләри кими алмаг вә сатмаг

имканы вермәк бөјүк уғурлар газанмаға шәраит јарадыр.

Инди һамы бејнәлхалг базарларда нефти вә ја дикәр хаммалы бәрабәр шәртләрлә сәрбәст ала билир. Бу исә бејнәлхалг сијасәтдә кәркинлији хејли азалтмышдыр.

Франса нүмајәндә һеј"әтинин башчысы, сәфир Жан Пјер Кинјут өз чыхышында белә бир һәгигәти вурғулады ки, "Ипәк Јолу"нун бәрпасы сүлһүн бәргәрар олмасы илә кечмишин бүгүн бағлы јолларыны ачыр. Һамы үчүн тәрәгги тә"мин олунур.

Нидерланд нүмајәндә һеј"әтинин башчысы, сәфир Ерик Бос бәјан етди ки, Нидерландын гәти инамы бундан ибарәтдир ки, јахшы нәглијјат имканлары вә ачыг базарлар нәинки әлавә игтисади фәалијјәт вә јүксәлишә доғру апарыр, һәм дә идеја мүбадиләси үчүн бөјүк имканлар, демократија үчүн кениш јерләр јарадыр вә сабитлијә бөјүк тәкан верир. Тамамилә ајдындыр ки, биз тәһлүкәсиз әһатәјә малик олмаг истәјирик.

АТӘТ нүмајәндә һеј"әтинин башчысы Анчеј Каспшик билдирмишдир ки, бизим тәшкилат 1975-чи илдә јарадылыб вә онун гаршысына тәшкилатымызын иштиракчысы олан өлкәләр арасында әмәкдашлығы күчләндирмәк вәзифәси

гојулуб. Сөһбәт тәкчә сијаси саһәдән, инсан һүгуглары саһәсиндән дејил, һәм дә игтисади әлагәләрин инкишафынын спесифик чәһәтләриндән кедир. Биз бу мәсәләләри әслиндә бу күн дә һәлл едирик.

Биз бөлкәдә вә Авропа Тәһлүкәсизлик вә Әмәкдашлыг Тәшкилатынын фәалијјәти илә әһатә олунмуш әразидә бүтүн мүнагишәли вәзијјәтәрин арадан галдырылмасы илә мәшғул олдуғумуза көрә игтисади әмәкдашлығын инкишафына да диггәт јетиририк, чүнки кәләчәкдә мүнагишәли вәзијјәтләрин күчләнмәсинин гаршысыны алмаг үчүн мүһүм стимул вә һәјати әһәмијјәтли воситәни игтисади әмәкдашлығын инкишафында көрүрүк.

Бакы конфрансы хүсуси диггәти чәлб едир вә Авропа Бирлији тәрәфиндән јүксәк гијмәтләндирилир.

БМТ нүмајәндә һеј"әтинин башчысы Ив Бертелло чыхышында билдирмишдир ки, Авропа вә Асија сивилизасијаларын гаршылыглы мүбадиләсиндән, диологундан, елми кәшфләрин бөлүшдүрүлмәсиндән, биркә тичарәтдән, шүбһәсиз ки, фајда көтүрүр. Белә мүбадиләләрдән "Ипәк Јолу" бојунча јашајан халглар да хејир көрүрләр вә һәмин

јолун үстүндә јерләшән шәһәрләрин тәрәгтиси буну тәсдиг едир.

Дәниз нәглијјатынын тәрәгтиси, Сүвејш каналынын чәкилмәси вә сонралар Совет Иттифагынын структуру вә үстүнлүк вердији мәгамлар Гафгаз вә Орта Асијдан кечән маршрутун ролуну бир нөв азалтмышды. Инди исә, јени мүстәгил дөвләтләрин јаранмасы илә әлагәдар, онлар дүнја игтисадијјатына говушмалыдырлар. Она көрә дә бу дәһлизин дирчәлмәси, чанланмасы өлкәләрдә сүлһүн мүһүм васитәси олмалыдыр.

Украјна президенти Леонид Кучма гејд етмишдир ки, Украјна-Полша маршруту чох сәрфәли вә сәмәрәлидир.

Биринчи она көрә ки, бу јол Гара дәниз вә Балтика арасында ән гыса јолдур. Һесабландығына көрә, бу јолдан истифадә етмәклә нәгл олунан һәр тон нефтин нәглијјат хәрчләрини 8-9 доллар азалтмаг мүмкүндүр.

Икинчиси, бу маршрут сијаси чәһәтдән сабит бөлкәдән кечир. Сејсмик чәһәтдән тәһлүкәсиздир.

Үчүнчү, исә будур ки, бу јол артыг тикилмәјә башламышдыр. Бу ишләрә Украјна мүәссисәләри 120 милјон АБШ доллры сәрф етмишләр. Һесабламалара

көрә, јахын кәләчәкдә терминал вә нефт кәмәри илдә
9 мин тон нефт гә"бул едәчәкдир.

Дөрдүнчүсү дә будур ки, Украјна маршруту Хәзәр нефтинин кејфијјәтини горујуб сахламагла, онун јолда е"мал олунмасыны тә"мин едәчәкдир.

Беләликлә, Украјна Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасына, автомобил јолу, дәмир јолу вә су јолу дәһлизинин јарадылмасына самбаллы төһфә верәчәкдир.

Бу да бир һәгигәтдир ки, мөвчуд макистрал-лары јенидән гурмаг вә јени макистраллар чәкмәк, Авропа-Гафгаз-Асија маршрутундакы лиман тәсәррүфатыны инкишаф етдирмәк мәгсәдилә марағы олан мүстәгил өлкәләрин сә"јләрини вә малијјә имканларыны бирләшдирмәк бөјүк зәруријјәт тәшкил едир. Бу мә"нада ТРАСЕКА програмы әсасында хүсуси банк јарадылмасы вә Авропа Бирлијинин бу ишдә јахындан иштирак етмәси һәјати әһәмијјәт кәсб едир.

Шүбһә јохдур ки, һәјата кечирилән бүтүн тәдбирләр бөлкәдә тәһлүкәсизлијин вә сабитлијин мөһкәмләнмәсинә, өлкәләрин вә халгларын фираванлығына вә тәрәггисинә бөјүк јардымчы олачагдыр.

Бөјүк Британија нүмајәндә һеј"әтинин башчысы Брајан Фолл бәјан етмишдир ки, мән бурада Бирләшмиш Краллығын баш назири Тони Блејрин хүсуси нүмајәндәси кими иштирак едирәм. Сонра о, Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын халгларын рифаһына верә биләчәји гијмәтли төһфәдән вә Бөјүк Британијанын бу јолун бәрпасындакы фәал ролундан бөјүк ифтихар һисси дујдуғуну билдирмиш вә гејд етмишдир ки, бу нәһәнк дәһлиз бојунча јашајан азад вә мүстәгил милләтләрин, инсанларын, технолокијаларын вә идејаларын мүбадиләси үчүн кениш имканлар ачылачагдыр. Бу тәшәббүсүн уғурлары иштиракчы өлкәләрин сакинләринин сијаси, сосиал вә игтисади һәјатында баш верәчәк чидди кејфијјәт дәјишикликләри илә мүшајиәт едиләчәкдир.

Сонра натиг демишдир ки, Бирләшмиш Краллыг бу тәшәббүсү алгышлајыр вә дәстәкләјир. Үмидварыг ки, бу јолун тәшкилиндә биз дә өз төһфәмизи верәчәјик.

АБШ нүмајәндә һеј"әтинин башчысы Роберт Чин конфрансдакы чыхышында билдирмишдир ки, әкәр һәр шеј дүзкүн едиләрсә, Түркијә дә дахил олмагла, гоншуларымызын һамысынын рифаһы наминә, Американын коммерсија ширкәтләринин

рифаһы наминә енеркетика еһтијатлары базары стимуллашдырылачагдыр. Бу базарын сабитләшди-рилмәсинә төһфә вериләчәк. Иштиракчы дөвләтләрдә базар игтисадијјаты даһа јахшы тәшәккүл тапачаг.

Натиг сонра өз чыхышында билдирмишдир ки, Бирләшмиш Штатлар әмәкдашлыг мөвгеји тутур вә рекионал әмәкдашлығын инкишафына көмәк етмәјә һазырдыр. Бизим мөвгејимиз Хәзәр бөлкәсинин дүнја базарына даһа сәмәрәли шәкилдә чыхмасы үчүн сағлам, әлверишли игтисади шәраит јарадылмасына јөнәлдилмишдир.

Бирләшмиш Штатлар Гәрб-Шәрг дәһлизини әлверишли һал кими гијмәтләндирир, чүнки о, Хәзәрјаны өлкәләрин инкишафына тәкан верәчәкдир.

Нүмајәндә һеј"әтинин башчысы буну да билдирмишдир ки, Бирләшмиш Штатлар бу просесин иштиракчысы олараг галачагдыр вә биз ишимизи Авропа Бирлији илә әлагәләндирәчәјик. Биз Шәрг-Гәрб нәглијјат-енеркетика маршрутларынын чәкилмәси мәгсәдилә Түркијә илә, Гафгаз вә Мәркәзи Асија өлкәләри илә әлбир ишләјирик ки, онларын дахили енеркетика сијасәти мөһкәмләнсин, мүхтәлиф бүрократик вә гејри-норматив әнкәлләр арадан галдырылсын.

Русија нүмајәндә һе'јәтинин башчысы Јевкен Казатсев билдирмишдир ки, Бөјүк "Ипәк Јолу"ну бәрпасы мүасир һәјатын тәләбләриндән ирәли кәли вә Русија үчүн дә бунун әһәмијјәти инкаредилмәздир Белә ки, ики сајлы дәһлиз Москвадан Нижн Новгорода гәдәр узадылмышдыр. Доггуз сајлы дәһлизин инкишафы үчүн јолларын Москвадан Новороссијскәдәк Гара дәниз рекионуна вә Һәштәрханадәк Хәзәр дәнизи истигамәтләриндә узадылмасы, бу дәнизләрин Волга-Дон каналы васитәсилә бирләшдирилмәси вә сонра дикәр дәһлизләрә чыхмасы варианты үстүн сајылмышдыр.

Авропаны Узаг Шәрглә вә Ҹәнуб-Шәрги Асија илә бирләшдирән, сәксәнинчи илләрдә јүкдашыманын һәчми илдә 140 миң ири јүк контејнеринә чатан Трассибир дәмир јолу макистралынын инкишаф етдирилмәси төвсијјә олунмушдур.

Сонра нүмајәндә һе"јәтинин башчысы вурғуламышдыр ки, јени нәглијјат дәһлизинин-ТРАСЕКА дәһлизинин јарадылмасы, нәинки бу маршрутун кечдији дөвләтләр үчүн, һәм дә һәмсәрһәд өлкәләр үчүн мүһүм һадисәдир.

Монголустан нүмајәндә һе"јәтинин башчысы, сәфир Серендаш өз чыхышында демишдир ки, 1995-чи илдә Монголустан Асија автомобил јоллары

шәбәкәсинә дахил олмуш, гоншу дөвләтләрлә нәглијјат сазишләри бағланмыш, бөлкә үзрә бир чох сазишләрин үзвүдүр. Буна көрә дә әсас сазишә гошулмаг кәләчәк харичи әлагәләримизи кенишләндирмәјә имкан верәчәкдир.

Белчика краллығынын нүмајәндә һе"јәтинин башчысы Роберт Урбан өз чыхышында билдирди ки, мәним өлкәм-Белчика бу рекионун артмагда олан игтисади тә"сирини, һабелә Гафгаз сакинләринин мәдәни дәјәрләрини, мәдәни сәрвәтини лазымынча гијмәтләндирир.

Гырғызыстан президенти Әскәр Акајев гејд етди ки, Чинин Мәркәзи Асијаја, орадан Загафгазијаја вә Авропаја чыхышларындан бири Гырғызыстан сәрһәди вә әразиси васитәси илә һәјата кечирилир. Буна көрә дә биз истәјирик ки, республикамызын нәглијјат коммуникасијалары ТРАСЕКА-нын үмуми схеминә имкан дахилиндә даһа там шәкилдә ујғун олсун. Бундан өтрү бә"зи дәмир вә автомобил јолларыны модернләшдирмәк вә јениләрини чәкмәк лазымдыр.

1997-чи илдә биз Бөјүк "Ипәк Јолу"нун Гырғыз голу олан Бишкәк-Ош јолунун јенидән гурулмасына башладыг ки, онун ачылышы бу тарихи һадисә илә бир вахта дүшсүн.

Молдова нүмајәндә һе"јәтинин башчысы президент Петру Лучински конфрансда гејд етмишдир ки, сон илләр Шәрг вә Гәрб арасында Авропа өлкәләри илә Гафгаз, Мәркәзи вә Шәрги Асија дөвләтләрилә Карпат дағлары арасында чох мүһүм нәглијјат макистралларынын говшуғунда јерләшән Молдова Республикасы мөвчуд нәглијјат макистралынын бәрпасында вә тәкмилләшдирилмәсиндә, һабелә јени макистраллар јарадылмасында бөјүк рол ојнаја биләр.

Финландија нүмајәндә һе"јәтинин башчысы, сәфир Бјорн Екблом гејд етмишдир ки, Финландија ән"әнәви "Ипәк Јолу"на, јә"ни Шәрг-Гәрб истигамәтинә Шимал ме"јарыны сизин көзләдијиниздән дә әввәл әлавә едә биләр.

Болгарыстан президенти Петер Стојанов билдирмишдир ки, Болгарыстанын мөвгеји инфраструктур гуручулуғуну бөлкәләрлә гит"әләр арасында сәмәрәли тәсәррүфат әлагәләри јарадылмасы үчүн кәләчәјин тәләбләриндән ирәли кәлән ме"јарлара табе едилмәјә јөнәлдилмишдир.

Болгарыстан онун әразисини кечиб Македонија вә Албанија васитәсилә Италијаја кедән 8 сајлы нәглијјат дәһлизинин инкишафына хүсуси мараг көстәрир.

7 саjлы дәһлиз Дунаj чаjы илә малларын дашынмасы үчүн әлверишли имкан јарадыр. Чаj нәглијјатынын дәјәринин ашағы олмасы, һабелә Авропада әсас дахили су артеријаларыны бирләшдирән каналлар шәбәкәсинин инкишаф етдирилмәси бу дәһлиздән истифадә олунмасынын үстүнлүјүнә сүбутдур.

Чин нүмаjәндә һе"јәтинин башчысы сәфир Чжан Готсзјан өз чыхышында гејд етмишдир ки, һазырда Чиндә Нантсзјан јолу чәкилир. Әкәр бу јол һәмсәрһәд өлкәләрлә бирләшсә, онда Загафгазија вә Мәркәзи Асија өлкәләринин Сакит океана вә Узаг Шәргә јолу даһа да гысалачагдыр.

Тачикистан нүмаjәндә һе"јәтинин башчысы Исмәт Ешмирзәјев Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын бејнәлхлг әһәмијјәтини вурғулајараг көстәрмишдир ки, өз тәбии-чоғрафи шәраитинә көрә Тачикистан Республикасы һәм тәбии еһтијатларын потенсиал мәнбәји кими, һәм дә Авропа илә Асија арасында бирләшдиричи мәкан кими бөјүк мараг доғурур. Республиканын игтисадијјатынын кәләчәк инкишафы, өз нөвбәсиндә, һәм гоншу өлкәләрин, һәм дә узаг харичи өлкәләрин нәглијјат јолларынын вә инфраструктурунун инкишафы илә сых бағлыдыр.

Буна көрә дә Тачикистан Республикасы харичи өлкәләрлә нәглиjjат әлагәси һаггында сазишләр бағламаға чалышыр. Һазырда Тачикистан дүнjанын 18 дөвләти илә автомобил нәглиjjаты әлагәси һаггында сазишләр имзаламышдыр ки, бу да һәмин өлкәләрә республиканын хеjирхаһ мүнасибәт көстәрдиjинә сүбутдур.

1997-чи илин ахырларында Тачикистан Республикасы Беjнәлхалг Автомобил Нәглиjjаты Ассосиасиjасына гәбул олунмушдур.

Һазырда республиканын беjнәлхалг нәглиjjат конвенсиjалары илә әлагәләрини даһа да кенишләндирмәк үчүн чох мүһүм ишләр көрүлүр. Тачикистан нүмаjәндә һе"jәтинин бәjан етдиjинә көрә, республиканын чәнубунда Түбә-Күлаб дәмир jол хәттинин 54 километри артыг истисмара верилмишдир.

Нәглиjjат инфраструктурунун инкишафы үчүн Асиjа Инкишаф Банкынын кредитини алмагдан өтрү сәрмаjә лаjиһәләри ишләниб һазырланмышдыр.

Полша нүмаjәндә һе"jәтинин башчысы Кжиштор Тхужевски Гәдим "Ипәк Jолу"нун беjнәлхалг әһәмиjjәтини вурғулаjараг геjд етмишдир ки, ТРАСЕКА дәһлизи бизим үчүн елә бир дәһлиздир ки, о, Асиjа илә Авропа арасында

нәглиjjат дашымаларыны тәкмилләшдирмәк мәгсәди дашыjан тәшәббүсләрә jахшы уjғун кәлир. Гара дәнизин гәрб лиманларындан Балтик дәнизинин Гданск лиманынадәк нәглиjjат хәтти бу дәһлизин давамы вә ja шимал-гәрб һиссәси демәкдир.

Һазырда ТРАСЕКА дәһлизи үзрә беjнәлхалг нәглиjjат jолу һаггында мүгавиләнин експертләр тәрәфиндән тәклиф олунмуш мәтни Авропа Бирлиjи илә ассосиасиjа олунмаг һаггында мүгавиләдән ирәли кәлән өһдәликләр бахымындан чидди тәһлил едилир.

Ислам Инкишаф Банкынын нүмаjәндә һе"jәтинин башчысы Каjд Әбдүл Һачын да сөjләдиjи нитг конфранс иштиракчысынын бөjүк марағына сәбәб олмушдур. О, геjд етмишдир ки, Ислам Инкишаф Банкы артыг Мәркәзи Асиjа өлкәләриндә вә Азәрбаjчан Республикасында нәглиjjатын инкишафы лаjиһәләринин һәjата кечирилмәсиндә иштирак едир. Биз дөвләтләрин әмәкдашлығыны, һәмин лаjиһәләрин уғурла һәjата кечирилмәсиндә онларын көстәрдикләри jардымы jүксәк гиjмәтләндириририк.

Бөjүк "Ипәк Јолу", Күрчүстан вә Азәрбаjчан дөвләтләринин игтисади блокададан чыхмасына, һабелә бир сыра дөвләтләрин игтисади инкишафына күчлү тәкан верәчәкдир.Азәрбаjчан вә Күрчүстан

дөвләтләринин әразиси (Гара дәниз вә Хәзәр дәнизи арасында) Бөјүк "Ипәк Јолу"нун өн һиссәсиндә јерләшдијиндән вә бу әрази Авропа вә Асија гит"әләринин мүвафиг дөвләтләрини бирләшдирдијиндән бурада шоссе јоллары автомакистрала чевриләчәк, дәмир јолу јенидән гурулачаг, аеропортлар бејнәлхалг тәләбләр сәвијјәсиндә тикиләчәк, Күрчүстанын Гара дәниз, Азәрбајчанын Хәзәр дәнизи лиманлары там јени тәләбләр сәвијјәсиндә инша едиләчәкдир. Хәзәр дәнизиндә вә Гара дәниздә јүк дашымалары вүс"әт алачагдыр.

АБШ сенатору Сем Браун "Азәрбајчан" гәзетиндә (4 октјабр 1998-чи ил) јаздығы мәгаләдә "Ипәк Јолу"нун стратежи әһәмијјәтиндән бәһс едәрәк көстәрир ки, Хәзәр дәнизи һөвзәси өз потенсиал нефт вә газ еһтијатларына көрә дүнјада Јахын Шәрг вә Русијадан сонра үчүнчү јерә чыхыр вә дәјәринә көрә 4 трилјон доллардан артыгдыр.

Бу өлкә азадлыг вә демократик идејалары јајмаг үчүн бизә тарихи бир имкан верир. Өлкәдәки нијјәтләримизин һәјата кечирилмәсини мөһкәмләндирмәк үчүн јеканә ән јахшы јол рекионал әмәкдашлығымызын вә милләтин суверенлијинин мөһкәмләндирилмәсинә кәтириб чыхарыр. Бу өлкәләрин һәр биринин өз фәрди еһтијачлары

вардыр. Лакин бөлкәдәки проблемләрин јолу бир-биринә охшајыр, үст-үстә дүшүр вә бунун үчүн һәлли вә јолу бир олан васитәләр тәтбиг олуна биләр.

Әминик ки, Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасы Азәрбајчанын ајрылмаз һиссәси олан Гарабағда да һагг вә әдаләтин, сүлһ вә әмин-аманлығын тәнтәнәсинә көмәк едәчәкдир. Бу, нәинки, республикамызын Дағлыг Гарабағ бөлкәсиндә игтисадијјатын, сосиал вәзијјәтин, нәглијјат вә тичарәтин, мәдәни әлагәләрин вүс"әт алмасы илә нәтичәләнәчәкдир, ејни заманда Азәрбајчан вә Ермәнистан арасында мүнагишәләрини сүлһ данышыглары јолу илә арадан галдырылачагдыр.

Мәһз, сүлһ вә фираванлыг наминә республикамызын пајтахтында гонагпәрвәрлик руһунда бәзәдилмиш "Ҝүлүстан" сарајы өз гапыларыны Шәргин вә Гәрбин, һәмсәрһәд јахын гоншуларымыз - Загафгазија республикаларынын нүмајәндәләринин үзүнә ачды.

"Ҝүлүстан" сарајы чохлу бејнәлхалг һадисәләрин шаһиди олмушдур. Лакин Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасына һәср едилмиш 1998-чи илин сентјабр бејнәлхалг форму гәдәр јүксәк сәвијјәли форм илк дәфә иди ки, бурада кечирилирди.

... дә тәсадүфи дејил ки, конфранс дүнја мигјасында чох бөјүк әкс-сәда доғурмушду.

Дашкәнддә өзбәк, рус вә инкилис дилләриндә чыхан "Деловој партнјор Узбекистана" гәзети јазмышдыр: "Бөјүк "Ипәк Јолу"нун дирчәлдилмәсинә һәср олунмуш конфранс тәкчә Авропа, Гафгаз вә Асија өлкәләри үчүн дејил, бүтүн дөвләтләр үчүн игтисадијјатынын инкишафына хидмәт едәчәкдир".

Авропа вә Асијанын мәркәз һиссәсиндә јерләшән вә 34-дән артыг дөвләтин әразисиндән кечәрәк онлары өз варлығында бирләшдирән Бөјүк "Ипәк Јолу"нун мүасир елми-техники инкишаф дөврүндә игтисади, сијаси вә сосиал бахымдан әһәмијјәти өлчүјә кәлмәздир.

Көркәмли чоғрафијашүнас Б. Будагов јазыр ки, Бөјүк "Ипәк Јолу"нун икинчи дәфә дүнјаја гајтарылмасы Авропа вә Асија гит"әсиндә мәскунлашмыш инкилисләрин, франсызларын, испанларын, италјанларын, ујғурларын, монголларын, чинлиләрин, корејалыларын, јапонларын вә бир чох башга халгларын дүнјанын игтисади интегарсијасында јахындан иштиракына, мәдәни әлагәләрин јени мәрһәләдә говушмасына вә јүксәлишинә, елми-техники тәрәгтинин комплекс шәкилдә инкишафына јардымчы олачагдыр.

Бөјүк "Ипәк Јолу" Аврасија халгларына "мүһарибә етмәк" вә ја "мүһарибәјә һазырлашмаг" фикирләрини унутдурачаг, халгларын динч јашамасына һәртәрәфли дајаг олачагдыр.

Өзәбәкистанда нәшр олунан "Халг сөзү" (өзбәк дилиндә), "Правда Востока", Народноје слова", "Восточныје вести", "Деловој партнјор Узбекистана", "Вечерни Ташкент" гәзетләри дә Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасы үзрә Бакыда кечирилмиш ирәли сүрүлән тәклифләри дәстәкләмишләр.

"Правда Востока" гәзети "Бөјүк Ипәк Јолу инкишаф јолудур" башлығы алтында дәрч етдији мәгаләдә јазмышдыр: "Өзбәкистан бу јолда памбығын дашын-масындан 12 милјон доллара гәнаәт етмишдир. Бөјүк "Ипәк Јолу" шимал истигамәти илә мүгајисәдә 2 мин километр гысадыр. Бундан әлавә, һәмин јолун иглими илин ики ајы әрзиндә мал дашымаг үчүн әлверишлидир".

Мәгаләдә көстәрилир ки, Өзәбәкистан памбығы Украјна лиманында Газахыстан вә Русија әразиси илә дашынарса, мәһсулун һәр тонуна 100 доллар хәрчләнәр. Бир тон памбығын Бөјүк "Ипәк Јолу" илә һәмин мәкана дашынмасы исә 55 доллара, јә"ни аз гала ики дәфә учуз баша кәлир.

Гәзет мәгаләнин сонунда јазыр: "Бу јол достлуг вә мәдәнијјәт јолудур. Дөвләтләри игтисади чәһәтдән чичәкләндирән јолдур, бир сөзлә, инкишаф јолудур".

Бөјүк "Ипәк Јолу" бәрпасынын доғурдуғу белә әкс-сәдалар чохдур. Бүтүн бунлар проблемин һәллинин сосиал-игтисади әһәмијјәтә малик олмасындан хәбәр верир.

һазырламышдыр. Биринчи јол бу күн үчүн оператив олмаса да, онун дирчәлдилмәси үчүн һәр чүр шәраит вар, чүнки ады чәкилмиш һәр үч өлкәдә мүвафиг инфраструктур јарадылмышдыр.

Орта Асија республикаларыны Азәрбајчанла бирләшдирмәк үчүн ән раһат вә практик јол Астара көрпүсүнәдәк Хәзәр дәнизинин чәнуб саһилидир. Бүтүн инфраструктур нөвләри мөвчуддур вә истисмар үчүн јарарлыдыр.

Тарихи имканлары олан Иран Ислам Республикасынын әразиси Орта Асија өлкәләрини Авропа илә, Иран көрфәзиндәки чәнуб лиманлары илә бирләшдирмәк үчүн ән әлверишли дәһлиздир.

Еһтијатларын мәһдудлуғуну нәзәрә алараг бизә елә кәлир ки, мөвчуд инфрастуктурлардан максимум истифадә етмәк мәгсәдилә сәрһәд коммуникасијаларынын јахшылашдырылмасына, сәнәдләрин верилмәси проседурасынын автоматлашдырылмасына вә садәләшдирилмәсинә, икитәрәфли вә чохтәрәфли сәнәдләрин имзаланмасына, бејнәлхалг консорсиумларда иштирака үстүнлүк вермәк лазымдыр.

Јунаныстан нүмајәндә һеј"әтинин башчысы, сәфир Кеоркиос Зосис өз чыхышында гејд етди ки, Авропадан башлајыб Гара дәниздән, Гафгаз вә Хәзәр

саһәсинин бәрпасы Иран Ислам Республикасына өз јолуну Гафгаз рекиону јолларына бирләшдирмәсинә имкан верәчәкдир.

Буну демәк хошдур ки, гоншу дөвләтләр вә рекион өлкәләри илә сәмими мүнасибәтләр јарадылмасы нәтичәсиндә Иран Ислам Республикасы әразисиндән транзит јүк дашынмасынын һәчми хејли артмышдыр. Иран "Ипәк Јолу" маршруту үзәриндә јерләшән бүтүн өлкәләрлә гаршылыглы анлашмаја наил олмуш вә тичарәт, нәглијјат дашынмалары саһәсиндә гаршылыглы фајдалы әмәкдашлыг јаратмышдыр, рекионун тәләбләринә чаваб верән һазыр коммуникасијаларын мөвчудлуғуну нәзәрә алараг дөвләтләрин вә бејнәлхалг тәшкилатларын гүввәләрини вә мадди вәсаитини бир-бирини тәкрар едән лајиһәләрин һәјата кечирилмәсинә сәрф етмәјә еһтијач јохдур.

Һазырда Иранын автомобил јоллары шәбәкәсинин узунлуғу 190 мин километрдир. Бүтүн транзит јоллары автобанлар вә ја кениш макистрал јоллардыр (әсас јоллар дөрд золагдан ибарәтдир), јахуд 2-чи "Екскејл" дәрәчәли икизолаглы јоллар, 1-чи дәрәчәли вә баш јоллардыр. Онларын һамысы бөлкәнин тәләбләринә ујғундур. Инди Иран бу јолун һәмин ики јолдан кечмәсинин мүмкүнлүјүнү

Өлкәмиздәки автомобил јоллары шәбәкәси бөлкәнин тәләбләринә тамамилә ујғундур. Буну билдирмәк хошдур ки, Шималдан Ҹәнуба, Шәргдән Гәрбә вә керијә јүк вә сәрнишин дашымалары үчүн әсас јолларын һамысы бүтүн бејнәлхалг стандартлара ујғун кәлир.

Дәмир јол шәбәкәсинин узунлуғу 6 мин километрдир, Ќәрман-Заһидан, Мәшһәд-Бафог саһәләри бәрпа едилир. Ќәләчәкдә транзит шәбәкәләрини тамамилә електрикләш-дирмәк вә онлары икихәтли етмәк планлашдырылыр.

Билдијиниз кими, һазырда Теһрандан кечән Сәрхәс-Бәндәр Аббас дәмир јолу истисмардадыр вә бу саһәдә транзит јолунун узунлуғуну гысалтмаг мәгсәдилә 1000 километрлик шахәләри олан 780 километр узунлуғунда Мәшһәд-Бафог дәмир јолу чәкмәк планлашдырылыр. Бу јолун иншасы Сәрхәс-Бәндәр Аббас јолуну 900 километр гысалтмаға имкан верәчәкдир. Бу, Иран Ислам Республикасынын өз гоншулары илә, хүсусән Мәркәзи Асија вә Гафгаз өлкәләри илә меһрибан гоншулуғуна нүмунәдир. Мәһз буна көрә дә биз бу дәмир јолуну "Достлуг јолу" адландырачағыг.

Биз Јереван-Нахчыван-Бакы дәмир јолунун ачылышыны алгышлајырыг. Дәмир јолунун бу

Нәтичә е тибарилә малларын саһибләри трајекторија-ларыны ме"јарлара әсасән сечирләр ки, онлардан да башлычасы малларын нәгл едилмәси вахты вә дәјәри ме"јарыдыр.

Иран тичарәт мүнасибәтләрини кенишләндирмәји гаршысына мәгсәд гојараг нәглијјат хәрчләринин минимума ендирилмәси үчүн бу мәсәләләри гоншу дөвләтләрлә мүзакирә етмәјә һәмишә һазырдыр. Иранын нөгтеји-нәзәринчә, Тарихи "Ипәк Јолу"нун дирчәлдилмәсиндә мәгсәд малларын, сәрнишинләрин арамсыз нәглини, тәһлүкәсизилјини тә"мин етмәкдән, халглар арасында тичарәт мүнасибәтләрини кенишләндирмәкдән ибарәтдир.

Бу күн үчүн башлыча мәсәлә малларын вә сәрнишинләрин дашынмасынын сүр"әти, тәһлүкәсизлији вә бу дашымаларын һәчми мәсәләсидир.

Иран көрфәзи вә Оман дәнизи саһилләриндәки Иран лиманлары, мәсәлән, Имам, Бушәһр, Аббас, Чабаһар кими лиманлары, һабелә Хәзәр дәнизинин саһилиндә јерләшән Астара, Әнзәли, Ноушәһр, Әмирабад вә Торкман лиманлары әмтәә дөвријјәси, малларын дашынмасы вә сәрнишин дашымалары үчүн бүтүн лазыми шәраитә маликдирләр.

әсас јолу" Чиндән башлајараг Син-Кијангдан, сонра Гашғардан кечәрәк Амудәрјаја кәлиб чатыр. Бу јол, мәсәлән, Сәмәргәнд, Бухара, Мәрв кими ири шәһәрләрдән вә нәһајәт, Тус, Дамған, Реј вә Гәзвин шәһәрләриндән кечмишдир.

Үмумиjјәтлә, "Ипәк Јолу" Чини Аралыг дәнизи илә, тарихин көкләрини бу күнлә бирләшдирмишдир.

Тарихи сәнәдләрдән мә"лум олдуғу кими, XIII әсрәдәк "Ипәк Јолу"нун Ирандан, сонра исә Бејнәлнәһрдән (индики Ираг) Шамдан (индики Сурија) кечмиш вә Аралыг дәнизи саһилләринә кедиб чыхмышдыр. Бу јол "Ипәк Јолу"н тарихиндә ән тәбии вә раһат јолдур.

Бу јол XIII әсрин орталарындан башлајараг өз трајекторијасыны дәјишмишдир о, Ирандан сонра Ирагдан дејил, Анадолудан (индики Түркијә) кечмишдир.

Тарихдән мә"лумдур ки, малларын һарадан һараја дашынмасындан, "Ипәк Јолу"нун башлајыб һарада гуртармасындан асылы олмајараг, бүтүн һалларда бу јол Ирандан кечмишдир. Бу, ону да сүбут едир ки, тарихин бүтүн дөврләриндә вә бүтүн иглим шәраитләриндә Иран "Ипәк Јолу"нун кечмәси үчүн ән әлверишли бөлкә олмушдур.

Азәрбајҹан нефтчиләри илә бирликдә Чыраг, Азәри, Ҝүнәшли, Кәпәз, Шаһдәниз, Гарабағ вә дикәр перспективли јатагларда биркә ишләјирләр. Лајиһә үзрә Азәри-Чыраг-Ҝүнәшли јатагларында нефт һасилаты 511 млн.тон, Гарабағ јатағында 85-150 млн. тон, Шаһдәниз јатағында 100 млн. тондур.

Мүсбәт ҹәһәт будур ки, АБШ Хәзәр нефтинин Бакы-Ҹејһан маршруту илә дашынмасы идејаларыны дәстәкләјир.

Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы, онун әһатә етдији бөлкәдә тәһлүкәсизлијин мөһкәмләндирилмәсинә әвәзсиз төһфәдир. Бу һесаба иштиракчы дөвләтләрдә базар игтисадијјаты даһа јахшы тәшәккүл тапаҹаг. Бу мәсәләләрдән бәһс едәрәк АБШ нүмајәндә һеј"әтинин башчысы Роберт Чин конфрансда билдирмишдир ки, Бирләшмиш Штатлар әмәкдашлыг мөвгеји тутур вә рекионал әмәкдашлығын инкишафына көмәк етмәјә һазырдыр, онун мөвгеји Хәзәр бөлкәсинин дүнја базарына даһа сәмәрәли шәкилдә чыхмасы үчүн сағлам, әлверишли игтисади шәраит јарадылмасына јөнәлдилмишдир.

Иран нүмајәндә һеј"әтинин башчысы Рәһман Дадман "Ипәк Јолу"нун јаранма тарихиндән бәһс едәркән демишдир ки, бу јол Иса пејғәмбәрин мөвлудундан әввәлки дөврдән башлајыр. Бу јолун

Азәрбајҹанын нефт еһтијатлары 2,5-3,4 млрд. тондур. Ән әһәмијјәтли нефт вә газ јатаглары Хәзәр дәнизинин Азәрбајҹан секторунда вә Абшерон јарымадасындадыр.

XXI әсрин әввәлләриндә исә дүнја базарына чыхарылаҹаг нефтин мигдары он дәфәләрлә артыг олаҹагдыр. Белә ки, дүнја нефт базарына 2000-ҹи илдә тәгрибән 30 млн.тон., 2010-ҹу илдә исә 60 млн.тон нефт чыхарылаҹагдыр.

Бүтүн бунлардан ајдын көрүнүр ки, Бејнәлхалг мигјасда нәглијјат вә тиҹарәт әлагәләринин кенишләнмәсиндә "Гәдим Ипәк Јолу"нун имканларындан јүксәк сәвијјәдә сәмәрә көтүрүлмәсиндә өлкәмизин нефт сәнајеси мүстәсна әһәмијјәт кәсб едир. Мәһз буна көрәдир ки, мөһтәрәм президентимиз Һејдәр Әлијев өлкәмизин малик олдуғу тәбии нефт сәрвәтиндән баҹарыгла вә узагкөрәнликлә истифадә едилмәсинә түкәнмәз әмәк сәрф едир.

Јухарыда адларыны чәкдијимиз А. Мусајевин вә Ј. Әлијевин мә"луматларына әсасән һазырда өлкәмиздә Гәрб дөвләтләри илә игтисади әмәкдашлығын әсас објекти нефтчыхарма сәнајесидир. Инкишаф етмиш Гәрб өлкәләринин, Јапонија вә Түркијәнин ири нефт ширкәтләри

Чәдвәл 1.

Бакы нефтинин ихрач олундуғу өлкәләр

(1903-чү илин мә"луматларына әсасән, Батуми үзрә)[1]

Ихрач өлкәләри	Нефт мәһсуллары (млн.пуд)	Јекуна көрә, %-лә
1. Авропа базары		
Инкилтәрә	2061031	31,4
Франса	9218931	14,0
Һолландија вә Белчика	6894250	10,5
Авропа Түркијәси вә Јунаныстан	5088003	7,8
Алманија	3633727	5,5
Италија	1149594	1,8
Австрија-Мачарыстан	1045089	1,6
Португалија	1010797	1,5
Авропа базары үзрә чәми:	4861022	74,1
II. Шәрг базары		
Һиндистан	5151207	7,8
Мисир вә Искәндәриjjә	478077	7,3
Порт-Сәид	423752	6,5
Һинди-Чин	2813499	4,3
Шәрг базарлары үзрә чәми:	16982935	
ЈЕКУНУ:	65633957	25,9

[1] "Ипәк Јолу" журналы, 1998-чи ил, N4, сәһ. 89

Азәрбајчанын Русија тәрәфиндән ишғалы нефт сәнајесинин инкишафынын ләнкимәси илә нәтичәләнсә дә, о, он доггузунчу әсрин икинчи јарысында тәшәккүл тапмаға башлады. Бу, әчнәбиләрин нефт сәнајесинин инкишафына бөјүк мәбләғдә сәрмајәнин гојулмасы илә изаһ олунурду. О заман Новороссијск вә Батуми лиманлары Бакы нефтини гәбул едир вә дүнјанын мүхтәлиф өлкәләринә ихрач едирдиләр. Авропа базарында Бакы нефтиндән ән чох фајдаланан Инкилтәрә иди. Бир сајлы чәдвәлдә верилмиш рәгәмләр буну әјани сурәтдә тәсдиг едир.

Бу күн апарылан тәдгигатлар көстәрир ки, республикамызын әразисиндә мөвчуд олан нефт еһтијатлары Американын нефт еһтијатлары илә мүгајисә едилә биләр. Даһа дәгиг десәк, мүтәхәссисләрин фикринчә, Иран вә Түркијә әразисиндәки нефтин мигдары 5-6 милјон барел, Америка әразисиндә исә 5,5 милјон барел олдуғу һалда, Гафгаз вә Түркүстанда нефт еһтијатлары 8 милјон барелә (Iтон=158 барел) јахындыр. Азәрбајчанын ән мүһүм јералты сәрвәти вә енержи дашыјычылары олан нефт вә газ еһтијатлары республика әразисинин тәхминән 70 фаизиндә мөвчуддур. Һазырда һесабламалара көрә

едирдиләр. Беләликлә, Азәрбајчан нефти Шималда, Орта Асијада халгын еһтијачларыны өдәјирди.

Үчүнчү әсрин әвәлләриндә Азәрбајчанын Сасаниләр тәрәфиндән ишғал едилмәси бу мәмләкәтин нефт сатышындан кәлиринин јад ишғалчылар тәрәфиндән мәнимсәнилмәсинә вә нефтин мүһүм бир гисминин Ирана вә Испанијаја дашынмасына вә орадан да башга өлкәләрә јол ачмасына сәбәб олду. Беләликлә, Бакы нефти Авропа вә Асијада Азәрбајчанын шөһрәтини бүтүн дүнјаја танытды.

Сонралар исә Сасаниләр Әрәб хилафәтинин һүчумуна мә"руз галды вә Азәрбајчанын нефти гарәт едиләрәк Әрәбистана дашынмаға башланды. Бакы нефти Чинә, Һиндистана, Мисирә, Шәрги Түркистана, Тибетә, Јәмәнә вә Ирага дашынмаға башланды. Бакыдан Кенуја, Венесија, Һиндистан тачирләринә мәхсус кәмиләр нефт дашымаға башладылар. Бакы нефт сәнајеси он сәккизинчи әсрдә елми әсасларда тәшәккүл тапмаға мејлләнди. Бакыја узаг өлкәләрдән алимләр кәлир вә бу јералты сәрвәтин сирләрини өјрәнмәјә сә"ј көстәрирдиләр. Беләликлә, Бакы нефт сәнајеси сәнаје мәктәбинә чеврилди.

Тәдгигатчы А.Әлијев мүәјјән етдијинә көрә, јол өртүкләринин јарарсызлығы автомобилләрин сүр"әтинин хејли ашағы дүшмәси, јүк дашымаларынын гијмәтләринин 30-50 фаиз артмасы, јаначаг мәсарифләринин бир јарым дәфә чохалмасы, јүк дашыјан автомобилләрин хидмәт мүддәтләринин 30-40 фаиз азалмасы вә тә"мир хәрчләринин сүн"и сурәтдә гат-гат чохалмасы илә мүшајиәт олунур.

Һазырда "Ипәк Јолу"нун бәрпасы илә әлагәдар олараг Гәрб вә Шәрг өлкәләринин республикамызда мөвчуд јолларын әсаслы сурәтдә јенидән гурулмасына бејнәлхалг тәләбләрә там чаваб вермәсинә мараглы етмишдир. Мәһз буна көрәдир ки, Авропа-Гафгаз-Асија нәглијјат дәһлизинин бејнәлхалг тәләбләрә чаваб верән сәвијјәдә гурулмасы үчүн хүсуси програм ишләниб һазырланмышдыр.

Профессор А. Мусајевин вә игтисад елмләри намизәди Ј.Әлијевин јаздыгларына көрә, Гәдим "Ипәк Јолу"нун Азәрбајчандан кечмәси тарихән бу дијары мәшһурлашдырмышдыр. Артыг VII-X әсрләрдә Азәрбајчан Чинә Ағсарај ханлары ихрач едирди. Дүнјада илк дәфә Азәрбајчанда истеһсал едилмиш нефт Шимал базарларына чыхарылырды. Абшерон-Дәрбәнд јолу илә нефт карванлары һәрәкәт едир, јолларда Карвансарајлар гонаглары гәбул едирдиләр.

Рекионумузда нәглијјат тикинтиләри үчүн материалларын да олмасы әсас шәртдир. Чынгыл, гырмадаш, гум өлкәмизин һәр бир кушәсиндә кифајәт гәдәр вардыр.

Асфалт һазырламаг үчүн ишләнән нефт-битум материаллары исә һәр рекиона нәсиб олмајан не"мәтдир. Бир чох өлкәләрдә белә материаллар мин километрләрлә узаг мәсафәләрдән алыныб кәтирилир. Бу исә чох баһа баша кәлир.

Өлкәмиздә мөвчуд олан автомобил јоллары ағыр јүк дашыјан машынларын тәзјигинә давам кәтирә билмир. Вахты илә јоллар чәкиләркән јүк машынларынын тәкәрләринә дүшән ағырлыг 6-8 тон нәзәрдә тутулмушдур. Һазырда исә "Ипәк Јолу"нун ағыр јүк дашыјан автомобилләринин ағырлығы 10-12 тона чатыр. Автомакистралларда бејнәлхалг јүк дашымаларынын интенсивлилији мөвчуд өртүкләрин сырадан чыхмасы илә нәтичәләнир. Беләликлә мөвчуд тәләбата чаваб вермәјән макистрал јолларын бир тәрәфдән корланмасы, дикәр тәрәфдән исә автомобил гәзаларынын чохалмасы игтисадијјатымыза бөјүк зијан вурур. Белә јоллардан истифадә олунмасы бензин мәсарифини сүн"и сурәтдә артмасы, бә"зи мәһсулларын кејфијјәтинин кәскин сурәтдә ашағы дүшмәси илә нәтичәләнир.

Јол проблемләринин чидди тәдгигатчысы А.Ә. Әлијевин ирәли сүрдүјү ашағыдакы тәклифләри дәстәкләјир вә онларын Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы заманы нәзәрә алынмасыны чох фајдалы һесаб едирик:

Азәрбајчанда нәглијјат институту јарадылмалыдыр. Белә бир институту нәглијјат саһәсиндә дүнја тәчрүбәсинин габагчыл техника вә технолокијасыны рекионда тәтбигини сүр"әтләндирә биләр.

Рекионумузда нәглијјат проблемләринин һәлли үчүн әлверишли чоғрафик шәраит вардыр. Мә"лум олдуғу кими автомобил јоллары тикинтиси тәбии мүһитлә сых әлагәдардыр. Азәрбајчанын мүлајим иглим шәраити вә һәр чүр тикинти материаллары вардыр. Мүлајим иглим имкан верир ки, ил боју јол тикинтиси давам етдирилсин. Нәглијјат потенсиалы һеч дә һәр јердә ејни дејил.

Белорусија әразисиндәки батаглыглар сајсыз-һесабсыз көлмәчәләр кечә-күндүз јаған лејсан јағышлар нәглијјат тикинтиләринин фасиләсиз давамына чидди мане олур. Јахуд көтүрәк Газахыстаны. Бурада човғунлу, гарлы-шахталы күнләр, Түркмәнистан вә ја Өзбәкистанда јај ајларында дөзүлмәз истиләр нәглијјат јолларынын тикилмәсини чидди сурәтдә чәтинләшдирир.

Инди Гәдим Ипәк Јолу"нун бәрпасына башландығы бир дөврдә бүтүн бунлары нәзәрә алмаг чох фајдалы оларды. Биринчи нөвбәдә чалышмаг лазымдыр ки, дәмирјол нәглијјатынын апарычы ролу сахланылсын. Өлкәнин үмуми јүкдашыма дөвријјәсиндә автомобил јүкдашымаларынын пајынын артачағы да шүбһә доғурмур. Автомобил јүк вә сәрнишин дашымаларына тәләбатын 10-15 илдә 1,5-5 дәфәјә гәдәр артмасы көзләнилир. Автомобил јолларында һәрәкәтин интенсивлији игтисадијјатын нормал инкишафы дөврүндә 3-5 фаиз, стабилләшмәси дөврүндә исә 5-7 фаиз арта биләр.

Автомобил јолларында һәрәкәтин интенсивлијинин артачағы бир сыра өлкәләринин хүсусилә Полша вә Чинин тәчрүбәси илә тәсдигләнир.

Бу күн Гәдим "Ипәк Јолу"ну бәрпа етдијимиз бир заманда чалышмалыјыг ки, дүнјада гәбул едилмиш бејнәлхалг нормативләрә чаваб версин. Мүасир автомобил јоллары нәглијјат васитәләринин јүксәк сүр"әтини тә"мин етмәклә, тәһлүкәсизлијини, дашынан јүкләрин кејфијјәтинин горуну6 сахланмасыны, сәрнишинләрин тәһлүкәсизлијини, комфорту вә сервиси тә"мин едилмәлидир.

мәктәбләрдә нәглијјат саһәсиндә ишләмәк үчүн кениш профилдә мүһәндисләр һазырланмасынын да "Азәравтојол" Дөвләт Ширкәтинин диггәт мәркәзиндә дурмасы бөјүк фајда верәрди.

МДБ Өлкәләри Јол Ишчиләринин Експерт-Елми Шурасынын үзвү, Азәрбајчанын, Русијанын вә Белорусијанын фәхри јол ишчиси Ајдын Әлијевин апардығы тәдгигатлар көстәрир ки, өлкәдә үмуми милли мәһсулун һәчми, гијмәтләрин сәвијјәси, бүдчәнин кәлири, әһалинин мәшғулијјәти хејли дәрәчәдә автомобил јолларынын нкишафындан асылыдыр. Мөһкәм вә е"тибарлы, тәһлүкәсиз автомобил јоллары олмадан сосиал-игтисади инкишафа мүвәффәг олмаг гејри-мүмкүндү.

Мүәллиф чох һаглы олараг гејд едир ки, нәглијјатда тәһлүкәсизлијин тә"мин едилмәси, веркинин тәнзимләнмәси, бу саһәдә таарифләр, еколожи тәһлүкәсизлик, техники сијасәт, елми тәдгигатларын апарылмасы үзрә үмуми милли сијасәт дөвләтин нәзарәтиндән кәнарда галмамалыдыр.

Нәглијјат саһәсиндә узун илләрдән бәри һәјата кечирилән дөвләт сијасәти нәглијјатын ајры-ајры нөвләринин мүстәгил саһә кими инкишафы јүк дашымаларынын оптимал структуру нәзәрә алынмадан тә"мин едилмишдир.

Бөјүк "Ипәк Јолу"нун Азәрбајҹан әразисиндән кечән һиссәси Бакы-Газах-Ҝүрҹүстан сәрһәдидир вә һазырда бу бејнәлхалг автомагистралын бәрпасы үчүн Азәрбајҹан һөкумәти вә "Азәравтојол" Дөвләт Ширкәти тәрәфиндән мүһүм ишләр апарылыр.

Лакин бејнәлхалг автомагистралларын јенидән гурулмасы үчүн Азәрбајҹана күлли мигдарда вәсаит тәләб олунур. Мә"лумдур ки, автомобил јолларына гојулмуш инвестисија тезликлә өзүнү доғрулдур.

Һазырда Авропа Иттифагы ТРАСЕКА програмы илә Азәрбајҹана техники көмәк ҝөстәрир. Бундан башга бир чох бејнәлхалг малијјә тәшкилатлары: Дүнја Банкы, Авропа Јенидәнгурма вә Инкишаф банкы, Ислам Инкишаф банкы, Күвејт фонду тәрәфиндән Азәрбајҹанын јол шәбәкәси вә транзит бејнәлхалг автомагистраллары малијјәләшдирилир. Нәглијјата вә онун инфраструктуруна хидмәт едән бөјүк сәнаје комплекси јарадылмасынын вахты чатмышдыр.

Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы илә әлагәдар олараг нәглијјат саһәләри барәдә хүсуси ганунлар ишләниб һазырланмасы да чох фајдалы оларды.

Нәглијјат саһәләринә јүксәк ихтисаслы мүтәхәссисләр ҹәлб олунмалы, вахташыры онларын ихтисасынын тәкмилләшдирилмәси ваҹибдир. Али

инкишафыны буховлаjыр, ләнкидир, сосиал-игтисади инкишафына чидди мане олур. Тәкчә Русиjа илә транзит әлагәләримизин кәсилмәси истәр бизим милли игтисадиjjатымыза, истәрсә дә Русиjа дөвләтинин игтисадиjjатына милjардларла доллар зиjан кәтирир. Бүтүн бунлардан бир даhа аjдын олур ки, өлкәләрин сүлh вә әмин-аманлыг шәраитиндә jашамасы, халгларын фираванлығы нәглиjjатын, тичарәтин вә дикәр игтисади әлагәләрин jарадылмасындан, тәкмилләшдирилмәсиндән чох асылыдыр. Бунлардан да "Ипәк Jолу"нун беjнәлхалг мигjасда сиjаси-игтисади, нәглиjjат вә тичарәт әhәмиjjәти аjдын көрүнүр.

Азәрбаjчан Республикасынын Президенти Hеjдәр Әлиjев чәнаблары 31 маj 1996-чы илдә Азәрбаjчан Республи-касынын Беjнәлхалг автомакистраллар hаггында 15 ноjабр 1975-чи ил тарихли Авропа Сазишинә гошулмасы барәдә ганун имзаламышдыр. Бу Сазишә гошулан дөвләтләр Сазишин бүтүн шәртләринә әмәл етмәjи өз үзәрләринә көтүрүрләр. Сазишин ән биринчи шәртләриндән бири өлкә әразисиндән кечән беjнәлхалг автомобил магистрал-ларынын техники сәвиjjәсинин беjнәлхалг стандартларын тәләбләринә уjғун jенидән гурулмасыдыр.

шәрһ едилмишдир. Һәмин ил Улан-Баторда Бөјүк "Ипәк Јолу"нун истигамәтләриндә (хәтләриндә) номадларын ролу ачыгланмышдыр. Бу тарихи семинарын материалларында алимләрин дәјәрли мә"рузәләринин тезисләри нәшр едилмишдир. Белә тәдгигатчы алимләрдән Р.Б.Көјүшов, А.Б.Нуријев, Г.О.Гошгарлы, А.Ә.Әлијеви мисал көстәрмәк олар.

Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасы, дүнјанын инкишаф етмиш дөвләтләри илә сазишләр бағланмасы Азәрбајчан дөвләтчилијинин бејнәлхалг мүнасибәтләриндә ролунун реал шәкилдә артмасына дәлаләт едир. Бу исә Азәрбајчанын сосиал-игтисади инкишафында, онун мүстә-гиллијинин горунмасы вә мөһкәмләндирилмәсиндә хүсуси әһәмијјәт кәсб едир.

Мә"лум олдуғу кими, дүшмән тәчавүзү нәтичәсиндә республикамыз он илләрдән бәридир ки, блокада шәраитиндә јашајыр. Шималдан Русија илә, Чәнубдан Иранла, Гәрбдән исә Ермәнистанла ән"әнәви тарихи игтисади әлагәләр кәсилмиш вә ја хејли зәифләмишдир. О ки, галды Шәргә, Түркмәнистанла да јаранмыш мүнасибәтләри тәнзимләмәјә, јахынлашдырмаға вә мөһкәмләтмәјә еһтијач дујулур.

Беләликлә, ајдын олур ки, Азәрбајчанын дүчар олдуғу бугүнкү блокада шәраити онун динамик

Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы бејнәлхалг мигјасда транзит тичарәт јолунун инкишафында хүсуси әһәмијјәтә маликдир. Шоссе вә дәмир јолу, су вә һава јолларынын инкишафы вә бир-бирини тамамламасы бејнәлхалг мигјасда тичарәт әлагәләрини кенишләндирмәјә зәмин јарадыр. "Ипәк Јолу" Чиндән башлајараг Шимали Африкаја вә Испанијаја гәдәр узанан һүдудсуз бир әразидә тичарәт әлагәләрини кенишләндирмәјә зәмин јарадыр. Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы илә әлагәдар проблемләр мүхтәлиф өлкәләрдә елм мәчлисләриндә хејли мүддәтдир мүзакирә олунур.

1989-чу илдә Москвада кечирилән Форумда Гәдим "Ипәк Јолу"нун үмуми проблемләри мүзакирә едилмишдир.

1990-чы илдә Сәмәргәнддә гәдим вә орта әсрләрдә Мәркәзи Асијада Бөјүк "Ипәк Јолу"нун мејдана кәлмәси вә инкишаф етмәси проблемләри шәрһ олунмушдур.

1991-чи илдә Уркенчдә кечирилән семинарда шәһәрләр вә карвансаралар, Гәдим "Ипәк Јолу"нун истигамәтләри мүзакирәси едилмишдир.

1992-чи илдә Донетскидә кечирилән семинарда исә орта әсрләрдә Гәдим "Ипәк Јолу"нун мејдана кәлмәси вә инкишаф проблемләри кениш

IV Фәсил. ГӘДИМ “ИПӘК ЈОЛУ”-НУН БӘРПАСЫ БЕЈНӘЛХАЛГ МИГЈАСДА НӘГЛИЈЈАТ ВӘ ТИЧАРӘТИН ИНКИШАФ ЈОЛУДУР

дәнизиндән кечәрәк Мәркәзи Асијаја кедән Гәрб-Шәрг оху үзрә јени нәглијјат јолунун олмасына тә"чили зәруријјәт јаранмышдыр. Хүсуси олараг дәрк едилмишдир ки, кечмиш Совет Иттифагынын нәглијјат системи азад базар игтисадијјатына вә бејнәлхалг нәглијјат стандартларына ујғунлашдырыла билмәз.

Шүбһә јохдур ки, ТРАСЕКА програмы иштиракчы республикалар арасында әмәкдашлығы стимуллашдырыр вә тичарәтин хејли инкишафына тәкан верәчәкдир. Јә"ни Мәркәзи Асијадан Гара дәнизәдәк ТРАСЕКА јолу хејли гысадыр вә бу јолун даһа сүр"әтли вә учуз алтернатив јол олмасына имканы вар.

Газахыстан нүмајәндә һеј"әтинин башчысы, нәглијјат вә коммуникасијалар назири Јеркин Калијев өз чыхышында билдирди ки, гәдим заманлардан бәри Бөјүк "Ипәк Јолу" Авропа вә Асијаны карван чығырлары илә бирләшдирәрәк Гәрб вә Шәрг сивилизасијаларынын гаршылыглы зәнкинләшмәсинә көмәк етмишдир. Бүтүн дөврләр әрзиндә бу маршрут хош мәрамлы јол олмушдур. Онун әсас тә"јинаты пәракәндә мәдәнијјәтләр арасында мадди вә мә"нәви дәјәрләринин мүбадиләсиндән ибарәт иди.

XX әсрин ахырларында Бөјүк "Ипәк Јолу"ну дирчәлтмәјә имкан јаранмышдыр. 1992-чи илдә Достлуг-Алашанкоу дәмир јол кечиди васитәсилә һәрәкәтин ачылмасы бу истигамәтдә илк аддым олмушдур.

1993-чү илин мајында Брүссел конфрансында бәјаннамә имзаланмышдыр вә бу бәјаннамәдә иштиракчы тәрәфләр ТРАСЕКА дәһлизи адланан Авропа-Гафгаз-Асија нәглијјат дәһлизи тә"сис етмишләр. Брүссел бәјаннамәсиндә тичарәт вә нәглијјат системләри саһәсиндә проблемләр мүәјјәнләшдирилмиш, бејнәлхалг тичарәтин инкишафы үчүн мүвафиг һүгуги ислаһтлар апарылмасынын зәрури олдуғу тәсдигләнмишдир.

Брүссел бәјаннамәси Авропа-Гафгаз-Асија нәглијјат дәһлизинин инкишафы үзрә бејнәлхалг нәглијјат һагтында чохтәрәфли сазиш һазырланмасы үчүн илкин зәмин јаратмышдыр.

Ону да вурғуламаг лазымдыр ки, әввәлчә Брүссел бәјаннамәси илә тәсдиг олунмуш ТРАСЕКА лајиһәси Гафгаз рекионунун вә Мәркәзи Асијанын сәккиз дөвләтинин нәглијјат шәбәкәләрини бирләшдирмәји вә нәглијјат саһәсиндә мәсләһәт характерли хидмәтләр көстәрмәји нәзәрдә тутурду.

Өтән дөвр әрзиндә кејфијјәт дәјишикликләри баш вермишдир. Реаллашдырма просесинин кедишиндә програм даһа јүксәк сәвијјәјә галхмыш, техники јардым көстәрилмәсиндән глобал програмларын нәзәрдән кечирилмәсинә кәлиб чатмышдыр.

Италија нүмајәндә һе"јәтинин башчысы Алессандро Фаллаволлита гејд етмишдир ки, Авропа Бирлији ТРАСЕКА програмынын мүгавилә мүнасибәтләринин, нәглијјат әлагәләринин инкишафына, бунунла да Авропа Бирлији илә "Ипәк Јолу"нун инкишаф програмынын шамил олундуғу өлкәләр арасында мүнасибәтләрин инкишафына имкан јарадачағыны нәзәрә алараг, бундан сонра да "Ипәк Јолу"нун дирчәлдилмәси програмынын инкишафына көмәк едәчәк вә дикәр јардым көстәрәчәкдир.

Тәсадүфи дејил ки, биз һаггында сөһбәт кедән дәмир јол, шоссе вә су нәглијјат јолларынын инкишафына чох бөјүк диггәт јетиририк, чүнки онлар бизим баша дүшдүјүмүз кими програм чәрчивәсиндә инкишаф етмәли, вахта вә инкишаф сәвијјәсинә көрә разылашмалыдыр.

Биз рекион өлкәләринин Авропа өлкәләри илә, инкишаф етмиш нәглијјат системләри олмајан

өлкәләрлә даһа дәрин вә мөһкәм интеграсијаја наил олмаға јөнәлдилмиш бөјүк сә"јләрини јүксәк дәјәрләндирир вә дәстәкләјирик.

Билдијиниз кими, Италија Марко Полонун дөврүндән башлајараг бу рекионун өлкәләри илә мөһкәм әлагәләр јаратмышдыр. Бунунла Италија һәлә кечмишдә мүхтәлиф сивилизасијалар арасында әлагәләрин инкишафына јардым көстәрмишдир вә биз инанырыг ки, бу күн имзаланачаг сазишин һәјата кечирилмәси, нәинки тичарәтин инкишафына имкан јарадачаг, һәм дә рекионда сүлһә, тәрәггијә вә сабитлијинә көмәк көстәрәчәкдир.

Јапонија нүмајәндә һеј"әтинин башчысы Татсушито Ариман өз чыхышында "Ипәк Јолу"нун дипломатијасын-дан бәһс едәрәк гејд етмишдир ки, рекионун тарихи әһәмијјәти шүбһәсиздир. Шәргдән Гәрбә, Мәркәзи Асијадан вә Гафгаздан кечән јол, башга сөзлә, "Ипәк Јолу" бүтүн бу јол боју әсас мәһсул олан ипәјин шәрәфинә белә адландырылмышдыр .

"Ипәк Јолу" XV вә XVI әсрләрдә дәниз јоллары кәшф единәнә гәдәр Шәрг вә Гәрби бирләшдирән әсас јол олмушдур. Гәрб мәдәнијјәти məһз бу гәдим макистрал васитәсилә Чиндән кечәрәк Јапонијаја кәлмишдир. Буна көрә дә Јапонија

мәдәнијјәти бир чох чәһәтдән бу јолла кәтирилмиш маллара вә идејалара борчлудур. Бу тарихи факт бахымындан, "Ипәк Јолу" хатырланаркән јапон халгы бир нөв онун һәсрәтини чәкир.

Сонралар "Ипәк Јолу" мүвәггәти олараг унудулмушдур. Лакин Мәркәзи Асија вә Гафгаз реконлары сон вахтлар бејнәлхалг бирликдә јенидән кениш мәдәни рәнкарәнклијә вә чох бөјүк игтисади потенсиала малик бөјүк әрази кими сәчијјәләнир.

Бунунла да бүтүн дүнја бу бөлкәјә бөјүк диггәт јетирир, чүнки о, Хәзәр дәнизини әһатә едир, тәбии чоғрафи-сијаси әһәмијјәтә маликдир, енеркетика еһтијатларынын мәнбәјидир вә Шәрг-Гәрб нәглијјат дәһлизидир.

Јапонија бу бөлкәнин чох бөјүк әһәмијјәтини нәзәрә алараг, "Бөјүк Ипәк Јолу бөлкәсинин дипломатијасы" адландырдығымыз дипломатијаны фәал һәјата кечирир. Илк дәфә баш назир Һашимото тәрәфиндән өтән илин ијул ајында ирәли сүрүлмүш бу дипломатијаны һазырда Обучи һөкумәти фәал һәјата кечирир.

Онун әсас истигамәтләри бунлардан ибарәтдир:

Биринчиси, бу кениш бөлкәнин өлкәләри вә халглары илә бизим арамызда е"тимад вә

гаршылыглы анлашманын мөһкәмләнмәси үчүн онларла сијаси диалогу тә"мин етмәк;

икинчиси, бөлкәнин тәрәгтиси үчүн игтисади әмәкдашлығын вә тәбии еһтијатларын истисмары саһәсиндә әмәкдашлығы фәаллашдырмаг;

үчүнчүсү, демократикләшдирмә вә сабитләшдирмә васитәсилә сүлһә наил олмаға јөнәлдилмиш әмәкдашлығы һәјата кечирмәк.

Бөлкәнин дөвләтләри әтрафында вәзијјәтин даһа јахшы баша дүшүлмәсинә јөнәлдилмиш сә"јләри даһа да күчләндирмәк јолу илә Јапонија "Ипәк Јолу"нун дәстәкләнмәси үзрә дипломатијамызы јахшылашдырмаг вә даһа да фәаллашдырмаг әзминдәдир.

Сонра Јапонија нүмајәндә һеј"әтинин башчысы демишдир ки, бу конфранс Јапонијадан кәлмиш нүмајәндәләрә Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бөлкәси илә Јапонија арасында мүнасибәтләри нәзәрдән кечирмәк үчүн Мәркәзи Асија, Гафгаз өлкәләринин вә "Ипәк Јолу" үстүндәки дикәр дөвләтләрин нүмајәндәләри илә чидди фикир мүбадиләси апармаға имкан верир.

Мән белә баша дүшүрәм ки, бу конфрансда биз нәглијјат саһәсиндә бејнәлхалг әмәкдашлығы нәглијјат дәһлизинин бәрпа олунмасы мәгсәди илә Авропа Бирлији тәрәфиндән формалашдырылмыш

ТРАСЕКА планына мүвафиг сурәтдә мүзакирә едәчәјик.

Бу конфранс белә мигјаслы вә белә әһәмијјәтли илк мәчлисдир вә нәглијјат дәһлизи кими "Ипәк Јолу"нун бәрпасы лајиһәси васитәсилә бу бөлкәдә кениш әмәкдашлыға көмәк үчүн көзәл имканлар јарадыр.

Мәсәлән, "Ипәк Јолу" бөлкәсиндә таразлы сурәтдә гаршылыглы мүнасибәтләри олан өлкәләр вар вә Јапонија гаршылыглы әмәкдашлығы кенишләндирмәк саһәсиндә онларын сә"јләрини јүксәк гијмәтләндирир.

Јапонија үмидлидир ки, конфрансымыз бүтөвлүкдә бөлкәдә сүлһә вә тәрәггијә көмәк едәчәкдир. Конфрансын мәһз бу мәгсәдләринә - "Ипәк Јолу" бөлкәсиндә дипломатијамызын вәзифәләринә ујғун кәлән вәзифәләрә көрә баш назир Һашимото президент Әлијевин бу илин февралында Јапонијаја сәфәри заманы она билдирмишдир ки, о өз нүмајәндәсини конфранса көндәрмәк нијјәтиндәдир. Одур ки, инди мән бурада бизим јени баш назиримиз чәнаб Обучини тәмсил едирәм.

Натиг рабитә ролуну вурғулајараг демишдир ки, Јапонијаны Авропа илә бирләшдирән ән"әнәви

нәглијјат јоллары Шималдан Сибирин гуру јолларындан вә Ҹәнубдан дәниз јолларындан кечир. Нәглијјат дәһлизи кими "Ипәк Јолу"нун бәрпа едилмәсинин хејли техники проблемләри дә вар. Буна көрә дә, нәинки мүвафиг бејнәлхалг тәшкилатлары вә өлкәләри, һәм дә өзәл сектору там дәстәкләмәк тәләб олунур.

Бунунла белә Јапонија Шәргдә Гәрби бирләшдирән нәглијјат јолларына чохшахәли характер вермәси бахымындан "Ипәк Јолу"ну дирчәлтмәк лајиһәсинин һәјата кечирилмәсини вә Јапонја илә Авропа арасында үчүнчү јол јарадылмасыны, һабелә "Ипәк Јолу"ну дирчәлтмәк лајиһәсинин јеринә јетирилмәсиндә иштирак едән өлкәләрин гаршылыглы марагларынын һәјата кечирилмәсинин ән јахшы формасыны нәзәрдә тутараг онларын гаршылыглы сурәтдә мөһкәмләндирилмәсини алгышлајыр.

Билдијимиз кими, инди дүнја глобаллашдырма вә информасијалашдырма дөврүнү кечирир. Бу мә"нада демәлијәм ки, нәглијјат дәһлизи кими "Ипәк Јолу"нун бәрпасы олдугча вахтында һәјата кечирилир. Үрәкдән инанырам ки, нәглијјат дәһлизи кими "Ипәк Јолу"нун бәрпасы нәинки бу лајиһәнин һәјата кечирилмәсинә ҹәлб едилмиш өлкәләрә бөјүк

фајда кәтирәчәк, һәм дә бүтөвлүкдә дүнја игтисадијјатынын чанланмасына тә"сир көстәрәчәкдир.

Исвеч нүмајәндә һеј"әтинин башчысы Кај Фалкма конфрансда бәјан етмишдир ки, һәлә гәдим дөврләрдән бу рекион бизә танышдыр. Улу бабаларымыз вахты илә гызыл вә ипәк далынча бураја кәлмишләр. Хејли сонралар исә Нобел гардашлары кими дикәр исвечлиләр бу өлкәјә кәләрәк бејнәлхалг бизнеси инкишаф етдирмишләр. Биз бу конфрансы чох дәстәкләјирик. О, Асија илә Авропа арасында игтисади мүнасибәтләрин инкишафына өз төһфәсини верәчәкдир.

ИӘТ нүмајәндә һеј"әтинин башчысы Өндәр Өзәр конфрансдакы чыхышында белә бир игтисади тәһлил вермишдир ки, 1997-чи илдән 2007-чи иләдәк ИӘТ бөлкәсиндә нәглијјата вә рабитәјә көмәк үчүн өтән илин мајында Ашгабадда тәдбирләр програмы гәбул едилмишдир. Програмда нәглијјат инфраструктуру јарадылмасы, јени јоллар, дәмир јоллары чәкилмәси вә сәрһәдләрин кечилмәсинин садәләшдирилмәси нәзәрдә тутулур.

Нәглијјаты инкишаф едирмәк програмы ашағыдакы бөлмәләрдән ибарәтдир: сәмәрәли нәглијјат үзрә сәрһәдләрин кечилмәсини

садәләшдирән тәнзимләјичи системләр јарадылмасы, көмрүк гајдаларынын модернләшдирилмәси вә информасија системинин тәшкили.

Програмда көмрүкләрә вә сәрһәдләрин кечилмәсини садәләшдирмәјә даир компонентләр артыг јеринә јетирилир.

Бејнәлхалг Дәниз Тәшкилаты нүмајәндә һеј"әтинин башчысы Әһмәд Әдиб конфрасдакы чыхышында билдирмишдир ки, БМТ-нин ихтисаслашдырылмыш идарәси олан Бејнәлхалг Дәниз Тәшкилаты јалныз дәниз мәсәләләри илә мәшғул олур. О, һәр шејдән әввәл дәниздә тәһлүкәсизлији тә"мин етмәк вә кәмиләрин дәнизләри чиркләндирилмәсинин гаршысыны алмаг гајғысына галыр.

Тәшкилат бу мүһүм мәгсәдләрә наил олмаг үчүн техноложи дәјишикликләр бахымындан кетдикчә даһа да мүрәккәбләшән дәниз фәалијјәтинә аид бир сыра конвен-сијалар ишләјиб һазырламышдыр. Һәмин конвенсијаларда дәниздә тәһлүкәсизлијин тә"мин едилмәси уғрунда глобал мүбаризә, чиркләндирмәнин гаршысынын алынмасы, бејнәлхалг тичарәтин инкишафы вә кенишләндирилмәси хүсуси јер тутур.

Дүнја Банкы нүмајәндә һеј"әтинин башчысы Рикардо Галпер конфрансдакы чыхышында билдирмишдир ки, өлкәләрин игтисадијјаты инкишаф етдикчә нәглијјата тәләбат даһа да артыр. Буна көрә дә онлар нәглијјат шәбәкәләрини тәкмилләшдирмәклә мәшғул олурлар. Чалышмаг лазымдыр ки, нәглијјат хәрчләри ашағы олсун вә секторун сәрмајә еһтијачлары дөвләт малијјәси үчүн ағыр јүкә чеврилмәсин. Бу мүлаһизәләрә ашағыдакы гајдада јекун вурмаг олар:

Биринчиси, нәглијјат үчүн инвестисијаларын сечилмәси игтисади тәһлил әсасында апарылмалы вә үстүнлүк даһа бөјүк игтисади сәмәрә кәтирәчәк гурғулара верилмәлидир.

Икинчиси, мөвчуд инфраструктурун дәстәкләнмәси үстүн мөвге олараг галмалы вә инфраструктур објектләри чатышмајан јерләрдә онлары јаратмаг лазымдыр.

Үчүнчүсү, һөкумәтләр јол шәбәкәләринин иншасы вә лазымынча сахланмасы үчүн сабит сурәтдә идарә едилән тә"сисатлара, системләрә вә практикаја малик олмалыдырлар: бу ишдә өзәл подратчылар мүһүм рол ојнамалыдырлар. Бундан өтрү әксәр һалларда тәшкилати дәјишикликләр вә һазырлыг олмалыдыр.

АЈИБ нүмајәндә һеј”әтинин башчысы Оливје Декамп конфрансда чыхыш едәркән һөкумәтләри рекионал хүсусијјәтләри нәзәрә алараг, мүвафиг лајиһәләрин сечилмәсиндә фәал иштирак етмәјә чағырмышдыр. О демишдир ки, Авропа Јенидәнгурма вә Инкишаф Банкы потенсиал сәрмајәдарларын е”тимадыны кенишләндирә биләр. Биз нәглијјат саһәсиндә сәрмајәдарларын өһдәликләри кими 1,8 милјон доллара маликдир.

Биз сон дөрд ил әрзиндә ТРАСЕКА илә әмәкдашлыг едирик, биркә тәдгигатлар апарырыг вә бир сыра мүштәрәк лајиһәләр ишләјиб һазырлајырыг.

Бејнәлхалг Автонәглијјатчылар Иттифагы нүмајәндә һеј”әтинин башчысы Һанс Јухен Старке конфрансдакы чыхышында билдирмишдир ки, бизим тәшкилат дүнјада автомобил јолларынын ән ири пешәкар операторларындан биридир.

Авропа Нәглијјат Назирләри Конфрансы нүмајәндә һеј”әтинин башчысы Һерһард Аурбарх конфрансдакы чыхышында мүзакирә едилән проблемә ајдынлыг кәтирәрәк демишдир ки, һазырда биз инкишафын кечид мәрһәләсиндәјик вә бунунла әлагәдар сә”јләримизи континентал вә һәтта гит”әләрарасы сәвијјәдә интеграсија едилмиш камил нәглијјат системләри јарадылмасы үзәриндә

чәмләшдирмәлијик. Бу исә игтисадијјатын инкишафы, еколожи, сијаси проблеләрин һәлли наминә сәмәрәли фәалијјәт көстәрмәјә имкан верәр. Мәһз бунунла әлагәдар проблемләрин һәлли зәрурийјәт тәшкил едир.

Нәглијјатын инкишафы мүасир саһибкарлыг фәалијјәтинин проблемләрини һәлл етмәјә, халглары јахынлашдырмаға вә үмуми инкишафа мүсбәт төһфә вермәјә имкан јарадыр.

Биз нәглијјат проблемләрини, бејнәлхалг нәглијјатын инкишаф проблемләрини, бејнәлхалг нәглијјат системләрини инкишафынын мүхтәлиф компонентләрини, еколожи проблемләри, тәһлүкәсизлик проблемләрини һәлл етмәклә үмуми инкишафа көмәк көстәрәчәјик. Башга сөзлә десәк, бунула да биз Авропа Бирлији илә гит"әнин дикәр өлкәләри арасында бир нөв көрпү кими фәалијјәт көстәрмәјә башлајачағыг.

ГИӘТ нүмајәндә һеј"әтинин башчысы Вассил Бајчев конфрансдакы чыхышында гејд етди ки, Гара Дәниз Игтисади Әмәкдашлыг тәшкилатынын јарандығы зирвә көрүшүндә бүтүн дөвләт вә һөкумәт башчылары белә бир үмуми фикир ифадә етмишдиләр ки, стратежи потенсиалы вә мөвгеји нәзәрә алынмагла, XXI әсрдә истәр сијасәтдә,

истәрсә дә глобал игтисадијјатда Гара дәниз рикионунун ролу хејли артачагдыр. ТРАСЕКА рекион үчүн әмәкдашлыға вә игтисадијјатын дүнја тичарәт системи наминә инкишафына наил олмагла бу ролун мөhкәмлән-дирилмәсиндә хүсуси хидмәт көстәрәчәкдир.

МДБ нүмајәндә hej"әтинин башчысы Иван Коротченја конфрансда өз фикирләрини ачыглајаркән демишдир ки, ТРАСЕКА нәглијјат дәhлизинин јарадылмасы програмынын hәјата кечирилмәси тарихи "Ипәк Јолу"нун бәрпасында марағы олан МДБ-нин әслиндә бүтүн дөвләтләри вә бир чох Авропа вә Асија дөвләтләри тәрәфиндән дәстәкләнмишдир. Бу динч јол артыг чари илдә Трансгафгаз дәhлизи илә јүк дашымаларыны 4 милјон тона чатдырмаға гадирдир.

Дәмир Јоллары Әмәкдашлығы Тәшкилаты (ДЈӘТ) нүмајәндә hej"әтинин башчысы Тадеуш Шоздан конфрансдакы чыхышында билдирмишдир ки, Авропа вә Асијанын 25 өлкәси вә дәмир јолу ДЈӘТ-ин үзвүдүр. Алманја, Франса, Јунаныстан вә Финландија дәмир јоллары исә онун мүшаhидәчиләридир. О, гырх илдән чохдур ки, Авропа илә Асија арасында бејнәлхалг дәмир јолу әлагәсинин инкишафы наминә ишләјир.

1996-чы илдә ДІӘТ-ин назирләр мүшавирәси Русија, Газахыстан вә Чин васитәсилә Авропа вә Асија арасында әлагәләрдә әсас дәмир јол истигамәтләринин схемини гәбул етмишдир.

Авропа-Гафгаз-Асија дәһлизи мүһүм алтернатив јарадараг, Гара дәниз лиманлары васитәсилә Үмумавропа нәглијјат дәһлизләринин Гафгаз вә Мәркәзи Асија өлкәләри илә бирләшдирир вә орадан да Чинин шәрг саһилләринә чыхыш имканы ачыр. Бу, дашымаларын мәсафәсини 800-2000 километр гысалтмаға имкан верир.

1996-чы илин мајында Азәрбајчан, Ҝүрчүстан, Түркмәнистан вә Өзбәкистан Республикаларынын президентләри тәрәфиндән имзаланмыш дәмир јол нәглијјатынын фәалијјәтини әлагәләндирмәк һагтында мүгавилә вә сазиш Гара дәниз лиманларында Орта Асија өлкәләринәдәк дәмир јол илә дашымалар үчүн күзәштли шәртләр јаратмаға имкан вермишдир. Бу, һәмин истигамәтдә дашынан јүкләрин һәчминин хејли артмасы илә нәтичәләнмишдир.

Өзбәкистан президенти Ислам Кәримов " Ипәк Јолу"нун бәрпасынын Өзбәкистанын сосиал-игтисади вә нәглијјатынын инкашафында әһәмијјәтинин вурғулајараг белә демишдир:

Трансконтинентал коммуникасија мәсәләсинин һәлливә онун васитәсилә дүнја базарына чыхмаг Өзбәкистан үчүн бөјүк әһәмијјәт дашыјыр. Јени коммуникасија истигамәтләринин тапылмасы бизим стратежи мәгсәдләримизә дахилдир. Сабаһкы күнүмүз, игтисади сабитлијимиз бундан чох асылыдыр. Јахын вахтлара гәдәр бизим јалныз бир коммуникасија јолумуз вар иди - шимал јолу. Бу күн биз гururла дејә биләрик ки, дүнја базарына чыхмаг үчүн башга јоллар да тапмышыг вә һәлә дә тапачағыг. Бу коммуникасијалардан бири, әлбәттә ки, ТРАСЕКА-дыр. Биз бу лајиһәни артыг ики илдир ки, һәјата кечиририк. Бу јолла данышмаларын һәчми илдән-илә артыр. Бу лајиһәни Мәркәзи Асија базарында марағы олан бир чох өлкәләр, һәмчинин Авропа Бирлији дә бәјәнир.

ТРАСЕКА јолунун Чинлә вә Чәнуб-Шәрги Асија илә бирләшмәсиндән сонра бу лајиһә гаршысында даһа кениш үфүгләр ачылачагдыр. Биз бу јолу " Шанхај-Парис јолу " адландырачығыг. Бу јол истифадәјә вериләндән сонра Авропа өлкәләри Чинин вә Чәнуб-Шәрги Асија өлкәләринин базарына даһа раһат вә гыса јолла чыха биләчәкләр. Чин вә Чәнуб-Шәрги Асија үчүн исә Мәркәзи Асија, Хәзәр вә Гафгаздан кечмәклә Авропа базарына чыхмаға јол

ачылачагдыр. Бу јол автомобилләр үчүн артыг ачыгдыр. Јалныз дәмир јолу илә бағлы проблемләри һәлл етмәк галыр.

Артыг индинин өзүндә Авроасија нәглијјат дәһлизи үзрә 50 дөвләтин јүкү дашыныр. Өзбәкистан бу јолдан истифадә етмәк һесабына 12 милјон доллар вәсаитә гәнаәт етмишдир. Күрчүстанын бу һесаба иллик гәнаәти 9 милјон доллара чатыр. Поти лиманында бу ил контејнерләрин јола чыхышынын һазырланмасы 55 мин ваһид тәшкил едир. Јени "Ипәк Јолу"нун игтисади чәһәтдән сәмәрәлилији вә јүкләрин дашынмасында вахта гәнаәт едилмәсиндә ролу кет-кедә өзүнү даһа чох бирузә верәчәкдир. Јоллар бәрпа едилдикчә, јолларын инфраструктуру тәшәккүл тапдыгча, онун сәмәрәлилији дә гат-гат артачагдыр.

Һазырда контејнер нәглијјат үзрә дүнјанын ән ири вә мәшһур ихтисаслашмыш ширкәтләри, хүсусилә "Вилли- Бетс", "Мерфи Инт", "Ипәк Јолу"на бөјүк мараг көстәрирләр.

Авропа Комиссијасы нүмајәндә һеј"этинин башчысы Франсуа Лјамуре конфрансда бәјан етмишдир ки, Авропа Комиссијасы ТРАСЕКА програмында иштирак едән өлкәләрин бејнәлхалг нәглијјата даир чохсаһәли сазиш имзаламаг

тәшәббүсүнү алгышлајыр. Үмидварыг ки, һәмин сазиш бу күн имзаланачагдыр.

Авропа Комиссијасы бөјүк мә”мнунлугла гејд едир ки, истиснасыз олараг бүгүн өлкәләр мараг көстәрәрәк, бу тарихи һадисәдә иштирак барәдә Сизин тәклифинизи гәбул етмишләр, һалбуки онларын бә”зиләринин бахышларында мүәјјән фәргләр вар.

Билдијиниз кими, Авропа Комиссијасы рекионал әмәкдашлығын инкишаф етдирилмәсини дәстәкләјәрәк бу әмәкдашлыға сабитлији, тәһлүкәсизлији вә тәрәггини мөһкәмләтмәк васитәси кими бахыр.

Авропа Бирлији өз интеграсија просесинә 50-чи илләрдә башлајараг, иштиракчы өлкәләр арасында сых әмәкдашлыг јолуна гәдәм гојараг, - бу, хүсусән көмүр һасилаты вә полад истеһсалы саһәләринә аид иди, - Парис сазишини имзаламыш вә әслиндә Авропа көмүр вә полад иттифагы јаратмышдыр. Сиз вә тәрәфдашларыныз јүкләрин вә инсанларын нәглинә вә транзитинә бу чүр рекионал әмәкдашлығын даһа да инкишаф етдирилмәси үчүн чох мүһүм саһә кими бахыр вә бизим тәчрүбәмиздән истифадә едирсиниз. Нәзәрә алмаг лазымдыр ки,

һагтында данышдығым бизим бирлик ТРАСЕКА-дан әввәл јарадылмышдыр.

Сизин тәшәббүсүнүз меһрибан гоншулуг мүнасибәтләрини инкишаф етдирәрәк сијаси сабитлији әһәмијјәтли дәрәчәдә мөһкәмләтмәјә, игтисади әмәкдашлығы вә тиҹарәти инкишаф етдирмәјә чағырараг, нәинки чохсаһәли бејнәлхалг сазишин иштиракчысы олан өлкәләрин јахынлашмасына төһфә верәҹәк, һәм дә бу өлкәләрин Авропа Бирлији илә әлагәләрини мөһкәмләндирәҹәкдир. Авропа Бирлији бүтүн иштиракчы өлкәләрлә мөһкәм вә кениш мүгавилә мүнасибәтләри јаратмышдыр. Мән ассосасијалар, тәрәфдашлыг, әмәкдашлыг һагтында сазишләри вә ја көмрүк иттифаглары јарадылмасыны нәзәрдә тутурам. Бу сазишләр чәрчивәсиндә Авропа Бирлији һәмин өлкәләрә онларын игтисади һәјатыны инкишаф етдирмәк вә ганунчулуға әмәл олунмасы әсасында демократик ҹәмијјәт гурмаг ишиндә көмәк көстәрир вә бунунла да бүтүн Авропада даһа мөһкәм сүлһә, сабитлијә вә тәрәггијә наил олмаға шәраит јарадыр, мәһз бу истигамәтдә сөзүн ән кениш мә"насында инкишаф едир.

Авропа Бирлији мүстәгиллик әлдә етмиш өлкәләри ислаһатлар, демократија, плүрализм вә

базар игтисадијјатынын сабит инкишафы јолларында дәстәкләмәк нијјәти илә онлара хејли јардым көстәрмишдир. Бунунла да Авропа Бирлији бу бөлкәдә ән бөјүк бејнәлхалг донор олмушдур. Сонра сөзүнә давам едәрәк Авропа Комиссијасы нүмајәндә һеј"әтинин башчысы билдирмишдир ки, ТРАСЕКА програмы марағы олан өлкәләрин сијаси вә игтисади мүстәгиллијини, онларын Авропа вә дүнја базарларына алтернатив нәглијјат маршрутлары васитәсилә чыхмаг имканларыны кенишләндирмәк јолу илә дәстәкләјәчәкдир. Бунунла да, бу програм рекионал әмәкдашлығын кенишләнмәсинә көмәк едир вә бејнәлхалг малијјә тә"сисатларынын вә өзәл сәрмајәдарларын јардымыны тәшвиг едир.

ТРАСЕКА програмынын сон мәгсәди нәглијјат системи, инфраструктурлар вә дашыма системләри јарадылмасындан, бу системләри Трансавропа шәбәкәләри илә бирләшдирмәкдән ибарәтдир.

Беләликлә, Авропа Бирлији Гара дәниз бөлкәси, Гафгаз вә Мәркәзи Асија өлкәләринә јахынлашачагдыр. Авропа Бирлији кәләчәкдә өзүнүн кенишләнмәсинин мүмкүнлүјүнү нәзәрдән кечирир. Кенишләнмиш Авропа Бирлији Русија, Украјна вә Молдова кими өлкәләрлә билаваситә һәмсәрһәд олачагдыр. Бунунла да о, Гара дәнизә чыхмаг имканы

газаначагдыр ки, бу да Гафгаз вә Мәркәзи Асија өлкәләри илә әлагәләрин даһа да күчләнмәсинә кәтириб чыхарачагдыр. Тичарәт әлагәләри-нин, енержи дашыјычылары вә хаммал ихрачынын артмасы да, нәглијјат шәбәкәләринин кенишләнмәси вә мүхтәлиф саһәләрдә - әтраф мүһитин мүһафизәси, елм, технолокија вә ја көмрүк нәзарәтини јахшылашдырмаг саһәләриндә әмәкдашлығын күчләнмәси дә мүмкүндүр.

Нәглијјат мүасир чәмијјәтләрин игтисадијјатынын үмдә саһәсинә чеврилмишдир. О, әлавә иш јерләри јарадылмасы вә мәнфәәт көтүрүлмәси үчүн бөјүк имканлар ачыр ки, бу да өзлүјүндә конкрет олараг һәр бир өлкәнин узунмүддәтли сабит игтисади инкишафына тәкан верир. Сөһбәт садәчә олараг нәглијјатдан вә јүкдашымаларындан дејил, һәм дә бир-биринә халглары бирләшдирәчәк адамлар көндәрмәкдән вә идејалар вермәкдән кедир. Бу исә адамлара бир-биринә даһа јахын олмаға, бир-бирини даһа јахшы баша дүшмәјә имкан вермәклә јанашы, гаршылыглы анлашмаја вә сүлһ, сабитлик шәраити јаратмаға көмәк едәчәкдир. Бунлар да өз нөвбәсиндә игтисади әмәкдашлығын даһа да кенишләндирилмәси вә бөјүк сәрмајәләр үчүн әлверишли зәмин јарадыр.

Бунунла да ТРАСЕКА һәјат габилијјәтли вә уғурлу техники көмәк вә инвестисија јардымы програмына чеврилмишдир. Бу күнәдәк һәмин програм чәрчивәсиндә үст-үстә 63 милјон екју дәјәриндә 35 лајиһә малијјәләшдирилмишдир ки, бу да нәглијјат васитәләринин сәрһәдләри даһа асан кечмәсинә, тичарәт гајдаларынын садәләшдирилмәсинә, көмрүк әмәкдашлыг јахынлашмасына көмәк едән вә диалог кими мүхтәлиф саһәләрдә нәзәрә чарпачаг нәтичәләр вермишдир.

Тәканверичи бир гүввә кими чыхыш едән програм лиманлара, ТРАСЕКА маршруту бојунча кедән дәмир вә автомобил јолларына даир әсаслы лајиһәләр үчүн дикәр тәшкилатлардан, мәсәлән, Авропа Јенидәнгурма вә Инкишаф Банкындан, Дүнја Банкындан үст-үстә 250 милјон АБШ доллары ајрылмасына наил олмушдур.

О ки, галды кәләчәк планлара, Авропа Комиссијасы ТАСИС, ФАРЕ, МЕДА кими техники јардым програмларыны һәр бир рекионда өлкәләрин конкрет еһтијачларына ујғунлашдырмаг нијјәтиндәдир. Бу програмлар бир тәрәфдән рекионал фәргләри вә һәр бир конкрет өлкәнин еһтијачларыны әкс етдирәчәк, дикәр тәрәфдән әлагәдар бүтүн

өлкәләр үчүн үмуми мараг доғуран саһәләрә вә секторлара диггәт јетирәчәкләр.

Авропа Комиссијасы үстүнлүк вердији ТРАСЕКА вә ИНОКЕЈТ кими рекионал лајиһәләрә диггәти артырмаг нијјәтиндәдир. ИНОКЕЈТ, анчаг нефт вә газын нәгли илә мәшғул олур вә бүтүн јени мүстәгил дөвләтләр рекионуну әһатә едир.

Австрија нүмајәндә һеј"әтинин башчысы Мартин Сачик конфрансда Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын нәглијјатын кенишләндирилмәсиндә ролундан бәһс едәрәк демишдир ки, Авропа-Гафгаз-Асија дәһлизинин инкишафы үчүн бејнәлхалг нәглијјата даир чохсаһәли база сазиши бу өлкәләрдә игтисади мүнасибәтләри, тичарәти вә нәглијјат коммуникасијаларыны инкишаф етдирмәк истәјиндән ирәли кәлир. Онун иштиракчылары бејнәлхалг базара бир-биринин чыхышыны асанлашдырачаг, нәглијјат транзит хидмәтләри үчүн бир-биринә әлверишли шәраит јарадачаглар.

Авропа Бирлији өзүнүн јүксәк гијмәтләндирилән уғурлу тәчрүбәси әсасында бу принсипләрин тамамилә һәјата кечирилмәсинә бөјүк әһәмијјәт верир. Биз нәглијјатын бүтүн нөвләринин сазишә дахил едилмәси барәдә рә"ји дә бәјәнирик. Зәннимизчә, бундан сазишин тәтбиги заманы

лазымынча вә таразлы шәкилдә истифадә олунмалыдыр.

Биз бејнәлхалг нәглијјата даир техники сазишдә сәрһәдләри кечмәк гајдаларыны асанлашдырмаг өһдәлијини алгышлајырыг.

Чохсаһәли база сазишинин 7-чи маддәсиндә нәзәрдә тутулан тәдбирләри әтраф мүһити мүһафизә үчүн тәтбиг етмәк лазымдыр. Биз бу мәсәләнин чох бөјүк әһәмијјәти олдуғуну вурғулајыр вә үмидварыг ки, һәмин сазишин бүтүн тәрәфләри она әсас чәһәтләрдән бири кими һәгигәтән һөрмәт едәчәкләр.

Әтраф мүһитин мүһафизәси саһәсиндә кечмишин мирасы хүсусилә кәдәрлидир, онун нәтичәләринин ләғв едилмәси исә баһа баша кәлән бир ишдир.

Әмтәә дөвријјәсинин интенсивләшдирилмәси вә бунунла да нәглијјат ахынларынын интенсивләшдирилмәси әтраф мүһитә дүшән кәркинлији артыра биләр, әтраф мүһит исә кечмишин күнаһларындан онсуз да бәрбад һалдадыр. Буна көрә дә әкәр гәти тәдбирләр бәјәнилиб, бу сазишин иштиракчылары тәрәфиндән һәјата кечирилмәсә, онда тәкчә букүнкү мүвәффәгијјәти, һәм дә сабаһкы потенсиал иткиләри көрмәк лазымдыр.

9-чу маддәдә сазишин һәјата кечирилмәсинә көмәк үчүн даими катиблик јарадылмасы нәзәрдә тутулур. Бу, сазишин мүвәффәгијјәтини тә"мин етмәк үчүн мүһүм аддым олачагдыр. Авропа Бирлији вә јени Авропа дөвләтләри өз гаршылыглы мүнасибәтләрини јени әсас үзәриндә гурурлар. Тәрәфдашлыг вә әмәкдашлыг сазишләри, - онлардан үчү артыг гүввәјә минмишдир, - бөјүк мигјаслы саһәләрдә кениш гаршылыглы әлагәләр үчүн бүнөврә гојмушдур.

Әлбәттә, тәрәфдашлыг вә әмәкдашлыг сазишләринин мәтнинә реал руһ вермәк үчүн потенсиал әмәкдашлығын кениш чәрчивәләринин фајдасындан истифадә едилмәси Авропа Бирлијинин, Авропа Комиссијасынын үзвләриндән вә әлбәттә, јени мүстәгил дөвләтләр сырасындан һәр бир тәрәфдаш өлкәдән асылыдыр.

Авропа Бирлији илә Гара дәниз, Гафгаз вә Мәркәзи Асија дөвләтләри арасында әмәкдашлығын дикәр әсасыны ТАСИС програмы тәшкил едир. Һәмин програма әсасән јени мүстәгил дөвләтләрә һәр ил 100 милјон екју мәблəғиндә јардым көстәрилир. Үзв дөвләтләрлә дискуссијадан сонра ТАСИС өз јардымынын истигамәтләрини кәлән ил бәјәнилмәли

олан јени гајдалар васитәсилә јени шәраитә ујғунлашдырыр.

Дөвләтләрарасы програмлар, - онлардан бири дә ТРАСЕКА програмыдыр, - васитәсилә ТАСИС бирбаша зәминдә гијмәтли әмәкдашлыг тәклиф едир. Бунунла әлагәдар хатырламалы олан башга бир дөвләтләрарасы програм ИНОЖЕЈТ програмыдыр.

ИНОЖЕЈТ-ин чохвариантлы бору кәмәрләринә мүвафиглији бу јахынларда Авропа Бирлији Шурасынын үмуми мәсәләләрә даир, Хәзәрин енержи еһтијатларына даир 27 апрел 1998-чи ил бәјаннамәсиндә бәјәнилмишдир.

Ахырда Авропа Бирлијинин сәдри олан Австријанын нүмајәндә һеј"әти Авропа-Гафгаз-Асија дәһлизинин инкишафына даир әсас сазишләрин уғурла јеринә јетирилмәси үчүн өз хош арзуларыны вә бунунла да сәмәрәли вә мөһкәм "Ипәк Јолу"нун бәрпасына өз төһфәсини вердијини билдирмишдир.

Бу мәсәләләрдән бәһс едәрәк Ермәнистанын баш назири Армен Дарбинјан гејд етмишдир ки, Дүнја Банкынын техники јардымы илә јүкләриин көмрүкханада рәсмиләшдирилмәси үзрә "Асикуда" системини тәтбиг етмиш өлкә олан Ермәнистан јүкләрин автоматик рәсмиләшдирилмәси системинин тәтбигиндә, мә"лумат базасы јарадылмасында,

информасија вә көмрүк сәнәдләри мүбадиләсинин тәшкилиндә, һабелә шүбһәли јүкләрин ашкара чыхарылмасында вә әлавә олараг јохланылмасында өз тәчрүбәсини бөлүшмәјә вә ТРАСЕКА програмынын дикәр иштиракчыларына көмәк көстәрмәјә һазырдыр.

Әлдә едилмиш нәтичә бундан ибарәтдир ки, милли нәглијјат системләринин структурларыны јенидән гурмаг, дөвләтин тәнзимләјичи функсијаларыны - ичтимаи мараглары вә техники коммерсија әмәлијјатларыны горумалы олан функсијалары мүәјјәнләшдирмәк лазымдыр. Јүкгөндәрәнләрин нәглијјат хидмәт базаларындан сәрбәст истифадә етмәси, биркә һүгуги мүдафиә тә"мин олунмалыдыр. Експертләрин төвсијәләриндә Аврпа Комиссијасы тәрәфиндән тәгдим едилмиш өлкәләримизин һөкумәтләринин өзәл дашыјычылар системинин инкишафы вә јајылмасы програмыны дәстәкләмәси дүзкүн оларды. Бу исә бөлкәнин өлкәләри арасында тичарәт мүнасибәтлә-рини инһисарчы супер дашыјычыларын һөкмранлығындан азад едәр вә транзит рүсумларыны рәгабәт габилијјәтли сәвијјәдә сахламаға имкан верәр.

Авропа вә Асија арасында чох мүһүм нәглијјат дәһлизи олан Гафгаз өз функсијасыны һәјата

кечирмәјә башлајыр. Бу бахымдан Гафгаз бөлкәси өлкәләринин һәр васитә илә јардым көстәрмәси, Гара дәниз Игтисади Әмәкдашлыг Тәшкилаты илә ТРАСЕКА програмы арасында әлагәләр олмасы зәруридир.

Ермәнистан Гара дәниз нәглијјат системинин Авропа дәһлизләринә, һабелә Мәркәзи Асијанын вә Јахын Шәргин мөвчуд макистралларына гошулмасына хүсуси әһәмијјәт верир. Бунунла әлагәдар биз 1997-чи илин ијулунда Һелсинкидә кечирилмиш үчүнчү Панавропа конфрансынын мүддәаларыны, һабелә Крит дәһлизләрини инкишаф вә давам етдирмәк васитәсилә Гара дәниз Игтисади Әмәкдашлыг Тәшкилатынын нәглијјат дөврәсини јаратмағы дәстәкләјирик.

Натиг коммуникасија мәсәләләринә тохунаркән демишдир ки, бу саһәдә чохшахәли әмәкдашлығы кенишләндирмәк олдугча зәруридир. Биз Сәрәхс сазишинин чоғрафијасынын кенишләнмәсини, Болгарыстанын, Румынија вә Украјнанын, дикәр мараглы өлкәләрин бураја дахил едилмәсини алгышлајырыг.

Һесаб едирик ки, интермодал дашымалара даир чохшахәли сазиш тә"чили олараг бағланмалыдыр. Ермәнистан һөкумәти мүвафиг мәсләһәтләшмәләр апарылмасынын вә експертләрин нөвбәти

көрүшүнәдәк сәнәдләрин һазырланмасынын тәшәббүсчүсү ола биләр.

Биз нәглијјат системләринин истисмарынын сәмәрәлилијини јүксәлтмәк үчүн үмуми рекионал интермодал операторун чәлб олунмасы, маркетинг тәдгигатлары вә интермодел хидмәтләриндән истифадә үзрә бирчә рекионал акентлик јарадылмасы, “Трасека-банк” механизмләри васитәсилә бәрә терминалларынын вә кечидләринин тикинтисиндә бөлкә өлкәләринин пајгојма јолу илә иштирак етмәси идејасыны дәстәкләјирик.

Сонра баш назир билдирмишдир ки, Ермәнистан рекионал тәшәббүсләрдә фәал иштирак етмәк нијјәтиндәдир вә јени нәглијјат инфраструктурларынын инкишаф етдирилмәсинин вә оптималлашдырылмасынын зәрурилији принсипини - бу күн имзаланмаға тәгдим олунмуш бәјаннамәдә әксини тапан принсипи әсас тутараг, ТРАСЕКА програмы чәрчивәсиндә јени маршрутлардан истифадә етмәјә даир ашағыдакы тәклифләри нәзәрдән кечирмәји тәклиф едир:

Биринчиси, Күрчүстанын Батуми вә Поти лиманларындан башлајыб Јеревандан кечәрәк Нахчывана, орадан исә Иран Чулфасындан кечиб Теһрана вә сонра Мәркәзи Асија вә Иран көрфәзи

өлкәләри истигамәтиндә кедән дәмирјол маршруту. Дәмир јол маршрутуна әлавә олараг автомобил маршруту да чәкилә биләр ки, бу да лазыми рәгабәт базасы јарадар.

Икинчиси, Түркијәнин Гарс шәһәриндән башлајыб Ермәнистанын Күмрү шәһәриндән кечәрәк Тбилисијә кедән јүзиллик дәмир јолунун бәрпа едилмәси. Бу, Түркијәнин коммуникасија потенсиалындан ТРАСЕКА програмынын мөвчуд јоллары чәрчивәсиндә даһа кениш истифадә етмәјә имкан верәр.

Үчүнчү, Јереван-Тбилиси автомакистралынын чәкилмәси. Бу, Ермәнистан Республикасынын автомобил јолларыны Тбилисидән башлајыб Хәзәр дәнизи лиманлары васитәсилә Асијаја кедән јолларла бирләшдирмәјә имкан верәр. Күрчүстан һөкумәти илә бирликдә биз малијјәләшдирмәк үчүн бејнәлхалг малијјә тә"сисатларына тәгдим етмәк мәгсәдилә әтрафлы лајиһә һазырлајырыг вә өзәл сәһмдарлары бу лајиһәјә чәлб етмәк үчүн фәал иш апарырыг.

Фүрсәтдән истифадә едәрәк, үмидвар олдуғуму билдирмәк истәјирәм ки, Дүнја Банкы, Авропа Јенидәнгурма вә Инкишаф Банкы, һабелә Авропа Комиссијасы лајиһәнин һәјата кечирилмәсинә көмәк көстәрәчәкләр.

Дөрдүнчүсү, Батуми-Күмрү-Јереван автомагистралынын чәкилмәси Гафгаз дољузунчу Крит дәһлизинин тәбии давам етдирилмәси демәк олачагдыр. Бунунла әлагәдар биз һәмчинин белә бир тәклифлә мүрачиәт едирик ки, һәмин истигамәт ТРАСЕКА програмына дахил олунсун вә лајиһә арашдырмаларыны ТРАСЕКА-нын ТАСИС програмы васитәсилә малијјәләшдирмәк үчүн имканлар ахтарылсын вә онлар малијјәләшдирилмәк үчүн институсионал вә өзәл сәрмајәдарлара тәгдим олунсун. Биз ТРАСЕКА програмынын үзвү олан өлкәләрә һәмчинин тәклиф едирик ки, иллик бүдчә тә"сисатларыны "Трасекабанк"ын сәрмајә лајиһәләриндә нәзәрә алсынлар. Белә олан һалда бу, милли инкишаф програмларынын һәјата кечирилмәсиндә реҝионал әмәкдашлығын мүстәсна әһәмијјәтини ашкара чыхарар.

Гырғызыстан президенти Әскәр Акајев гејд етди ки, Чинин Мәркәзи Асијаја, орадан Загафгазијаја вә Авропаја чыхышларындан бири Гырғызыстан сәрһәди вә әразиси васитәсилә һәјата кечирилир. Буна көрә дә биз истәјирик ки, республикамызын нәглијјат коммуникасијалары ТРАСЕКА-нын үмуми схеминә имкан дахилиндә даһа там шәкилдә ујғун олсун. Бундан өтрү бә"зи

автомобил јолларыны модернләшдирмәк вә јениләрини чәкмәк лазымдыр.

Һазырда ТРАСЕКА дәһлизи үзрә бејнәлхалг нәглијјат јолу һаггында мүгавиләнин експертләр тәрәфиндән тәклиф олунмуш мәтни Авропа Бирлији илә ассосиасија олунмаг һаггында мүгавиләдән ирәли кәлән өһдәликләрин һәјата кечирилмәси барәдә Азәрбајчан чох мүһүм тәдбирләр көрүлүр.

Бүтүн бунларла јанашы су нәглијјаты да тәшәккүл тапачаг вә мүасирләшәчәкдир. Кәләчәкдә Бакы Бејнәлхалг Дәниз Тичарәт Лиманын да модернләшдирилмәси һесабына су нәглијјаты бөјүк кәлир мәнбәјинә чевриләчәкдир.

Истәр шоссе, истәрсә дә су нәглијјаты, һабелә дәмир јолу вә һава нәглијјаты проблемләринин һәлл едилмәси, бунунла әлагәдар олан һүгуги ганунверичилик саһәләриндә дә чидди тәдбирләрин һәјата кечирилмәсини гаршыја мәгсәд гојур. Бөјүк "Ипәк Јолу" бојунча фәалијјәт көстәрәчәк һәр чүр нәглијјат нөвләриндән сәмәрәли истифадә етмәк вә гаршылыглы сурәтдә фајдаланмаг мәгсәди илә көмрүкханаларла бағлы олан ганунла вә норматив актлар һәмин дөвләтләрлә биркә дәгигләшдирилмәли, тәкмилләшдирилмәли вә тәнзимләнмәлидир.

Гаршыда дуран мүһүм вәзифәләрдән бири дә Бакыда дүнјанын бир чох өлкәләрдән кәлән гәјјарәләри вахтлы-вахтында гәбул етмәк үчүн Бакы һава лиманы икинчи “ФРАНКФУРТ” типли Авиа мәркәзинә чевриләчәкдир. Чох күман ки, Бакы һава лиманы Авропа-Гафгаз-Асија дәһлизи хәтти үзәриндә Мәркәзи һава лиманларындан бири кими фәалијјәт көстәрәчәк.

Бу програмын јеринә јетирилмәси Азәрбајчанда сајсыз-һесабсыз өлкәләрә бирбаша учмаг имканы верәчәкдир. Бу исә аз вахт әрзиндә узаг өлкәләрә, аз хәрчлә учмаға шәраит јарадачагдыр.

Бөјүк “Ипәк Јолу”нун бәрпасы тәкчә игтисади фајдалылығы көрә дејил, һәм дә сосиал бахымдан чох өнәмлидир. 10 минләрлә инсан нәглијјатын мүхтәлиф саһәләриндә (автомобил, дәниз, дәмир јолу вә һава) чалышмасына вә јүксәк әмәк һаггы алмасына сәбәб олачагдыр.

Бүтүн бунлардан ајдын олур ки, Бөјүк “Ипәк Јолу”нун бәрпасы ән чох нәглијјат нөвләринин бәрпасы вә инкишаф етдирилмәси илә мүшаијәт олунур. Беләликлә, гаршыда дуран вәзифәләрин уғурла јеринә јетирилмәси нәглијјат потенсиалындан јүксәк сәвијјәдә фајдаланмаға вә халгларын сосиал-игтисади сәвијјәсини хејли јүксәлтмәјә зәмин

јарадачагдыр. Нәглијјат тәшәккүл тапмасы өлкәләр арасында тичарәт әлагәләрини кенишләндирмәк үчүн зәмин јарадачагдыр.

Республикамызда сөзүн һәгиги мә"насында јени тичарәт режими јарадылыр. Республика Тичарәт Назирлијинин Мәркәзи апаратынын структуру көклү сурәтдә дәјишдирилир. Назирлијин мә"луматларынын тәдгигиндән ајдын олур ки, һазырда бурада дөрд департамент фәалијјәт көстәрир: харичи тичарәт, бејнәлхалг әмәкдашлыг, харичи тичарәтин тәһлили вә дахили базарын тәнзимләнмәси.

Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы республикамыза мүхтәлиф нөв мәһсуллар карванынын ахышыб кәлмәси демәкдир.

Индинин өзүндә Азәрбајчанда истеһсал олунан әрзаг мәһсулларынын, кејим вә мәишәт әшјаларынын бөјүк бир гисми идхал һесабына әлдә олунур. Белә бир шәраитдә истеһлакчыларын мәнафејини горумаг, онларын истеһлак етдикләри һәр чүр мәһсул үзәриндә дөвләт нәзарәтини тә"мин етмәк хүсуси әһәмијјәт кәсб едир. Буну нәзәрә алан Азәрбајчан Републикасы Милли Мәчлиси 19 сентјабр 1995-чи илдә "Истеһлакчыларын һүгугларынын мүдафиәси һагтында" хүсуси Ганун гәбул етмишдир. Бу ганун

дүнја тәчрүбәсинин дәрин тәдгиги әсасында БМТ-нин принсипләри нәзәрә алынараг һазырланмышдыр.

Бу ганунун тәләбләриндән ирәли кәлән вәзифәләрин вахтында вә тәләб олунан сәвијјәдә јеринә јетирилмәси үзәриндә нәзарәти тә"мин етмәк үчүн Азәрбајчан Тичарәт Назирлијиндә хүсуси дөвләт мүфәттишлији јарадылмышдыр. Мүфәттишлијин әсаснамәсинә көрә, мүлкијјәт формасындан вә табечилијиндән асылы олмајараг, тичарәт, ичтимаи-иашә, мәишәт вә дикәр хидмәт објектләриндә сатылан мәһсулларын вә көстәрилән хидмәтләрин кејфијјәтинә чидди нәзарәт гојулмалыдыр.

Азәрбајчан Республикасы Назирләр Кабинетинин 8 ијун 1998-чи илдә гәбул етдији гәрара әсасән, јарадылмыш дөвләт мүфәттишлији истеһлакчыларла ичтимаи бирликләрин сых әлагәси шәраитиндә һәјата кечирилир. Беләликлә, ајдын олур ки, Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы илә әлагәдар олараг, харичи тичарәтин тәшәккүл тапмасы, бу саһәдә әсассыз мәһдудијјәтләрин арадан галдырылмасы, тичарәтин там либераллашдырылмасы истеһлакчы һүгугларынын горунмасы үзәриндә дөвләт нәзарәтинин күчләндирилмәсини әсла инкар етмир, әксинә буну бөјүк зәруријјәтә чевирир.

Истеһлакчылара сатылан мәһсулларын кејфијјәтинин јүксәк, чәкисинин, өлчүсүнүн дәгиг олмасы даим дөвләтин диггәт мәркәзиндә дурмалыдыр. Мөвчуд тичарәт ганунларына көрә, идхалда вә ихрачда квоталы лисензија системинин ләғв едилмәси бир һәгигәтдир. Лакин бу, гәтијјән спиртли ичкиләрә вә түтүн мә"луматларына шамил едилмир.

Мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын харичи өлкәләрлә идхал вә ихрач тичарәт әлагәләринин сон илләр кенишләнмәсини тәсдигләјән рәгәмләрә ашағыдакы чәдвәлдә диггәт јетирәк.

Игтисади тәһлилдән ајдын олур ки, МДБ өлкәләри үзрә 1997-чи илдә 351 милјон АБШ доллары дәјәриндә мәһсул идхал едилмишдирсә, 378,3 милјон АБШ доллары дәјәриндә мәһсул ихрач олунмушдур. Башга сөзлә десәк, ихрач ихдалдан 27,4 милјон АБШ доллары чох олмушдур.

Ихрач идхалы ән чох Русија, Күрчүстан, Гырғызыстан вә Тачикистан үзрә үстәләјир. Украјна, Беларусија, Өзбәкистан, Малдова, Газахыстан вә Түркмәнистана кәлдикдә исә әксинә, идхал ихрачдан хејли чохдур.

Чәдвәл 2.

Азәрбајчанын башга өлкәләрлә тичарәт әлагәләри
(1997-чи илин мә"луматларына әсасән)[1]

(мин АБШ дол.)

Өлкәләр	*Идхалат*	*Ихрачат*	*Фәрг (+,-)*
1	2	3	4
МДБ өлкәләри үзрә Чәми о чүмләдән:	350985,1	378293,8	27408,7
Русија	151526,6	190532,1	29011,5
Украјна	85840,3	32144,9	-53495,7
Беларус	7069,7	3607,3	-3602,4
Өзбәкистан	5520,5	4339,4	-1181,1
Молдова	3969,9	1475,9	-6473,9
Газахстан	29556,5	8982,0	-2057,4
1	2	3	4
Күрчүстан	36674,8	133486,7	96341
Гырғызыстан	1398,4	1785,1	386,7
Тачикистан	89,2	3418,1	3320,8
Түркмәнистан	25835,1	8510,5	-16824
Узаг харичи өлкәләр үзрә Чәми о чүмләдән	443458,1	403015,9	-40442,2
Литва	3250,6	729,0	-2521,6
Латвија	2004,6	1788,6	-216,0
Австрија	5445,6	875,6	-4570,1
Болгарија	1984,2	4465,1	248,8

---

[1] Азәрбајчан Республикасы Дөвләт Статистика Комитәси: Идхал вә Ихрач. 1997, сәһ. 7-9 (Бејнәлхалг Игтисадијјат, Бакы, 1998-чи илдә нәшр едилмиш Д. Вәлијевин китабындан көтүрүлмүшдүр сәһ. 381)

Чин	6730,9	1250,7	-5480,2
Франса	17571,2	139,5	-17431,7
Алманија	38828,8	6171,6	-32657,2
Јунаныстан	1725,0	13759,6	12034,6
Гонконг	18,5	43720,6	43702
Иран	48801,7	189741,1	140939,4
Италија	3794,0	32924,7	39130,6
Јапонија	803,2	3,7	-796,6
Нидерланд	6076,1	5578,7	-467,5
Полша	6764,1	2904,3	-3859,8
Исвеч	2374,8	26002,4	23627,6
Исвечрә	3259,2	6645,6	3386,4
БӘӘ	41861,8	1084,4	-40777,4
Түркијә	179701,8	41283,1	-138418,7
Бөјүк Британија	14355,2	1431,0	-12924,2
АБШ	22132,1	2082,4	-20049,7
Јекун о чүмләдән Тәкрар ихрач		2123,8	

Бурадан ајдын олур ки, республикамызда харичи тичарәти кенишләндирмәк, МДБ-јә дахил олан өлкәләрлә тичарәт әлагәләрини кенишләндирмәк вә инкишаф етдирмәк саһәсиндә һәлә чох ишләр көрүлмәлидир.

Ејни фикри башга өлкәләрлә тичарәт әлагәләри барәдә дә демәк олар.

Мәсәлән, республикамызын гоншу Иран, Италија, Исвечрә, Исвеч, Һонконг вә Јунанстан үзрә

тичарәт әлагәләрини мүгајисә етдикдә ихрач олунан мәһсулларын дәјәри идхал олунан мәһсулларын дәјәриндән хејли чохдур. Лакин АБШ, Бөјүк Британија, Түркијә, БӘӘ, Полша, Нидерланд, Јапонија, Алманија, Франса, Чин, Австрија илә тичарәт әлагәләринин тәһлили көстәрир ки, һәләлик идхал ихрачы үстәләјир. Беләликлә, чалышмаг лазымдыр ки, республикамызда јералты вә јерүстү сәрвәтләрдән сәмәрәли истифадә етмәклә һәмин өлкәләрин тәләбатына ујғун мәһсуллар истеһсал едилиб онлара сатылсын.

Республикамызда belә сәрвәтләр чохдур. Онлардан сәмәрәли истифадә едиб дүнја стандартларына ујғун мәһсуллар истеһсал едиб, һәмин өлкәләрлә тичарәт әлагәләрини динамик сурәтдә инкишаф етдирмәк бөјүк фајда верә биләр.

Ихрачын идхалдан чох олмасы милли игтисадијјатымызы јүксәлтмәк үчүн әсас шәртдир.

Тәчрүбә көстәрир ки, сөвдәләшмәләрин мүхтәлиф формаларындан истифадә едилмәси дә тичарәт әлагәләринин тәшәккүл тапмасында мүһүм рол ојнајыр. Апардығымыз елми-тәдгигатдан ајдын олур ки, республикамызда сөвдәләшмәнин мүхтәлиф формаларында истифадә олунур. Белә формалардан бири истеһсал коопeрасијалары үзрә өһдәликләр

илә сатыш, гапалы валјута илә сатыш, бартер сазишләри үзрә сатыш, е"мал мүәссисәләри үчүн хаммал сатышы, һазыр мәһсул әлдә едилдикдән сонра сатыш, комиссион әсасларда мәһсул сатышы вә дикәр сөвдәләшмәләр үзрә мәһсул сатышы кеткедә өзүнә кениш јол ачмагдадыр.

Гејд олунан сөвдәләшмә формалары үзрә мәһсул сатышынын тәһлили көстәрир ки, бу саһәдә дә өз һәллинин көзләјән проблемләр вардыр. Игтисади тәһлилдән ајдын олур ки, республикамызын башга өлкәләрлә апардығы сөвдәләшмә нөвләри ичәрисиндә сәрбәст дәјәрли валјута илә сатыш комиссон әсасларда сатыш, бартер сазишләри үзрә сатыш вә хаммал е"малындан сонра мәһсул сатышы үзрә апарылан тичарәт әлагәләри хүсусилә уғурлудур. Һәмин сатыш нөвләри үзрә һәјата кечирилән тичарәтдә ихрач идхалы әһәмијјәтли дәрәчәдә үстәләјир. Галан сатыш нөвләри үзрә идхал ихрачдан хејли чохдур. Ашағыдакы чәдвәлдә көстәрилән рәгәмләр дедикләримизи әјани сурәтдә тәсдиг едир.

Чәдвәлдән көрүндүјү кими, милли игтисадијјатымызын инкишафы наминә чалышмаг лазымдыр ки, тичарәт әлагәләри елә тәнзимләндирилсин ки, бүтүн сөвдәләшмә нөвләри

үзрә республикамызын ихрач етдији мәһсулун мигдары идхал етдији мәһсуллардан чох олсун. Јалныз бу һалда, өлкәнин әрзаг тәһлүкәсизлији тә"мин олунар, милли игтисадијјатымыз динамик сурәтдә тәшәккүл тапар.

Һәјата кечирилән тәдбирләр харичи дөвләтләрлә тичарәт әлагәләрини даһа да кенишләндирмәјә вә јениләшдирмәјә сәбәб олар. Хатырладаг ки, республикамыз 1993-чү илдә 63 дөвләтлә, 1998-чи илдә исә 90 дөвләтлә тичарәт әлагәсиндә олуб. Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы илә әлагәдар олараг, тичарәт әлагәләри јүзләрлә өлкәни әһатә едәчәкдир. Белә бир шәраитдә бағланмыш сазишләрә ујғун олараг, көрүнүр күзәштли тичарәт режиминин тәтбиги вә икигат верки тутулмасы һалларынын арадан галдырылмасы лазым кәләчәкдир. Беләликлә, Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы Чиндән башлајараг Һиндистан, Орта Асија, Әфганыстан, Гафгаз, Иран вә Түркијәдән кечәрәк Авропаја узанан макистрал нәглијјат јолунун әһатә етдији дөвләтләрлә республикамызын тичарәт әлагәләринә кирмәсинә имкан верәчәкдир.

Чәдвәл 3

Азәрбајчан Республикасында сөвдәләшмә нөвләри үзрә мәһсулун идхалы вә ихрачы

(1997-чи илин мә"луматлары үзрә)[1]

Сөвдәләшмәнин нөву	*Идхалат*	*Ихрачат*	*Фәрг*
Истеһсал коо-ерасијалары үзрә өһдәликләр һесабына мал сатышы	2970	6	-2964
Сәрбәст дөнәрли валјута илә сатыш	519140	553281	34141
-Дөвләтләрарасы клиринг разы-лашмалары үзрә сатыш	10	183	173
-Гапалы валјута илә сатыш	57360	43473	-13886
-Бартер сазишләри үзрә сатыш	93617	108389	14772
-Е"мал үчүн хаммал сатышы	3543	1693	-1849
-Хаммал е"малындан сонра мәһ-сул сатышы	2139	7159	5020
-Комиссион әсаслар үзрә һәјата кечири-лән сатыш	40281	42373	2092
-Мүвәггәти идхал вә ихрач	29246	23035	-6211
-Дикәр сөвдәләшмәләр үзрә сатыш	46036	1717	-44329
Чәми О чүмләдән ихрач	794343	781310 2124	-13033

[1] Азәрбајчан Республикасы Дөвләт Статистика Комитәси: Идхал вә Ихрач. 1997, сәһ. 7-9 (Бејнәлхалг Игтисадијјат, Бакы, 1998-чи илдә нәшр едилмиш Д. Вәлијевин китабындан көтүрүлмүшдүр сәһ. 382)

Тичарәтин мүхтәлиф формалары даһа кениш тәшәккүл тапачагдыр. Бөјүк "Ипәк Јолу" тәкчә Гәрблә Шәрг арасында нәглиjjат тичарәти кенишләндирмәк дејил, ејни заманда һәр чүр әмәкдашлыг етмәк имканлары јарадачагдыр. Бәшәри вә хејирхаһ әлагәләри кенишләндирмәк вә тәнзимләмәк јүкләрин е"тибарлы дашынмасыны вә сәрнишинләрин тәһлүкәсиз кедиш-кәлишини тә"мин едәчәкдир. "Ипәк Јолу"нда һәрәкәт едәнләрә һәр чүр техники вә мәдәни-мәишәт хидмәтләри көстәриләчәкдир. Бу мәгсәдлә хүсуси програм ишләниб һазырланмышдыр.

Һәмин програма ујғун олараг 30-а јахын лајиһә һәјата кечирилир. Јапонија, Чин, Орта Асија өлкәләри вә Гафгаз арасында нәглиjjат хәтләри дүнја стандартына ујғунлашдырылыр.

Шүбһә јохдур ки, нәглиjjат вә тичарәт әлагәләринин вүс"әт алмасы өлкәләр арасында әдәби, мәдәни, инчәсәнәт, рабитә, телефон-телеграф, мәдәни - мәишәт әлагәләринин тәшәккүл тапмасы илә мүшаиjәт олуначагдыр. Бу барәдә хүсуси сөһбәт ачмаға дәјәр.

V Фәсил. ГӘДИМ “ИПӘК ЈОЛУ”НУН БӘРПАСЫ ЕЛМ ВӘ МӘДӘНИЈЈӘТИН ТӘРӘГГИ ЈОЛУДУР

Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы, онун әһатә етдији дөвләтләрдә мүхтәлиф милләтләрин елми кәшфләриндән, әдәбијјат, инчәсәнәт вә мәдәни дәјәрләриндән бәһрәләнмәк үчүн күчлү васитәдир.

Гәдим "Ипәк Јолу"нун елм, әдәбијјат, инчәсәнәт вә мәдәнијјәтин инкишафына мүсбәт ролундан бәһс едән тәдгигатчылар гејд едирләр ки, Низами Кәнчәви ирсинин гүдрәтинин дүнјаја јајылмасында, мисилсиз шөһрәт тапмасында "Ипәк Јолу" мүһүм рол ојнамышдыр.

Еләчә дә "Ипәк Јолу" илә Низами Кәнчәвијә кәлиб чатан чоғрафи мә"луматлар, хәритәләр, китаблар "Хәмсә" кими шаһ әсәрин јазылмасында она јардымчы олмушдур.

"Хәмсә"ни охујан һәр бир кәс һисс едир ки, Шәрг поезијасынын гүдрәтли сөз устасы Низами Кәнчәви өз гәһрәманы Искәндәри мүхтәлиф мәкан көзәлликләри аләминдә тәсвир едир. Бурадан ајдын олур ки, Низами Кәнчәви инкишаф етмиш өлкәләрин чоғрафи мүһитини сәчијјәләндирән хүсусијјәтләри дәриндән өјрәнмишдир.

Беләликлә, Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын милләтләрин әдәби вә мәдәни әлагәләринин кенишләндирилмәсиндә, мә"нәви дәјәрләрин јени

инкишаф мәрһәләсинә чатдырылмасында мүстәсна ролу вардыр.

"Ипәк Јолу"нун бир тағы Гырмызы дәниз саһилләринә, Мәккәјә кедир. Һәмин тичарәт јолу васитәсилә VII әсрдә Һәзрәти Мәһәммәд пејғәмбәр Чиндә елмин јүксәк сәвијјәдә инкишафына истинад едәрәк демишди: "Елм Чиндә дә олса, онун далынча кедин". Онунчу әсрдә мәшһур лоғман Ибн Синанын; тарихчи, етнограф, чоғрафијашүнас, тәбиәтшүнас, ријазијјатчы, астроном, физик, минеролог Әбу Рејһан Бирунинин; Шәрг философу вә енсиклопедик алими Әбу Нәср Фәрабинин; Орта Асија алими, филолог вә фолклорчу Маһмуд Кашгаринин: өзбәк шаири, мүтәфәккири вә дөвләт хадими Әлишир Нәваинин әсәрләри мәһз Бөјүк "Ипәк Јолу" илә дәвә карванларында мүхтәлиф шәһәрләрә дашынмыш, инсан зәкасынын мә"нәви гидасына чеврилмишдир.

Јашадығымыз әсрдә дә Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы дөвләтләр арасында елмин, мәдәнијјәтин, инчәсәнәтин, бир сөзлә, бәшәри дәјәрләрин, надир дүһаларын идејаларынын мүбадиләси үчүн кениш имканлар ачыр.

Авропа вә Асијанын мәркәз һиссәсиндә јерләшән вә отуз дөрддән чох өлкәнин әразисиндән кечәрәк онлары өзүндә бирләшдирән Бөјк "Ипәк

Јолу"нун мүасир елми-техники тәрәггинин тәшәккүл тапмасы бахымындан әһәмијјәти өлчүјә кәлмәздир.

Биз әминик ки, Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасы Аврасија халгларына "мүһарибә етмәк" вә ја "мүһарибәјә һазырлашмаг" фикирләрини унутдурачаг, халгларын динч јашамасына мөһкәм дајаг олачагдыр. Елми кәшфләрин, бәшәри дәјәрләрин бәһрәләриндән фајдаланмаға бөјүк көмәк едәчәкдир.

Бөјүк "Ипәк Јолу" инсанларын үлвијјәти сајәсиндә бәшәријјәтә јени үнсијјәт, исти нәфәс, мадди рифаһ, достлуг вә гардашлыг ән"әнәси бәхш едәчәкдир.

Бөјүк "Ипәк Јолу" түрк халгларынын сијаси, әдәби вә мәдәни әлагәләринин кенишләндирилмәсиндә бөјүк рол ојнамыш вә ојнајачагдыр. Мәһз бу јолун васитәси илә шаһларын, ханларын, султанларын дипломатик әлагәләри јаранмыш вә инкишаф тапмышдыр.

Австрија нүмајәндә һеј"әтинин башчысы Мартин Сачик билдирмишдир ки, бәрпасына сә"ј көстәрдијимиз бу јол тәкчә ипәк тичарәти дејил, һәм дә идеја вә дәјәрләр мүбадиләси үчүн ејни дәрәчәдә әһәмијјәтли бир јолдур. Буна көрә дә "Ипәк Јолу" дирчәлдиләркән биз мәдәнијјәтләримизин, идеја вә дәјәрләримизин гаршылыглы сурәтдә зәнкин-

ләшмәсиндә бу јолун бир катализатор кими чох мүһүм функсијанын да дирчәлдијини унутмамалыјыг.

Бунунла әлагәдар, биз авропалылар буну јүксәк гијмәтләндиририк ки, сон илләрдә бир чох Авропа дәјәрләри Гара дәниз, Гафгаз вә Мәркәзи Асија өлкәләриндә дәрин көкләр атмышдыр. Биз демократик структурларын инкишаф тапдығыны мүшаһидә едир, азадлыг дәјәрләринә садиглији, сәрбәст, әдаләтли вә мүнтәзәм сечкиләр кечирилдијини, һабелә азадлыг һүгугларынын мүдафиә олундуғуну көрүрүк. Мүстәгил ганунверичилијин вә мәһкәмә ислаһатынын мүһүмлүјү барәдә мә”луматлар да артыр.

Лакин өзәлләшдирмә, әдаләтли верки системи вә әсасландырылмыш малијјә сијасәти кими мүһүм игтисади ислаһатлар олмадан сијаси ислаһатлар дәрин көк ата билмәз. Бу јахынларда баш вермиш һадисәләр бу дәлилин әдаләтли вә дүзкүн олдуғуну чох дәгиг сүбут едир.

Бу идеја вә дәјәрләр мүбадиләси Гафгазда вә Мәркәзи Асијада мүасир мәдәнијјәт һаггында Авропанын даһа чох мә”лумат алмасына да кәтириб чыхарачагдыр. Мәшһур Азәрбајчан бәстәкары Һачыбәјов, көзәл күрчү режиссору Иоселиани вә бөјүк гырғыз јазычысы Ајтматов кими сәнәт

хадимләри Авропада даһа кениш аудиторија тапмалыдыр вә тапачаглар.

Бөјүк "Ипәк Јолу" түрк халгларынын, русларын, украјналыларын әдәби вә мәдәни әлагәләринин кенишләндирилмәсиндә дә мүһүм рол ојнамышдыр. Түрк халглары тарихән чинлиләрлә, һиндлиләрлә, фарсларла, славјанларла, хүсусән Гафгаз халглары илә әлагәләр јаратмыш вә достлуг етмишләр. Онларын арзуларыны, диләкләрини, сә"јләрини бирләшдирәрәк, чохсајлы мил-ләтләрин зәнкинләшмәсинә мүсбәт тә"сир көстәрмишләр.

Бөјүк "Ипәк Јолу" халглар арасында мәдәни әлагәләрин инкишафына реал зәмин јаратмышдыр. Мәһз, "Ипәк Јолу" васитәсилә парча вә кағыза јазылмыш надир әлјазмалар Шәргдән-Гәрбә, Гәрбдән-Шәргә јајылмышдыр. Тарихчиләрин вә етнографларын ашкар етдијинә көрә, Азәрбајчан мүтәфәккирләринин VIII-XI әсрләрдә әрәб дилиндә, сонра исә фарс вә түрк дилләриндә јаздыглары әсәрләр Мәркәзи Асија вә Орта Асијадан әлавә, әрәб өлкәләриндә, Иранда, Һиндистанда вә Авропада кениш јајылмышдыр. Инсан зәкасынын белә кениш ишыг сачмасы мәһз Бөјүк "Ипәк Јолу"нун сајәсиндә мүмкүн олмушдур.

Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы дөвләтләр арасында әмәкдашлығы кенишләндирмәклә, сә"јләри бирләшдирмәклә, ајры-ајры өлкәләрдә чинајәтләрин арадан галдырылмасына бөјүк имканлар ачыр. Фачиәли чинајәтләрин баш алыб кетдији мүасир дөврдә буна хүсусилә бөјүк еһтијач вардыр. Дүнјанын инкишаф етмиш өлкәси сајылан АБШ-да һәр саатда 3 инсанын һәјатына гәсд едилир. Бәшәријјәт һеч бир заман бу гәдәр горхулу һадисәләрлә гаршылашмамышдыр. Бүтүн бу кими фачиәләрә сон гојмаг үчүн јер үзүндә јашајан һәр бир инсан камил, јеткин, үлви, мәрһәмәтли, бөјүк дүнја көрүшлү олмалыдыр.

Әминик ки, Гәдим "Ипәк Јолу" бу саһәдә мүһүм рол ојнајачагдыр. Бу јолун бәрпасы бүтүн өлкәләрдә елмләрин вүс"әт алмасы илә мүшаијәт олуначаг вә бу әсасда чәмијјәтин сағламлығы вә әхлаги кејфијјәт нормалары гат-гат јүксәлдиләчәкдир.

Гәрб өлкләриндә дини вә әхлаги дәјәрләрә гајыдыш да бәшәријјәтин мәдәни инкишаф сәвијјәсини јүксәлтмәк үчүн мүһүм шәртдир. Шәрг илә Гәрби бирләшдирән "Ипәк Јолу" јәгин ки, бу саһәдә дә мүһүм рол ојнајачагдыр.

Гејд олунанлардан белә бир нәтичәјә кәлмәк олар ки, Шәрг илә Гәрбин "Ипәк Јолу" илә бир-

биринә јахынлашмасы бәшәри дәјәрләрин һәр бир өлкәдә тәшәккүл тапмасына, һәр бир халгын мәдәни вә әхлаги көзәлликләриндән кениш бәһрәләнмәсинә јени-јени имканлар ачачагдыр.

Бу јол бир чох милләтләрин адәт вә ән"әнәләрини, әхлаги кејфијјәтләрини вә мәдәни дәјәрләрини бир-биринә ашыламагда хүсуси рол ојнајачагдыр. Беләликлә демәк олар ки, Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасы бәшәри әһәмијјәт кәсб едән бир һадисәдир. Бу јол мәдәни әлагәләрин јени әсасларда формалашмасы вә тәшәккүл тапмасы үчүн зәмин јарадыр.

ЈУНЕСКО "Ипәк Јолу"нун бејнәлхалг мигјасда әһәмијјәтини јүксәк гијмәтләндирмишдир. Халгларын малик олдуглары дәјәрләри бүтөвлүкдә дүнја мәдәнијјәтиндә кениш истифадә етмәк саһәсиндә бу јолун ролуну нәзәрә алараг хүсуси програм ишләјиб һазырламышдыр. Бөјүк "Ипәк Јолу": "Мәдәнијјәтин диологудур" адлы бу програм 80-чи илләрин ахырындан башлајараг ики мининчи илә гәдәр олан дөврү әһатә едир. Һәмин програм Аврасијанын 30-дан чох бөјүк өлкәсини әһатә едир. Бу програм һәмин өлкәләрдә тәшәккүл тапмыш елм, мәдәнијјәт вә ичтимаи фәалијјәт истигамәтиндә әлдә едилмиш наилијјәтләри өзүндә әкс етдирир. Һәмин

експедисија Бөјүк "Ипәк Јолу"н әлагәләндирдији карван јоллары илә һәрәкәт едәрәк Орта вә Мәркәзи Асија өлкәләриндә, Чиндә, Монголустанда, Газахыстанда, Азәрбајчанда, Крымда, Украјнада бөјүк тәдгигат ишләри апармышдыр. Топланмыш тәдгигат материалларына әсасән бир сыра бејнәлхалг семинарлар кечирилмиш вә мүһүм әһәмијјәти олан проблемләр кениш мүзакирә едилмишдир.

Биз мүәллифләр сөнмәз бир тәдгигатчы һәвәсилә Бөјүк "Ипәк Јолу"нун бәрпасы барәдә дөвләт башчыларынын, бејнәлхалг тәшкилатларын нүмајәндәләринин фикирлә-рини, ирәли сүрдүкләри дәјәрли идејалары ачыгламаға чәһд көстәрдик. Агилләрин бу чәтин јол барәдә тәдгигат әсәрләрини вәрәгләдик, дүнја хәритәси гаршысында дајаныб арашдырмалар апардыг. Һансы јолун һансы өлкәдән кечмәсинә нәзәр салдыг. "Ипәк Јолу"на гошулан јоллары, бу јолдан ајрылыб дүнјанын ән учгар өлкәләринә кедән макистрал шоссе јолларыны, су јолларыны, дәмир јолларыны бирәр-бирәр арашдырдыг вә беләликлә, дүнјаны санки кәзиб-долашдыг.

Бу гәрара кәлдик ки, бу күн бәрпасына башладығымыз "Ипәк Јолу" дөвләтләри, халглары сүлһә, әмин-аманлыға, динчлијә вә фираванлыға

сәсләјән күчлү бир васитәдир. Јол игтисадијјатдыр, мәдәнијјәтдир, инсанларын рифаһыны јахшылашдырмаг үчүн чох мүһүм шәртдир.

Гој бу үлви вә хејирхаһ нијјәтләрлә бәрпасына башладығымыз гәдим "Ипәк Јолу" һәмишә ипәк кими һамар вә парлаг олсун.

Мүәллифләр әминдирләр ки, "Ипәк Јолу"нун актуал проблемләри алимләримизин, әдибләримизин, шаир вә режиссорларымызын кениш планда тәдгигат објектинә чевриләчәкдир. "Ипәјин кәләфи" ачылдыгча ачылачагдыр. Әминик ки, бу јол образлы десәк, чох сајлы милләтләрин, халгларын сарсылмаз вә әбәди мәһәббәт көрпүсү олачагдыр.

МҮНДӘРИЧАТ

Өн сөз 3

I. Һејдәр Әлијев "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын бөјүк лидеридир 13

II. Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасынын објектив зәрурилији вә онун бејнәлхалг әһәмијјәти 42

III. Бәшәријјәтин сосиал-игтисади инкишафында "Ипәк Јолу"нун ролу 75

IV. Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы бејнәлхалг мигјасда нәглијјат вә тичарәтин инкишаф јолудур 105

V. Гәдим "Ипәк Јолу"нун бәрпасы елм вә мәдәнијјәтин тәрәгги јолудур 168

Мүндәричат 178

Агил Әлирза оғлу Әлијев
əмəкдар елм хадими, игтисад
елмлəри доктору, профессор

Әбүлфəз Чəбрајыл оғлу Гасымов
əмəкдар елм хадими, игтисад
елмлəри доктору, профессор

Натиг Әбүлфəз оғлу Гасымов
игтисад елмлəри доктору

Монографија мүəллифлəрин вəсаити һесабына
нəшр олунуб.

Редактор	А. Ш. Шəкəрəлијев
Бəдии редактор	Ф.В. Фəтəлијев
Техники редактор	В.А. Мүтəллимова
Корректорлар	П.Н. Бəкирова, С.С. Чəфəрова

Јығылмаға верилмишдир 12.04.99.
Чапа имзаланмышдыр 4.05.99
Офсет кағызы N1. Тајмс гарнитуру. Офсет чапы.
Тираж 2000. Сифариш 5. Гијмəт мүгавилə илə.

"Сəда нəшријјаты"
"Гарабағ Әлиллəр Чəмијјəти"нин мəтбəəсиндə чап
олунмушдур
Бакы ш., Јухары Дағлыгкүч., 44